

Philological Studies

Issue 18

Academic Periodical

Issued half-yearly

Founded in 2008

Kyryvi Rih State
Pedagogical University

Філологічні студії

Випуск 18

Збірник наукових праць

Виходить друком двічі на рік

Засновано 2008

Криворізький державний
педагогічний університет

2018

УДК 811.161.2(082)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 22387-1228ПР від 31.10.2016 р.
Затверджено як друковане фахове видання України: галузі науки – філологічні
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1413 від 24.10.2017 р.)

Certificate of printed mass media state registration
Series KV № 22387-1228PR, October 31, 2016
Approved as a printed professional philological science Ukrainian edition
(the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1413, October 24, 2017)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Вокальчук Г. М.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука, Рівненський державний гуманітарний університет.
- Гаманюк В. А.**, доктор педагогічних наук, професор, проректор із наукової роботи, Криворізький державний педагогічний університет.
- Скаб М. С.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

REVIEWERS:

- Vokalchuk G. M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of Prof. K. F. Shulzhuk the Ukrainian language Department, Rivne State University of Humanities.
- Gamaniuk V. A.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Vice-rector of Science, Kryvyi Rih State Pedagogical University.
- Skab M. S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of the Ukrainian language history and culture, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 6 від 13.12.2018 р.).*

*Recommended for publishing by the Academic Council
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(report № 6 December, 13, 2018).*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*головний редактор*)
- Словська Ю.**, кандидат філологічних наук, ст. викладач, Криворізький державний педагогічний університет (*заступник головного редактора*)
- Білоколенко Л.**, доктор філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Білоусенко П.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України
- Вальтер Х.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики університету ім. Ернста Моріца Арндта (*м. Грайфсвальд, Німеччина*)
- Георгієва С.**, доктор філологічних наук, професор, Пловдивський університет ім. Паїсія Хилendarського (*м. Пловдив, Болгарія*)
- Горди М.**, кандидат гуманітарних наук, Щецинський університет (*м. Щецін, Польща*)
- Дмитренко В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Калашник В.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*м. Гомель, Республіка Білорусь*)
- Ковпик С.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Конюшкович М.**, доктор філологічних наук, професор, Гродненський державний університет імені Янки Купали (*м. Гродно, Білорусь*)
- Мішеніна Т.**, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Олексенко В.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В.**, доктор філософії, професор, Компанія “Східноєвропейські можливості” (*м. Сейнт-Альберт, Канада*)
- Поповський А.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
- Токарев Г.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Фінк-Арсовські Ж.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Хрняк А.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Малога Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)
- Шарманова Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)

Адреса редакції:

*Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна, 50086
тел.: (+38056)440-08-42
e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>*

EDITORIAL BOARD:

- Koloiz Zh.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Editor-in-Chief*)
- Yelovska Yu.**, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Deputy Editor-In-Chief*)
- Bilokonenko L.**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Bilousenko P.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
- Walter H.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of Slavic Studies of Ernst Moritz Arndt University (*Greifswald, Germany*)
- Georgiieva S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Plovdiv Paisii Hilendarski University (*Plovdiv, Bulgaria*)
- Gordy M.**, Candidate of Humanities, University of Szczecin (*Szczecin, Poland*)
- Dmytrenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Kalashnyk V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University
- Koval V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Francisk Scorina Gomel State University (*Gomel, Republic of Belarus*)
- Kovpik S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Koniushkevych M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Yanka Kupala State University of Grodno (*Grodno, Republic of Belarus*)
- Mishenina T.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Oleksenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kherson State University
- Polkovskiy V.**, Doctor of Philosophy, Full Professor, East European Capabilities Company (*Saint-Albert, Canada*)
- Popovskiy A.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
- Tokarev G.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Tula State Lev Tolstoy Pedagogical University (*Russian Federation*)
- Fink-Arsovski Zh.**, Doctor of Philology, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Hrniak A.**, Doctor of Philological Sciences, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Maliuga N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)
- Sharmanova N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)

Editorial office address:
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin av., 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
tel.: +38(056) 440-08-42
e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net
<https://journal.kdpu.edu.ua/>

ЗМІСТ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Білоконенко Л. Концепт <i>згода</i> : універсалія моделі злагодженого спілкування.....	9
Демиденко Г. Репрезентація невербальної поведінки в ареальній фразеології української мови.....	21
Іваноў Я. Крылатыя выразы з Бібліі ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект).....	35
Петрушэўская Ю. Аб’ём і склад універсальных адзінак ў парэміялагічным фондзе беларускай мовы.....	48
Рабчук І. Співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у лінгвістичній науці.....	63
Соловійова Т. Розбудова теорії політичної лінгвістики в українському науковому просторі.....	75

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

Vasilenko E., Kniga A. Lexical language play in “The big bang theory” sitcom.....	89
Горбань А. Функція стилістического контекста в текстах-рассуждениях.....	98
Колоїз Ж. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного.....	108

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Бакум З. Феномен “духовність” і мовна освіта.....	128
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

Колоїз Ж. Праця, ґрунтована на вичерпній дескрипції українських писемних пам’яток XVI–XVII ст. [рецензія : Гриценко С. П. Динаміка лексику української мови XVI–XVII ст. Київ : КММ, 2017. 934 с.].....	141
--	-----

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Редакційна політика.....	147
Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”.....	149
I. Загальні вимоги.....	149
II. Технічні вимоги.....	150
III. Послідовність розташування елементів у статті.....	151
IV. Зразок оформлення статті.....	153
V. Порядок прийому і друку статей.....	155
VI. Фінансові процеси.....	156
ДОДАТОК А. Приклади оформлення бібліографічного опису.....	157
ДОДАТОК Б. Висновок рецензента.....	168

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

CONTENTS

STRUCTURE AND SEMANTICS OF LANGUAGE UNITS

Bilokonenko L. Concept of <i>consent</i> : universal model of concerted communication.....	9
Demydenko G. Representation of non-verbal behavior in areal phraseology of the ukrainian language.....	21
Ivanov Ye. Winged Words from the Bible in the Modern Belarusian (lexicographic aspect).....	35
Petrushevskaya Yu. The Volume and Composition of Universal Units in the Belarusian Proverbial Fund.....	48
Rabchuk I. Correlation of concepts of “apposition” and “predicate” in linguistic science.....	63
Soloviova T. The theoretical studies’ development of political linguistics in the Ukrainian science.....	75

TEXT LINGUISTICS AND POETICS

Vasilenko E., Kniga A. Lexical language play in “The big bang theory” sitcom.....	89
Horban O. The function of the stylistic context in the texts of reasoning.....	98
Koloiz Zh. Precedence actualization in the journalism of Ivan Bagrianyi.....	108

METHODS OF LANGUAGE TEACHING

Bakum Z. The phenomenon “spirituality” and language education.....	128
---	-----

REVIEWS AND SUMMARIES

Koloiz Zh. Research, based on the profound description of the Ukrainian written works of the XVII–XVIII centuries. [Review: Grytsenko S.P. Dynamics of the Ukrainian language of the XVII–XVIII centuries. Kyiv: KMM, 2017. 934 p.].....	141
---	-----

JOURNAL EDITORIAL POLICY

Editorial policy.....	147
Requirements to the content and technical text layout of articles in the Academic Periodical “Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University”.....	149
I. General requirements.....	149
II. Technical requirements.....	150
III. Sequence of elements in the article.....	151
IV. Article layout sample.....	153
V. Procedure for receiving and printing articles.....	155
VI. Financial Processes.....	156
APPENDIX A. Reference samples.....	157
APPENDIX B. Results of article reviewing.....	168

INFORMATION ABOUT AUTHORS

УДК 811.161.2 : 81'37

КОНЦЕПТ ЗГОДА: УНІВЕРСАЛІЯ МОДЕЛІ ЗЛАГОДЖЕНОГО СПІЛКУВАННЯ

Людмила Білоконенко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
bk.ludmila1020@gmail.com*

Білоконенко Л. Концепт *згода*: універсалія моделі злагодженого спілкування

У статті акцентовано увагу на широкому витлумаченні концепту *згода*, який репрезентує етичні уявлення індивідів про злагоджену комунікацію та належить до важливих характеристик їхньої поведінки в суспільстві. На підставі аналізу словникових дефініцій зроблено висновок, що у змістовій структурі концепту *згода* визначаються етимологічно успадковані й сучасні потрактування. З'ясовано, що перші ґрунтовані на логіко-філософських та етичних категоріях; другі засвідчують прагматичні установки сьогоденної етномовної свідомості українців.

Ключові слова: концепт *згода*, злагоджене спілкування, етимологічна та сучасна лінгвоспецифіка, семантична інтерпретація.

Білоконенко Л. Концепт *согласие*: універсалія моделі слаженого обшчення

В статье акцентируется внимание на широком понимании концепта *согласие*, который репрезентирует этические представления людей о слаженной коммуникации и относится к важным характеристикам их поведения в обществе. На основании анализа словарных дефиниций делается вывод, что в содержательной структуре концепта *согласие* определяются этимологически унаследованные и современные толкования. Устанавливается, что первые основаны на логико-философских и этических категориях; вторые свидетельствуют о прагматических установках сегодняшнего этноязыкового сознания украинцев.

Ключевые слова: концепт *согласие*, слаженное обшчение, этимологическая и современная лінгвоспецифіка, семантическая интерпретація.

Bilokonenko L. Concept of *consent*: universal model of concerted communication

The author of the article refers to the wide interpretation of the concept of *consent*, which represents the ethical concepts of effective communication, belongs to the important characteristics of the behaviour of the individual in society. Thescientific consideration of the concept from the standpoint of language, the clarification of its cognitive and pragmatic features, makes it possible to identify one of many motivational forms of the mental representation of knowledge about concerted communication.

In the perception of the concept, we could find a pragmatic approach, such as: “understanding, consensus, agreement, confirmation, assignment”.

By the analysis of the vocabulary definitions, we conclude that the content structure of the concept has etymologically inherited and modern interpretations.

Firstly, the concept of *consent* is etymologically correlated with the logical-philosophical and ethical categories and concepts, and imply peace, goodness, truth, the ability of the interlocutor to the desired actions. From etymological preconditioned interpretation of “peaceful” it was inherited meaning “harmony, friendship, order, agreement, consistency”. Secondly, over time, the basic constant of the concept “peaceful” was supplemented, reflecting the modern ethno-linguistic consciousness of Ukrainians.

In the perception of the concept, we could find a pragmatic approach, such as: “understanding, consensus, agreement, confirmation, assignment”. Therefore, in contemporary dictionaries, the concept of *consent* is widely interpreted, enabling its semantic interpretation in the plane of cooperation, compromise, avoidance and assignment.

Key words: concept of *consent*, concerted communication, etymological and modern linguospecificity, semantic interpretation.

Постановка проблеми та її зв’язок із важливими науковими завданнями. Концепт – багатовимірне ментально-вербальне утворення, воно містить принаймні три складники: поняттєвий, образний, знаковий; останній надає йому статусу лінгвістичного об’єкта. М. Скаб визнас: це “абстрактна одиниця ментального рівня <...> відбиває зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об’єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу <...> Концепти здатні розростатися і збагачуватися завдяки індивідуальному емоційному і культурному досвіду носіїв мови” [Skab / Скаб 2009 : 5–6]. А. Мартинюк у Словнику основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики зазначає: поняття “розуміється як “готове знання”, ментальна

репрезентація досвіду, продукт віддзеркалення суб'єктом об'єктивного реального світу (об'єктивізм) або продукт розумової діяльності суб'єкта, що репрезентує світ – конструкцію, яка перебуває у свідомості суб'єкта і відбиває не світ як такий, а його уявлення про світ (суб'єктивізм)” [Martynyuk / Мартинюк 2012 : 38]. Знакова лінгвістична природа передбачає реалізацію вербальними засобами, сукупність яких є планом вираження відповідного лексико-семантичного поля, вибудованого навколо домінанти (ядра) – “імені” концепту, тобто слова або його семантичного варіанта. Багатозначні лексеми вможливають опис концепту через взаємозв'язки синонімії (омонімії) у словниковій статті. До характеристик цієї одиниці ментального рівня також зараховують співвідношення частиномовних реалізацій, словотвірну продуктивність, однак значущими вважають прагмалінгвістичні властивості лексико-граматичних одиниць, які реалізуються в синонімічному ряду. Дослідники висловлюють думку: семантичний аспект концепту формується з синтагматичних і парадигматичних зв'язків, а мовний параметр значення має культурологічну орієнтацію.

Поряд із теоретичними розробленнями цієї категорії науковці вдаються до спроб представити опис тих чи тих концептів. У лінгвістичних працях простежуємо аналіз “ключових констант”, які організують універсум української мови, відбивають нашу етномовну свідомість. Серед них ті, що формулюють вихідні положення принципу злагодженого (безконфліктного, кооперативного) спілкування як ситуації комфорту для її учасників. У цьому разі виправдано можна звернутися до поняттєвого змісту концептів, які вможливають кооперативний контакт між мовцями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти мовної концептуалізації в українській та /або англійській, польській, німецькій та інших мовах розглядаються в роботах вітчизняних дослідників, а саме: концепти “чоловік і жінка” [Bondarenko / Бондаренко 2005], “рід, родина, сім'я” [Makarets, Slipchuk / Макарець, Сліпчук 2013], “воля / свобода” [Vasylenko / Василенко 2016], “щастя” [Drobishevskaya / Дробішевська 2011; Diakonova / Д'яконова 2012], “віра” [Kolomiets / Коломієць

2014], “гроші” [Malynovska / Малиновська 2010], “культура” [Misinkevych / Місінкевич 2014], сакральної сфери [Skab / Скаб 2009] тощо. Категорія згоди також була об’єктом лінгвістичної уваги (на матеріалі художньої літератури) [Voitsekhivska / Войцехівська 2009]. Проте є потреба звернутися до ширшого потрактування концепту *згода*, значущого для усвідомлення важливого фрагменту людського досвіду, який репрезентує етичні уявлення українців про ефективну комунікацію, належить до важливих характеристик поведінки індивіда в суспільстві та виявляється в багатьох видах дискурсу. Науковий розгляд категорій, пов’язаних із концептом *згода* з позиції мови, з’ясування когнітивних і прагматичних ознак цього концепту вможливує визначення однієї з мотиваційних форм ментальної репрезентації знань про безконфліктне спілкування.

Мета нашої наукової розвідки: схарактеризувати концепт *згода* як універсалію злагодженого спілкування для носіїв української лінгвокультури.

Засадничі завдання: аналізуючи словникові дефініції, з’ясувати поняттєвий зміст концепту *згода*; визначити мотиваційні форми обрання такого способу злагодженого спілкування як згода зі співрозмовником.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про злагоджене спілкування сучасні дослідники говорять як про потрібне, але суперечливе, фундаментально неоднозначне явище. Адже за такого контакту мовців мають на меті не лише доброзичливі слова або корисні дії. Це ситуація, коли людині для нейтралізації конфлікту треба погодитися з думками, діями іншого та, водночас, поступитися власним правом на самовизначення. Таку складну взаємодію вможливує культура спілкування, що є основою кооперативних установок громадської свідомості. Культура спілкування окреслює норми та принципи співжиття індивідів у суспільстві, а її вияв – етикет, тобто правила мовної та позамовної поведінки людей, які організують відношення між ними в різних буттєвих ситуаціях. Злагоджені стосунки – етикетна категорія міжособистісної поведінки, що діє на рівні відносин осіб і через них стає суспільним позитивним явищем.

Унеможливлення протистояння у спілкуванні передбачає взаємне пристосування або адаптацію, коли хоча б один із мовців намагається “обійти” перешкоду. Така поведінка має своєю умовою використання певних засобів мовного впливу на адресата, спрямованих на злагоду. У цьому плані мовне поле кооперативності формується завдяки ввічливому тону, дотриманню правил етикету, приязному ставленню до партнера; умінню промовчати, пояснити, визнати провину, вибачитися; конструктивним пропозиціям, зміні теми, “амортизації”, а також *згоди*, тобто продуктам розумової діяльності особи, що репрезентують безконфліктний світ. Недопущення суперечки можливе, якщо індивіди усвідомлюють виникнення проблемної ситуації та обирають певний спосіб її уникнення.

У словниках поняття *згода* розкривають через синонімічні ряди, члени яких вирізняються семантичними відтінками. З’ясуємо його зв’язок з іншими близькими поняттями: структурування значень слів, що окреслюють концепт *згода*, вможливлене висновки щодо категорійно-поняттєвого поля.

Насамперед звернімося до етимологічного зв’язку слова *згода* з іншими словами української мови та споріднених мов. В етимологічному словнику зазначено: лексема *згода* (*згідливий*) “придатний; миролюбний” етимологічно та генетично пов’язана з коренем *ghad-* (*ghod-*), зреалізованим у різних мовах у словах зі значенням: середньоніжньонімецьким “бути відповідним, пасувати”, давньоанглійським “товариш, дружина (чоловік)”, готським “свояк, родич”, давньофризьким “об’єднувати” тощо; має відповідники в англійській “разом, спільно”, литовській “честь, слава, частування”, латиській “здатний, шановний”, польській “бенкет”, чеській “храмове свято, бенкет”, сербохорватській “свято”; походить від індоевропейського кореня *ghedh-/ghodh-* із розвитком семантики “відповідний, добрий” та глибшою етимологією від давньоіндійського *gadhya-* (“об’єднувати”) [Etymolohichnyi / Етимологічний 1982 : 544–545]. Визначена константа “миролюбний” (приязний, дружлюбний) є базовою для безконфліктної самосвідомості людини; також вона повністю зберігає свою культурно-

мотивувальну базу “оснований на мирі, дружбі” та є відбиттям історично сформованої спрямованості на злагоджений контакт.

Слово має корінь *-год-* (*-gíd-*), спорідненими до нього є: *гідний* (“вартий чогось”), *годен* (“здатний”), *годити* (“вдаватися, щастити”), *годливість* (“справедливість”), *вгідний* (“відповідний”), *вигідний* (“корисний, зручний”), *вигода* (“користь”), *догідний* (“зручно”), *догода* (“догождання”), *догоджати* (“задовольняти”), *угідний* та *угодливий* (“добрий”), *угода* (“домовленість, догоджання”), *угодний* (“зручний”), *угодник* (“догідний, зручний”) [там само].

Етимологічну лінгвоспецифіку концепту *згода* визначаємо за тим, що у словниковій статті споріднені слова мають цілком прозорий словотворчий зв'язок із реєстровим словом, хоча змістова сторона й має значний спектр прояву. Спорідненість фіксуємо у смислових інтерпретаціях:

1. Миролюбний.
2. Добрий, справедливий, шанований.
3. Користь, корисний, зручний, зручно.
4. Домовленість, догоджання, задовольняти, здатний.

Наведені витлумачення унаочнюють генетичні зв'язки концепту *згода* з іншими поняттями.

По-перше, спостерігаємо типову широку залежність від злагодженого спілкування, підпорядкованого меті досягнення взаєморозуміння між сторонами: *миролюбний* – не схильний до війни, ворожнечі чи сварок.

По-друге, визначається зв'язок із важливими етичними категоріями: *добро* (добра людина є приязною, чуйною) та *справедливість* (справедлива особа не має упереджень, об'єктивно ставиться до інших). Така особа викликає *пошану* (вона шанована, бо визнають її чесноти, позитивні якості).

По-третє, оскільки *згода* засвідчує близькість думок, позицій, дій суб'єктів та ґрунтована на повному або частковому збігу поглядів мовців на предмет розмови, то співрозмовник, погоджуючись, стає для іншої особи *корисним* (приносить добрі наслідки, дає *користь*), *зручним* (не завдає клопоту, неприємностей, тому з ним *зручно*). *Згода* набуває додаткової

конотації, адже вможливилює індивіду реалізацію власного комунікативного наміру, якому “зручний” адресат не заважає.

По-четверте, згоду забезпечує певна поведінка індивіда, який не лише не заважає комусь, а й допомагає змістом та формою свого висловлення. Тоді комунікативний партнер відкритий для *домовленостей* (дотримується попередньо досягнутих умов), *догоджаяє* (робить щось приємне, потрібне для адресанта), *задовольняє* (виконує вимоги, дає бажане, потрібне) та *здатний* на таку поведінку (уміє виконувати, робити те, що потрібне іншій стороні).

Як бачимо, концепт *згода* етимологічно співвідноситься з логіко-філософськими та етичними категоріями, поняттями та передбачає мир, добро, істину, відсутність неприємних наслідків та здатність контактера до бажаних дій.

Зосередимося на пізніших реєстрових базах. «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка визначає лексему *згода* як “согласіє; миръ” та “соглашеніє, примиреніє” [Slovar / Словарь 1907–1909 : 915]. У **філософському словнику** трактована в межах поняття *компромiс*, яке витлумачене як “згода, порозуміння супротивників, досягнуті взаємними поступками” [Filosofskyi / Філософський 2002 : 290]. У **словнику синонімів** подано гніздове слово *згода* – це позитивна відповідь; дозвіл; порозуміння, погодженість, узгодженість; одностайність, злагода, гармонія, лад [Karavanskyi / Караванський 2004 : 129]. У синонімічних рядах інших гніздових слів також наведено слово *згода*: *злагода* – згода, гармонія, мир, дружба, мирність, лад, погодженість, узгодженість [там само : 142]; *лад* – згода, злагода [там само : 184]; *мир* – згода, злагода, лад; відсутність війни; мирна угода, замирення [там само : 203]; *одностайність* – єдність; згода [там само : 260]; *порозуміння* – згода, взаєморозуміння; погодженість, узгодженість [там само : 315].

Словник української мови подає значення лексеми:

1. Позитивна відповідь, дозвіл.
2. Взаємна домовленість; порозуміння.
3. Спільність поглядів, думок; одностайність.
4. Взаємна дружба, мирні стосунки.
5. Союз, об’єднання.

б. ствердж. частка. підтвердження чого-небудь, погодження з чимось [Slovnyk / Словник 1972 : 516].

У сучасній концептуальній формулі *згоди* визначаємо семантичні інтерпретації:

1. Значення, у якому виявляється момент, що доводить обставини постійних мирних стосунків людей: незалежно від ситуації вони налаштовані на мир, головно погоджуються з чимось, а саме: **гармонія** (поєднання, злагодженість), **одностайність** (злагодженість, дружні стосунки), **дружба** (відносини, в основі яких взаємна прихильність, довіра, спільність інтересів тощо), **лад** (злагода у взаємовідношеннях), **злагода** (мирні, дружні відносини, гармонія між особами), **злагодженість** (погодженість дій, одностайність), **спільність** (поглядів, думок), **узгодженість** (єдність між суб'єктами). Це згода, для якої характерний збіг думок, переконань, почуттів індивідів за відсутності суперечностей. Таке витлумачення узгоджується зі співробітництвом, передбачає високий рівень спрямованості на спільні інтереси, коли мовці повинні докладати зусилля, щоб дотриматися принципу миролюбності і справедливості, що й має першорядне значення в підтримці мирних стосунків.

2. Суть з'ясовується завдяки лексемам, що окреслюють тимчасовий (частковий) характер збігу поглядів на предмет розмови: згода діє протягом деякого періоду, за домовленістю: **порозуміння** (взаємна домовленість, погодженість у діях зі співрозмовником), **погодженість** (досягнення взаємної угоди), **домовленість** (умова, якої досягають попередніми переговорами), **союз** (угода, домовленість про щось). У такому разі суб'єкти погоджуються з чимось задля компромісу, який уможливує подальший розвиток стосунків.

3. Розуміння як мовленнєвого кроку, що потребує позитивної реакції на акцію: **позитивна відповідь** (підтвердження чогось очікуваного), **підтвердження** (засвідчення правильності, правдивості чогось). Трагування орієнтоване на уникнення протидії, це спроба людини ухилитися від боротьби, можливим є й компромісне погодження.

4. Останнім за лексикографічною значущістю є витлумачення словом *поступка* (повна або часткова згода з ким-небудь, відмова від власних інтересів на вимогу іншого). У цьому плані згоду сприймають як бажання суб'єкта поступитися своїми інтересами для збереження взаємостосунків, що видаються важливішими за обставини контакту.

Концепт *згода* від етимологічного зумовленого потрактування “миролюбний” першорядно успадкував розуміння “гармонія, дружба, лад, злагода, узгодженість”, що й передбачає мир, єдність між особами. Згодом логіко-філософські та етичні категорії й поняття поступилися прагматичному підходу, як-от: “порозуміння, погодженість, домовленість, підтвердження, поступка” – мовленнєві кроки, які є спробою ухилитися від суперечок, оскільки вони невідгідні.

Згода стає важливим механізмом уникнення конфліктів та злагодженого спілкування, який реалізується різними мовними засобами. Погодитися зі співрозмовником можна сказавши: *Добре; Так, я розумію, тобі було важко; Я розумію (відчуваю) твій стан (почуття, настрій); Добре, що ти мені про це розказав; Я з тобою повністю згодна* тощо. Це формули психологічного приєднання до іншого та його емоцій. Як антоніми до поняття “конфлікт” науковці пропонують саме смислові одиниці “згода” та “гармонія”, а межа диференціації концепту “конфлікт” – гармонійна взаємодія, із повагою, компромісом, дотриманням норм і правил соціуму, взаємним прийняттям цінностей і потреб іншої людини, що і вможливають згода та злагода. В офіційному та неофіційному мовленні використання засобу переважно є успішним та забезпечує позитивний зв'язок між людьми.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Застосувавши одну з поширених методик дослідження концепту, а саме аналіз словникових дефініцій, ми пересвідчилися: у змістовій структурі концепту *згода* визначаються етимологічно успадковані та сучасні потрактування, які характеризують його цінність для носіїв української культури. Базова константа концепту “миролюбний” із часом доповнюється, відбиваючи сучасну етномовну

свідомість українців. У своєму прагненні до комфортного спілкування особи не сприймають згоду тільки як механізм для гармонійного контакту, тому не уникають тимчасового пристосування до іншого, тобто погоджуються ситуативно. Унаслідок у сучасних словниках концепт *згода* трактується широко, уможливаючи його смислової інтерпретацію у площині не лише співробітництва, а й компромісу, уникнення, поступки.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі мовних засобів, які репрезентують згоду.

Література

1. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 19 с.
2. Василенко О. М., Семенишин О. І. Лінгвокультурні концепти “Воля / Свобода (Liberty / Freedom)”. *Гілея : науковий вісник* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 104 : “Філософські науки”. С. 116–119.
3. Войцехівська Н. К. Категорія згоди в українському літературному діалогічному дискурсі (на матеріалі художньої літератури ХХ – поч. ХХІ століть) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 288 с.
4. Дробішевська У. Концепт “щастя” в українській і польській фразеології. *Етнос і культура*. 2011. № 8–9. С. 125–130.
5. Д’яконова О. В. Вербалізація концепту ЩАСТЯ в німецькій та українській лінгвокультурних: на матеріалі романтичної лірики ХІХ ст. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2012. Вип. 41. Ч. 2. С. 20–26.
6. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка. Т. 1: А–Г / уклад.: Р. В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.
7. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. 2-е вид. Київ : Українська книга, 2004. 448 с.
8. Коломієць К. Концепт *віри* в українській мові. URL :http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/51_Kolomiyets_Kateryna.pdf (дата звернення: 12.10.2018).
9. Макарець Ю. С., Сліпчук О. М. Концепти рід, родина, сім’я в мовній картині світу українців. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки*. Ніжин, 2013. Кн. 1. С. 75–78.
10. Малиновська Г. Концепт “ГРОШ” в українській мовній картині світу. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 75–84.
11. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків, 2012. 196 с.
12. Місінкевич О. Концепт культури як одиниця ментальної інформації у

мовній картині світу. *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 53–57.

13. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. ... д-ра філолог. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 36 с.

14. Словарь української мови : у 4-х т. / за ред. Б. Д. Грінченка. Київ, 1907–1909. URL : [https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_\(1907–1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_(1907–1909).pdf) (дата звернення: 15.10.2018)

15. Словник української мови : в 11-ти т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Т. 3. 1972. 744 с.

16. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 742 с. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення: 14.10.2018).

References

1. Bondarenko O. S. Kontsepty “cholovik” i “zhinka” v ukrainkii ta anhliiskii movnykh kartynakh svitu [Concepts of “man” and “woman” in Ukrainian and English language pictures of the world] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.17. Donetsk, 2005. 19 s.

2. Vasylenko O. M., Semenyshyn O. I. Linhvokulturni kontsepty “Volia / Svoboda (Liberty / Freedom)” [Linguocultural concepts of “Liberty / Freedom (Liberty / Freedom)”]. *Hileia: naukovyi visnyk* : zb. nauk. prats. Kyiv, 2016. Vyp. 104 : “Filosofski nauky”. S. 116–119.

3. Voitsekhivska N. K. Kategoria zghody v ukrainskomu literaturnomu dialohichnomu dyskursi (na materialii khudozhnoi literatury XX – poch. XXI stolit) [Category of agreement in the Ukrainian literary dialogical discourse (on the material of fiction XX – early XXI centuries)] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2009. 288 s.

4. Drobishevskaya U. Kontsept “shchastia” v ukrainskii i polskii frazeologii [Concept of “happiness” in Ukrainian and Polish phraseology]. *Etnos i kultura*. 2011. № 8–9. S. 125–130.

5. Diakonova O. V. Verbalizatsiia kontseptu SHCHASTIA v nimetskii ta ukrainskii linhvokulturnakh: na materialii romantychnoi liryky XIX st. [Verbalization of the concept of HAPPINESS in German and Ukrainian linguistic cultures: based on the material of romantic lyrics of the XIXth cent.]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 2012. Vyp. 41. Ch. 2. S. 20–26.

6. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t. [The etymological dictionary of the Ukrainian language] / NAN Ukrainy, Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv : Naukova dumka. T. 1: A–H / uklad.: R. V. Boldyryev ta in. 1982. 632 s.

7. Karavanskyi S. Y. Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. 2-e vyd. Kyiv : Ukrainska knyha, 2004. 448 s.

8. Kolomiets K. Kontsept viry v ukrainskii movi [Concept of faith in the Ukrainian Language]. URL : http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/51_Kolomiets_Kateryna.pdf (data zvernennia: 12.10.2018).

9. Makarets Yu. S., Slipchuk O. M. Kontsepty rid, rodyna, simia v movnii kartyni svitu ukrainsiv [Concepts of generation, family, kin in the Ukrainian

language picture of the world]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Seriya: Filolohichni nauky*. Nizhyn, 2013. Kn.1. S. 75–78.

10. Malynovska H. Kontsept “HROSHI” v ukrainskii movnii kartyni svitu [Concept “MONEY” in the Ukrainian language picture of the world]. *Ukrainska mova*. 2010. № 4. S. 75–84.

11. Martyniuk A. P. Slovnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky [Dictionary of basic terms of cognitive-discursive linguistics]. Kharkiv, 2012. 196 s.

12. Misinkevych O. Kontsept kultury yak odyntysia mentalnoi informatsii u movnii kartyni svitu [Concept of culture as a unit of mental information in the world language picture]. *Mandrivets*. 2014. № 1. S. 53–57.

13. Skab M. V. Kontseptualizatsiia sakralnoi sfery v ukrainskii movi [Conceptualization of the sacred sphere in the Ukrainian language] : avtoref. dys. ... d-ra filoloh. nauk : 10.02.01. Kyiv, 2009. 36 s.

14. Slovar ukrainskoi movy : u 4-kh t. [Ukrainian language dictionary] / za red. B. D. Hrinchenka. Kyiv, 1907–1909. URL : [https://r2u.org.ua/data/Slovar_ukrainskoimovy_\(1907-1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Slovar_ukrainskoimovy_(1907-1909).pdf) (data zvernennia: 15.10.2018).

15. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty t. [Ukrainian language dictionary] / AN URSR. Instytut movoznavstva ; za red. I. K. Bilodida. Kyiv, T. 3. 1972. 744 s.

16. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopaedic dictionary] / holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv, 2002. 742 s. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf (data zvernennia: 14.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 22.06.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 811.161.2'282.2

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
В АРЕАЛЬНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Ганна Демиденко

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
demidenko_anna@ukr.net*

Демиденко Г. Репрезентація невербальної поведінки в ареальній фразеології української мови

У статті схарактеризовано структурно-семантичні моделі фразеологізмів, що побутують у говірках південно-східного наріччя, стосуються поняття “невербальна поведінка” і пов’язані з рухами тіла, позами, ходюю, жестами, виразами обличчя, поглядом. З’ясовано особливості вияву стилістичного забарвлення фразем, яке ґрунтується на емоційно-експресивному змісті компонентного складу висловів, а саме: у зв’язку з наявністю лексем зі згубілим, вульгарним, фамільярно-розмовним маркуванням.

Ключові слова: південно-східне наріччя, діалектний фразеологізм, невербальна поведінка, жест, міміка, погляд.

Демиденко А. Репрезентация невербального поведения в ареальной фразеологии украинского языка

В статье анализируются структурно-семантические модели фразеологизмов, которые используются в говорах южно-восточного наречия, имеют отношение к понятию “невербальное поведение”, т. е. к движениям тела, позам, ходьбе, жестам, выражениям лица, взгляду. Определяются особенности стилистических оттенков фразем, которые базируются на эмоционально-экспрессивной составляющей компонентного состава устойчивых выражений, а именно: благодаря наличию лексем с грубой, вульгарной, фамільярно-просторечной маркированностью.

Ключевые слова: южно-восточное наречие, диалектный фразеологизм, невербальное поведение, жест, мимика, взгляд.

Demydenko G. Representation of non-verbal behavior in areal phrazeology of the ukrainian language

The article deals with the peculiarities of non-verbal behavior of Ukrainians, represented by regional idioms. Profound investigating of the systematic idiom

organization and operation is impossible without taking into account the detailed descriptions of both the literary language and dialects. The phraseology description of a certain region makes it possible to form relatively holistic representations of individual fragments of the phraseological system, the correlation of common and dialectal phraseology, its dynamics and innovative processes.

This research is focused on the set expressions, which are not recorded in dictionaries, or modified ones. The subject of the study is the dialectal phraseology of the southeastern dialect. On the basis of regional speaking practice, the knowledge of non-verbal communication components and the peculiarities of interpersonal interaction are revealed. It is determined that non-verbal protoword signs form the basis of human speaking. With the advent of verbal language, they do not disappear altogether, but go deep into the individual linguistic consciousness, representing the important elements of national culture, character, social interactions, traditions, etc.

This paper describes the structural and semantic models of idioms related to the concept of “non-verbal behavior”, especially those ones related to body movements, posture, motion, gestures, facial expressions, peculiarities of the eye-sight. Investigating the structural and semantic features of the analyzed set expressions allows reconstructing the meaning of prototype communication situations in the Ukrainian dialectal linguistic environment.

Key words: southeast dialect, dialect idiom, non-verbal behavior, gesture, facial expression, vision.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Упорядкування фразеологічного багатства різних регіонів України є важливим і необхідним завданням сучасної лексикографічної та фразеографічної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні фразеографія говірок представлена окремими словниками й опублікованими фрагментами словників діалектної фразеології, що засвідчено працями вітчизняних діалектологів (Г. Аркушин, Я. Битківська, Н. Вархол, О. Вікторіна, Т. Грица, П. Грищенко, Г. Доброльожа, М. Доленко, А. Івченко, Н. Кірілкова, Н. Коваленко, Л. Корнієнко, З. Мацюк, Р. Міняйло, О. Плетнєва, О. Романюк, Г. Ступінська, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Чабаненко, О. Юрченко та ін.).

Важливими на цьому етапі науково-прикладної роботи є інтерпретація фразеологічного значення, відбір матеріалу, принципи тлумачення, наявність культурологічного коментаря тощо. Однак не менш важливими є опис певних культурно

детермінованих явищ, зокрема мова йде про специфічні риси міжособистісної комунікації, відображені ареальними фраземами української мови. Серед непересічних компонентів людського спілкування цікавою й недостатньо вивченою є невербальна поведінка мовців. За таких умов дослідження вияву невербальної взаємодії представників української лінгвоспільноти окремих територій виявляється досить перспективним і складає актуальність пропонованої розвідки.

Мета й завдання дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей діалектних фразеологічних одиниць (далі – ФО) на позначення невербальної поведінки, що узагальнено позначають фрагменти дійсності, асоційовані з певними рухами тіла, позами, ходом, виразами обличчя, особливостями погляду, жестами тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська діалектна фразеологія багата на вислови, у яких передається внутрішній стан людини, її думки, почуття, бажання за участю зорового аналізатора. Такий когнітивний процес у лінгвістичному контексті можна розглянути завдяки семантичному навантаженню атрибутивних характеристик погляду, як-от: пильний, злий, здивований, зляканий, уважний, зацікавлений.

Найвищу продуктивність виявляють сталі звороти, які демонструють почуття здивування, заздрості, гніву, страху, що, як відомо, можуть супроводжуватися змінами розміру очей, збільшенням зіниць, підняттям брів. Наприклад, здебільшого у зневажливому контексті вживається вислови *вилупити бельки* (5, с. 26; 5, с. 55); *бебеки (бебики) витріщати* (4, с. 55); *бельми витріщати* (4, с. 56) *беньки витаращати* (4, с. 56); *беньки витріщити* (4, с. 56); *витріщати боцаки* (4, с. 69) *вивалити (вилупити) беньки* (2, с. 10); *витріщити [свої] балуцки (баньки)* (2, с. 10). Семантичний обшир наведених прикладів ілюструє здебільшого здивування, заздрість, а вислови вживаються у зневажливому значенні. Із іронічною оцінкою процесу споглядання за кимось пов'язаний сталий зворот *витріщати вишеньки* (2, с. 94), який сформувався на основі метафоричного перенесення, зважаючи на подібність круглої форми плоду

вишні з фізіологічною реалією широко розплющених і збільшено округлених очей.

Емоцію здивування репрезентує й ФО *очі на орбіті* (4, с. 367), що утворилася завдяки перенесенню зовнішнього вигляду збільшених очей та уявленню про значний розмір орбіти Землі. Окрім того розвиток образної семантики можна уявити приблизно й так: розплющити очі надто широко – “вивести” їх за межі нормального фізіологічного розташування на обличчі, а, отже, змінити просторові орієнтири (“вийти з орбіти”). Зорові образи виявляються й у висловах, в основі метафоричного перенесення яких може бути значення предметів круглої форми, зокрема монет, наприклад: *очі по восьми копійок* (4, с. 367); *очі по п'ятдесяти копійок* (4, с. 367); *очі по п'ять (шість, сім) копійок* (4, с. 367); *зробити великі очі по п'ять копійок* (4, с. 365). Як зазначає В. Ужченко, вислів *зробити великі очі по п'ять копійок* є результатом контамінації двох фразеологізмів із значенням “здивуватися”: *зробити великі очі + зробити очі по п'ять копійок* (4, с. 365).

На позначення прискіпливого, уважного, пильного погляду в південно-східному наріччі побутують фраземи: *баньки ганяти (дути)* (4, с. 50); *баньки дути* (4, с. 50); *беньки вивалювати* (1, с. 21); *беньки (бені) ганяти* (1, с. 138). Як демонструє фактичний матеріал, переважно задля номінації очей використовується лексеми *баньки, беньки, бельки, бельми, боцаки, балуцки*, що надають висловам вульгарного звучання, знижуючи їх стилістичний потенціал до просторіччя [Velykyi / Великий 2009: 61]. Поданим зневажливим і згрубілим лінгвоодинаціям властивий знижений стилістичний план, як і загалом зворотам у межах діалектної фразеології, підсилений оцінним стилістичним забарвленням компонентів ФО.

Фразеографічні джерела фіксують звороти, які демонструють злий, недобрий, зурочливий погляд: *взгляд сизий* (1, с. 32); *зизе око* (1, с. 137); *дивитися биком* (4, с. 58) та ін. Такі лінгвоодинаціі засвідчують несхвальне ставлення до співрозмовника, неприязнь, подекуди заздрість, що відповідає українській культурній традиції, адже, за народними повір'ями, “зле” око здатне завдати людині шкоди, має негативний вплив і

тому такого погляду варто остерігатися [Zhaivoronok / Жайворонок 2006 : 415]. Про особливості погляду свідчить й лексема *зизий* – діалектний варіант лексеми *косий* [Velykyi / Великий 2009 : 459] на позначення бокового зору задля передачі певного ставлення, здебільшого негативного. В академічному фразеологічному словнику натрапляємо на вислів *кривий погляд* – “підозра, неприязнь” (3, с. 527) атрибутивна ознака *кривий* вступає в синонімічні відношення з лексемою *косий* (*зизий*).

Значно меншу частотність у діалектному мовленні виявляють фразеологізми, що ілюструють тривалий погляд, як-от: *очі повипадають* (4, с. 367); *очі поламати* (*порвати*) (4, с. 368); *очі рвати* (4, с. 368) тощо. Такі сталі звороти передають не тільки часові проекції сприйняття особою чогонебудь, але й кваліфікують особливості емоційного стану співрозмовника, який хвилюється, нетерпляче виглядає когось, очікує на щось. На такі внутрішні переживання, емоційну насиченість погляду вказують дієслова *поламати*, *порвати*, *повипадають*, смисловий діапазон яких зосереджений на відображенні стану зіпсованості, непридатності до подальшого використання, зруйнованості.

Емоційні переживання передані й іншими сталими зворотами, що омовлюють стан зацікавлення кимось, закоханість: *басіки пускати* (4, с. 51); *розкидати* (*порозкидати*) *очі* (4, с. 368). В українській мові кокетство як поведінкова реакція представлена такими ФО, як-от: *посилати бісики* (3, с. 547); *пускати бісики* [*очима* (*оком*)] (3, с. 584), у межах діалектної фразеології південно-східних регіонів натрапляємо на варіант *басіки пускати*.

Трапляються й фрази з семантикою неробства, а саме *клепати очима*, що значить “ледарювати” (4, с. 366), де дієслово *клепати* пов’язане із фізичним впливом на метал (удари, з’єднання металевих частин, кування металу). Як бачимо, метафоричне переосмислення дій, виконуваних очима, є свідченням перенесення частини емпіричного досвіду з роботи ковалів, адже постійний одноманітний рух молотом по ковалю і рух людських повік мають схожу амплітуду. Такий неквапний,

розмірений рух характерний для очей, якщо людина неперевантажена роботою, перебуває у спокої, у стані дрімоти.

В аспекті дослідження реалізації невербальної поведінки українців засобами фразеології заслуговують на увагу такі ФО, уживання яких стосується ілюстрацій візуальних змін обличчя людини і його частин. У такому разі Ш. Баллі називав міміку непрямим, невітленим у слові засобом, який впливає на співрозмовника більше, ніж вербальна мова. Він зазначав, що паралінгвальні явища “сприяють злиттю відчуттів та емоцій з інтелектуальною стороною висловлювання, адже тільки завдяки такому злиттю так звані живі мови дійсно є живими” [Bally / Балли 1961 : 118].

Д. Кузнєцова запропонувала парадигму розгляду цього невербального знака емоцій у мовознавчому ключі, виокремивши такі основні позиції: “1) лицеві вияви – комплекс різних мімічних рухів, який сприймається недискретно; 2) лицеві жести, що демонструють динамічний аспект виразів обличчя; 3) вияви психофізіологічних реакцій на обличчі, наприклад, неконтрольовані вегетативні зміни кольору шкіри” [Kuznietsova / Кузнєцова 2009 : 8]. З позицій такого підходу й зважаючи на проаналізований мовний матеріал, фразеологізми на позначення лицевих жестів можна розглянути в межах таких груп: 1) ФО, які вказують на певну конфігурацію рота або положення губ; 2) ФО, що уточнюють нефіксовану візуально пластику кінем зони носа; 3) ФО, які маніфестують зміни міміки, зумовлені маніпуляціями з зубами; 4) ФО, що репрезентують вираз обличчя загалом, зокрема й пов’язані зі комунікативно значущими змінами кольору шкіри.

Найчастотнішими у проаналізованих фразеографічних працях є сталі звороти, що називають рухи губ і рота. У таких стійких образах-фразеологізмах відображуються найрізноманітніші емоції, психічний і фізичний стан людини [Uzhchenko / Ужченко 2007 : 175]. Наприклад: образа, гнів (*губи накопичувати* (1, с. 57); *губи дуть* (1, с. 57); *надуті (одтопирити, одкопирити) вареники* (4, с. 84); *нахлобчити губи* (4, с. 161); *накопичити [свої] губи* (4, с. 161); *одтопирити губи* (4, с. 161); чванство, пиха (*губи вище носа копирити*

(1, с. 57); *губи дуть* (1, с. 57); захоплення, подив (*рот роздівлять* (1, с. 167), веселощі, сміх (*губу (губи) розкатати* (4, с. 160); надмірні бажання (*розкатати губи на вареники* (4, с. 161).

Українська народна етика й мораль засуджують такі негативні риси характеру як пиха, злість, надмірна гоноровість, що досить яскраво ілюструють губи, адже саме “по губах угадують настрої, поведінку людини” [Zhaivoronok / Жайворонок 2006 : 160]. Як свідчить спостереження над мовним матеріалом, значення міміки губ фіксується насамперед двокомпонентними конструкціями з формально опорним елементом, вираженим дієсловами: *накопірчувати, копилити, надути, одтопирити, одкопилити, накопичити, нахлобучити*. Скажімо, когнітивний сценарій утворення вислову *губи вище носа копилити* (1, с. 57) пов’язаний із зоровими образами вип’ячених губ, які людина здійснює максимально високо і тим самим демонструє співрозмовнику свою зверхність, на що вказує лексема *копилити* – “випинати, надувати (зазвичай, губи)” [Velykyi / Великий 2009 : 572].

Вислови *губи накопірчувати* (1, с. 57); *губи дуть* (1, с. 57); *накопичити [свої] губи* (4, с. 161); *накопучити [свої] губи* (4, с. 161); *нахлобучити губи* (4, с. 161); *одтопирити губи* (4, с. 161); *надути (одтопирити, одкопилити) вареники* маніфестують особливості мімічної дії, де жестикулянт виставляє (вип’ячує) уперед нижню губу, що вказує на несвідомий вираз дитячого обличчя, характерного для моменту плачу, незадоволення. Такий невербальний акт властивий дорослій людині, яка прагне, аби її заспокоїли, утішили, вчинили згідно з її бажаннями.

На окреме коментування заслуговують сталі звороти *надути (одтопирити, одкопилити) вареники* (4, с. 84), *розкатати губи на вареники* (4, с. 161), у структурі яких соматизм *губи* змінено на іменник *вареники*, уживаний на позначення великих губ (4, с. 84). Подібні вислови не зафіксовано в академічному фразеологічному словнику, що вкотре свідчить про розмовний, стилістично знижений характер діалектних ФО. Як бачимо, наведені лінгвооддиниці

вирізняються яскравою предметною образністю, містять в основі денотата метафору, пов'язану з глютонімом *вареник*, що належить до традиційної української кухні. З подібними мимічними втіленнями пихи й зазнайства мають зв'язок і сталі звороти *хоч бублик чіпляй* (4, с. 74); *кидати носом* (4, с. 352) з наявним або відсутнім соматизмом *ніс* у структурі вислову.

Значно меншу частотність виявляють фразеологізми, які репрезентують зміни миміки, зумовлені маніпуляціями з зубами: *виставити [всі] тридцять два [зуби]* (4, с. 93); *блищати зубами* (4, с. 223); *світити зубами* (4, с. 225). Наведені приклади ілюструють посмішку як “особливий порух м'язами обличчя (губ, очей), який виражає схильність до сміху” [Velykyi / Великий 2009 : 1080] або певне ставлення до співрозмовника (прихильність, зацікавленість, глузування, кепкування тощо). Мимічні рухи губами з демонстрацією зубів почасти синтезують культурно-національну інформацію про смерть людини, що засвідчено у вислові *усміхнутися на кутні* у значенні “померти” (4, с. 296).

Реалізовує певну комунікативну програму й вираз обличчя загалом, зокрема інформативними є симптоматичні вияви емоцій і почуттів, здебільшого мова йде про зміну кольору шкіри. Наприклад вираз обличчя фіксують вислови на кшталт *морда кирпичом* (1, с. 132); *морда кирпичем* (4, с. 338); *морда на морозі* (4, с. 338); *морда віником* (4, с. 338) та ін. Ця група аналізованих просторічно-згрубілих фразем містить соматизм *морда* з вульгарним, експресивно-оцінним забарвленням, що підсилює значення ФО і досить образно характеризує нахабну, хвалькувату людину, яка вдає емоції задля певної вигоди. Подекуди натрапляємо на сталі звороти на зразок *щоки пижить* (1, с. 222), який уживається задля глузливої номінації людини, що зазнається, бундючиться й активно при цьому рухає щоками. Вислів *аж з виду перемінитися*, що означає “дуже хвилюватися, перейматися” (1, с. 33), позбавлений соматичних компонентів у структурі, тому обриси мимічної картини в подібній ситуації спілкування комунікатори сприймають зазвичай інтуїтивно, аналізуючи загальне емоційне тло міжособистісної взаємодії.

Оскільки вияв емоції на обличчі виступає маркером її переживання людиною, то варто назвати фразеологічні номінації вияву психофізіологічних реакцій на обличчі, що позначають зміни кольору шкіри. В опрацьованій лексикографічній літературі натрапляємо на вислови, що ілюструють лише процес почервоніння: *кинутися в краску* (4, с. 283); *ударитися в краску* (4, с. 284) та ін.

На тлі проаналізованих ФО і в їх контексті виразніше сприймається й образний зміст висловів, пов'язаних з рухами тіла людини, особливостями ходи. У досліджуваних працях кількісно найбільш представленими є сталі звороти на позначення процесу ходіння, у яких відповідне дієслово руху наявне у структурі, а саме: *павліном ходить* (1, с. 140); *петухом ходить* (1, с. 144); *півнем ходити* (4, с. 385); *ходити гускою* (4, с. 163); *ходить наприсядки* (1, с. 207) та ін. Здебільшого подані фраземи можна розглядати крізь призму соціального збайдужіння, цурання, з іронією і глузуванням, загальне несхвалення отримують поведінкові реалії, як-от: вияв неповаги, чванство, приниження, догоджання комусь тощо. Внутрішня форма цих одиниць указує на особливості поведінки гордої, улесливої людини, зокрема порівняно з діями інших представників тваринного світу. Подібну специфіку ходи вбачаємо й у ФО: *держати (дерти) хвіст крючком* (4, с. 508); *держати (дерти) хвіст пістолетом* (4, с. 508); *держати хвіст трубою* (4, с. 508).

У звороті *як на шрубях*, що означає “дуже жваво, постійно” (4, с. 540) дієслівний компонент *ходити* перебуває в лексичному оточенні ФО, а фразеотворчу роль відіграє лексема *шруб* (*шрубя*), що є діалектним варіантом до *шурупа*, *гайки* [Velyuky / Великий 2009 : 1631]. На нашу думку, цей вислів ґрунтується на реальних життєвих спостереженнях за дією механізмів, у складі яких є гайки, гвинти й подібні залізні елементи задля покращення, пришвидшення, довготривалості руху.

Спостереження за семантикою й структурою ФО на позначення невербальної поведінки українців засвідчують й інші номінації рухів різними частинами тіла, тулубом загалом.

Так, про кивання головою зафіксовано у фраземі *кивати головою як корова в Спасівку* (4, с. 137). У східнослов'янських і степових говірках такий рух головою у свійських тварин апелює до свята Спасівка, яке випадає на кінець літа, і мухи надзвичайно злі, вони готуються відкладати яйця, їм потрібна кров, тому вони в цей час особливо кусючі (4, с. 137).

Про позитивні емоції, сміх, радість свідчать рухи руками [*аж*] *за поли братися* (4, с. 397) і стрибки (*стрибати боком* (4, с. 61). Цікаво, що зворот [*аж*] *за поли братися* (4, с. 397) позбавлений соматичного компонента. Отже, про відповідну дію руками можна здогадатися звертаючи увагу на дієслівний компонент *братися* (“хапатися рукою” [Velykyi / Великий 2009 : 95]) і лексему *пола* (“край кожної з половин одягу (пальта, шинелі, піджака і т. ін.), що розгортається спереду” [Velykyi / Великий 2009 : 1030]). Така частина одягу перебуває в безпосередньому контакті з тулубом і в межах ФО сприймаються з ним як єдине ціле.

На фамільярну поведінку людини вказує зворот *ногою двері відкривати (одкривати)* (4, с. 357), пов'язаний із міжособистісною взаємодією з посадовцями, коли особа ставить себе з ними на один рівень. Такий рух ногами є фізично можливим, але з позиції етики ділового спілкування є неприпустимим навіть у неформальному спілкування керівника й підлеглого.

З-поміж аналізованих лінгвоодиниць натрапляємо на вислів з етнографічним маркуванням *поклонитися батькам*, що означає “подякувати батькам по закінченні весілля” (4, с. 53). Такий рух тулуба є знаком динамічної етикетної експресії і постає традиційним у комунікативній практиці українців на знак поваги. Як стверджують етнографічні дослідження, варто низько кланятися за зроблене добре діло, а характерною рисою гостинності вважають легкий уклін; низькі поклони здійснює наречена, коли запрошує на весілля, і молоді – батькові-матері на самому весіллі [Стахів / Stakhiv 2008 : 105–106]. Спостереження за специфічними рухами всього тіла, пов'язаними з фізіологічним виявом злості, стану знервованості відображені у фраземі *бецики б'ють* (4, с. 57), де лексема *бецики*

позначає “назву дитячої гри в крем’яшки” [Москаленко / Moskalenko 1958 : 16], а власне дієслово *бецкаться* фіксує словник гуцульських говірок у значенні “1) гездатися (про худобу); 2) перен. нервувати, сердитися” [Hutsulski / Гуцульські 1997 : 24].

Особливості положенням тіла у просторі репрезентують ФО: *проковтнути голоблю* (4, с. 134); *як гуска на мотоциклі* (4, с. 163); *сидіти нога за ногу* (4, с. 359) й ін., уживані в жартівливому й іронічному контексті. Скажімо, вислів *проковтнути голоблю* означає “ходити, сидіти неприродно рівно, виструнчено або застигти в неприродній позі” (4, с. 134). Як зазначають фразеологи-діалектологи В. Ужченко, Д. Ужченко, в основу виразу покладене жартівливе уявлення про те, що голобля, яку проковтнула людина, заважає їй прийняти природну позу (4, с. 134). Про незручну позу сидіння свідчить сталий зворот *як гуска на мотоциклі* (4, с. 163), що виник на основі прототипової ситуації й гумористичного образу гуски у відповідному транспортному засобі. Можемо припустити, що такі прецеденти траплялися колись з кимось і створили образ для подальшої фразеологізації.

Окрему підгрупу діалектних фразеологізмів складають вислови на позначення жестів. Розглянутий фактичний матеріал дає підстави деталізувати ФО, внутрішня форма яких пов’язана з рухами пальців, адже зафіксовані одиниці являють собою сталі звороти саме з цим соматизмом. Наприклад, стійкі звороти *пальці вєєром* (4, с. 372); *пальці вєєром, зуби шифером* (4, с. 372); *пальці вєєром, соплі пузирями* (4, с. 372); *пальці вєєром, зуби шифером, а соплі пузирями* (4, с. 373) мотивовані поведінкою дуже гордовитої, пихатої, неприступної людини і репрезентують, окрім невербальних рухів, й інші фізіологічні процеси, притаманні такій особі під час емоційного збудження чи безпосередньо соціального домінування в комунікативних ситуаціях.

В українському комунікативному просторі явище неробства реалізується різними невербальними знаками. Як свідчить аналіз фразеографічних праць й у зв’язку з викладеним вище, ледарство і бездіяльність виявляються як через

особливості зорової взаємодії, пози людини, так і рухами пальців у висловах *пальці м'яти (мяти)* (4, с. 373); *голубам дулі давати* (4, с. 140) (пор. з ФО *давати горобцям дулі* (3 с. 176) та ін.

Серед жестових фразем цікавими є такі лінгвоодиниці, які називають певні комбінації з пальців (*дулю показувать* (1, с. 72); *голубам дулі давати* (4, с. 140) або їх загальну сукупність (*держати (тримати) кулаки* (4, с. 290). Культурно детермінованими постають у мовленні й фраземи на позначення соціально неприпустимих, образливих жестів, таких як дуля. Прикметно, що вислів *дулю показувать* означає “не погоджуватися, не виконувати, піддурювати” (4, с. 72) і набуває негативної оцінки в діалектному вживанні, очевидно, й у зв'язку зі символікою відповідного жесту. В академічному словнику української мови натрапляємо на вислів *показувати дулю (фігу)* (3, с. 532) з відмінною семантикою, а саме: “відмовити комуньбудь у чомусь, нічого не дати, не допомогти і т. ін.”.

Особливості жестів-прикмет відображено у звороті *держати (тримати) кулаки*, який означає “полегшувати собі у здійсненні чогось”. Згідно з дослідженнями фразеографів, побутує вірування, що названий жест нібито допомагає в рішучі моменти (4, с. 290). Як нам видається, асоціації стиснутого кулака з виявом сили, її акумулюванні у прихованому, “згорнутому” вигляді стали психологічною передумовою для виникнення жестової одиниці, що у свою чергу стала підґрунтям для утворення фраземи. Дещо інакшу реалізацію жесту вбачаємо у вислові *збиратися (складатися) в [один] кулак* – “напружувати, концентрувати всі сили, волю, витримку, згуртованість” (3, с. 257). Зіставні коментарі дають змогу визначити відмінності діалектних фразем та тлі загальнономовних одиниць, упорядкованих в академічному словнику.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Невербальні засоби спілкування (жести, міміка, погляд, хода, поза) не залишаються осторонь, коли людина намагається втілити в мові ті психічні образи, що виникають як результат спостережень над навколишнім світом, поведінкою окремих індивідів, їх свідомих чи несвідомих рухів тощо. За

таких умов стійкі вислови – це образна вторинна номінація реалій і, звичайно, ситуацій, пов'язаних з невербальною поведінкою мовців в межах окремих наріч української мови.

Уважаємо перспективними подальші дослідження діалектної фразеології інших регіонів задля виявлення специфічних рис характеру українців, відмінних і спільних номінації невербальної поведінки, що як частина життя людей, вагома складова їх спілкування стала джерелом фраземотворення.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1961. 394 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
3. Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів : Вид-во Львівської обл. книж. друк., 1997. 232 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. Кузнєцова Д. Ю. Номінативне поле “вираз обличчя” в сучасному англomовному дискурсі : емотивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 22 с.
6. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса : Вид-во ОДПУ ім. К. Д. Ушинського, 1958. 76 с.
7. Стахів М. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. 245 с.
8. Ужченко В. Д., Д. В. Ужченко Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

Список використаних джерел

1. Матеріали до фразеологічного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / автор-упор. А. А. Сагаровський. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 228 с.
2. Плетнева О. Фразеологія говірок центральної Слобожанщини (структурно-семантичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків 2004. 25 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
4. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ ім. Тараса Шевченка”, 2013. 552 с.
5. Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2001. 201 с.

References

1. Bally Sh. Frantsuzskaia stilistika. Moskva : Izd-vo inostrannoi literatury, 1961. 394 s.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / ukklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv–Irpin : VTF Perun, 2009. 1736 s.
3. Hutsulski hovirky. Korotky slovnyk / vidp. red. Ya. Zakrevska. Lviv : Vyd-vo Lvivskoi obl. knyzh. druk., 1997. 232 s.
4. Zhaivoronok V. Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Dovira, 2006. 703 s.
5. Kuznietsova D. Yu. Nominatyvne pole “vyraz oblychchia” v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi : emotyvnii ta prahmatychnii aspekty : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kyiv, 2009. 22 s.
6. Moskalenko A. A. Slovnyk dialektyzmiv ukrainskykh hovirok Odeskoi oblasti. Odesa : Vyd-vo ODPU im. K. D. Ushynskoho, 1958. 76 s.
7. Stakhiv M. Ukrainskyi komunikatyvnyi etyket : navch.-metod. posib. Kyiv : Znannia, 2008. 245 s.
8. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2007. 494 s.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Materialy do frazeolohichnoho slovnyka Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) / avtor-upor. A. A. Saharovskiy. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2015. 228 s.
2. Pletnieva O. Frazeolohiia hovirok tsentralnoi Slobozhanshchyny (strukturno-semantychnii aspekt) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kharkiv 2004. 25 s.
3. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy / ukklad. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003. 1104 s.
4. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. Frazeolohichni slovnyk skhidnoslobozhanskykh i stepovykh hovirok Donbasu. Luhansk : Vyd-vo DZ “LNU im. Tarasa Shevchenka”, 2013. 552 s.
5. Chabanenko V. Frazeolohichni slovnyk hovirok Nyzhnoi Naddnpianshchyny. Zaporizhzhia, 2001. 201 s.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 811.161.3

**КРЫЛАТЫЯ ВЫРАЗЫ З БІБЛІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
(ЛЕКСИКАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ)**

Яўген Іваноў

*Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
Mogilev State A. Kuleshov University
вул. Касманаўтаў, 1, Магілёў, 212022, Рэспубліка Беларусь
ivanov-msu@mail.ru*

Іванов С. Крылаті выразы з Бібліі в білоруській мові (лексикографічний аспект)

У статті визначено принципи системного й комплексного лінгвістичного опису крылатих виразів з Біблії, уживаних у сучасній білоруській літературній мові, у спеціальному нормативному довіднику (тлумачному словнику з етимологічним коментарем й еквівалентами в російській мові). Розроблено зразок словникової статті, що містить зони кодифікації форми крылатого вислову, його стилістичної й еспресивної характеристики, етимологічного аналізу, біблійного контексту, лінгвістичного та лінгвокультурного коментаря, пояснення значення і ситуації застосування, ілюстрації використання, еквівалента в російській мові.

Ключові слова: Біблія, білоруська мова, крылате слово, словник, норма літературна, етимологія, зіставлення, еквівалент, російська мова.

Иванов Е. Крылатые выражения из Библии в белорусском языке (лексикографический аспект)

В статье определены принципы системного и комплексного лингвистического описания крылатых выражений из Библии, которые употребляются в современном белорусском литературном языке, в специальном нормативном справочнике (толковом словаре с историко-этимологическими комментариями и эквивалентами в русском языке). Разработан образец словарной статьи, содержащий зоны кодификации формы крылатого выражения, его стилистической и экспрессивной характеристики, этимологического анализа, библейского контекста, лингвистического и лингвокультурного комментария, объяснения значения и ситуации применения, иллюстрации использования в речи, эквивалента в русском языке.

Ключевые слова: Библия, белорусский язык, крылатое слово, словарь, норма литературная, этимология, сопоставление, эквивалент, русский язык.

Ivanov E. Winged Words from the Bible in the Modern Belarusian (lexicographic aspect)

The research material is biblical expressions, which function as winged in the Modern Belarusian. The subject of research is the lexicographical description of biblical winged words (expressions). The purpose of research is to determine the principles and create a pattern of systemic and comprehensive linguistic description of winged words, which are derived from the Bible and are used in the Modern Belarusian. This description will be in a special, normative (explanatory) dictionary with historical and etymological commentary and equivalents in Modern Russian.

The research methodology is (1) a linguistic method of structural-semantic modeling of winged units (expressions) in synchronous and diachronic aspects in a wide factual material, as a result of a complex descriptive and comparative analysis of facts of different languages, and (2) methods of fixation, systematization and lexicographical description of winged units according to the principle of completeness of the phraseological dictionary. The study found that in the Modern Belarusian is actively used at least 600 winged words (expressions), which are derived from the Bible. Such expressions must systematically and comprehensively be described separately in a special linguistic dictionary “Winged words in the Modern Belarusian: from Bible”. A dictionary should be qualified as a linguistic normative type (explanatory) of a dictionary with historical, etymological and comparative components.

Biblical winged words (expressions) should be codified in the dictionary according to various parameters of the literary norm (standard form, meaning, stylistic characteristic, use in speech, biblical origin, the ratio of content and form to the biblical original). Each winged word (expression) should be described separately in the dictionary: (1) the basic form and all variant and optional forms, (2) stylistic, functional and (if necessary) expressive and evaluative features, (3) historical and etymological commentary, (4) biblical context, (5) linguistic and cultural commentary, (6) explanation of the meaning and (if necessary) situations of use, (7) examples of use in speech (mass media, journalism, literary works), (8) equivalents in Modern Russian. The principles and parameters of the lexicographic description of biblical expressions that are used as winged in the Modern Belarusian will be used to create the dictionary “Winged words in the Modern Belarusian: from Bible”.

Key words: Bible, Modern Belarusian, expression, a winged word, dictionary, literary norm, etymology, comparison, equivalent, Modern Russian.

Пастаноўка праблемы і яе сувязь з важнымі навуковымі задачамі. Даволі значную частку фразеалагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы складаюць крылатыя словы – шырока распаўсюджаныя ў маўленні разнастайныя па зместу і лексічна-граматычнай арганізацыі ўстойлівыя выразы і афарызмы, якія характарызуюцца наяўнасцю аўтара ці пэўнай тэкставай крыніцы паходжання. Найбольш прадуктыўнымі крыніцамі крылатых слоў лічацца

літаратурныя творы, аднак не менш значнымі крыніцамі крылатых слоў з’яўляюцца фальклорныя творы [Ivanou / Іваноў 2005], а таксама канфесіянальныя тэксты, у тым ліку кананічныя [Mokienko / Мокиенко 2007].

Крылатыя выразы метаэгодна адрозніваць ад крылатых афарызмаў, якія з’яўляюцца закончанымі выказваннямі абагульнена-ўніверсальнага зместу і не ўваходзяць у склад фразеалагічнай падсістэмы мовы [Ivanou / Іваноў 2017; Ivanov / Иванов 2018], хоць і складаюць заўважную частку крылатых адзінак [Ivanou / Іваноў 2017]. Крылатыя выразы адрозніваюцца ад іншых фразеалагічных адзінак спецыфічнымі моўнымі ўласцівасцямі і патрабуюць спецыяльнага вывучэння і асобнага лексікаграфічнага апісання.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца значная колькасць крылатых выказаў, якія паходзяць з Бібліі [Lepeshau / Лепешаў 2004]. Такія крылатыя выразы метаэгодна апісваць асобна ў спецыяльных лінгвістычных даведніках біблеізмаў, у тым ліку на шырокім моўным фоне [Balakova / Балакова 2015; Balakova / Балакова 2016; Ivanov / Иванов, Mokienko / Мокиенко 2017]. Адным з такіх даведнікаў павінен стаць слоўнік “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц”, распрацоўка прыныцаў укладання якога з’яўляецца адной з актуальных задач беларускага мовазнаўства. Стварэнне слоўніка біблейскіх крылатых выказаў беларускай мовы дазволіць ліквідаваць адпаведную лакуну ў беларускай і славянскай фразеаграфіі.

Аналіз апошніх даследаванняў і публікацый. Крылатыя выразы, якія ўжываюцца ў беларускай мове, на сённяшні дзень недастаткова апрацаваны з лексікаграфічнага пункту погляду. Так, крылатыя выразы з уласна беларускіх літаратурных крыніц часткова адлюстраваны ў вядомым зборніку “Крылатыя словы і афарызмы” Ф. Янкоўскага [Jankouski / Янкоўскі 1960]. Крылатыя выразы з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII да н.э. – XX стст. часткова прадстаўлены ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове” пад рэдакцыя Я. Іванова [Krylatyja / Крылатыя 2004]. Беларускія крылатыя выразы з біблейскіх крыніц часткова

адлюстраваны ў полілінгвальным слоўніку крылатых выказаў і афарызмаў у англійскай, беларускай, нямецкай, рускай, славацкай і ўкраінскай мовах “Лепта біблейскай мудрості” [Lepta / Лепта 2014]. Акрамя гэтага крылатыя выразы (у тым ліку з біблейскіх крыніц) часткова прадстаўлены ў фразеалагічных слоўніках беларускай мовы [Lepeshau / Лепешаў 2004; Lepeshau / Лепешаў 2008].

Мэта даследавання – вызначыць прынцыпы і стварыць узор сістэмнага і комплекснага лінгвістычнага апісання ўстойлівых выказаў, якія паходзяць з Бібліі і ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, у спецыяльным лінгвістычным даведніку нарматыўнага тыпу (тлумачальным слоўніку з гістарычна-этымалагічнымі каментарыямі і адпаведнікамі ў рускай мове).

Метадалагічная аснова даследавання складаецца (1) з лінгвістычнага метаду структурна-семантычнага мадэлявання крылатых слоў у сінхранічным і дыяхранічным аспектах на шырокім фактычным моўным матэрыяле, атрыманым у выніку комплекснага дэскрыптыўнага і супастаўльнага аналізу фактаў розных моў (распрацаванага Д. Балакавай, Х. Вальтэрам, В. Макіенкам), а таксама (2) з metodyкі фіксацыі, сістэматызацыі і слоўнікавага апісання крылатых слоў паводле прынцыпа лексікаграфічнай паўнаты ў фразеалогіі (сфармуляванага Б. Ларыным і дапоўненага В. Макіенкам і інш.) [Walter, Mokienko 2009; Walter 2010; Lepta / Лепта 2012; Walter, Fojtů 2012; Balakova / Балакова 2013; Die slawische 2013; Iz biblejskoj / Из біблейскай 2015]. Метадалагічная аснова даследавання папярэдне паспяхова апрабавана аўтарам на матэрыяле крылатых слоў беларускай мовы пры ўкладанні іх лінгвістычных слоўнікаў [Krylatyja / Крылатыя 2004; Ivanou / Іваноў 2011], а таксама лексікаграфічным апісанні біблейскіх выказаў беларускай мовы ў супастаўленні з германскімі мовамі (англійскай, нямецкай) і славянскімі мовамі (рускай, славацкай, украінскай) [Lepta / Лепта 2014].

Выклад асноўнага матэрыялу даследавання. У выніку франтальнага аналізу мовы сродкаў масавай інфармацыі, публіцыстычных тэкстаў, твораў мастацкай літаратуры

ў сучаснай беларускай мове зафіксавана ўжыванне каля 600 устойлівых выразаў, паходжанне якіх звязана з біблейскімі крыніцамі. Пераважная частка вызначаных устойлівых выразаў характарызуецца рэгулярным ужываннем і высокай ступенню прадуктыўнасці пры спараджэнні рознага кшталту вытворных ад іх адзінак (устойлівых афарызмаў, рэмінісцэнцый, алюзій і інш.). Такія ўстойлівыя выразы складаюць актыўную частку фонду крылатых бібліэзмаў, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і могуць быць уключаны ў нарматыўны (тлумачальны) даведнік.

Слоўнікавы артыкул ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц” павінен складацца з загаловачнай адзінкі, стылістычнай паметы, гістарычна-этымалагічнай даведкі, біблейскага кантэксту, лінгвістычных ці лінгвакультуралагічных каментарыяў, тлумачэння значэння (пры неабходнасці сітуацыі ўжывання ў маўленні), ілюстрацыйнага матэрыялу, адпаведнікаў у рускай мове.

Крылаты выраз як **загаловачная адзінка** даецца ў сваёй найбольш ужывальнай форме з адзначэннем усіх варыянтных і факультатыўных кампанентаў. Напр.: *адвейваць / адвець (вець, адсейваць / адсець) зерне ад паловы (ад мякіны); валасы становяцца (падымаюцца, устаюць) / сталі (падняліся, усталі) дыбам (дыба, дуба, дубка) у к а г о; закопваць / закапаць [свой] талент [у зямлю]; [нібы (як)] заслона спала (упала) з вачэй у к а г о, ч ы і х; расплюшчваць / расплюшчыць вочы к а м у [н а к а г о, на ш т о]; уносіць / унесці [сваю] лепту ў ш т о; цягнуць / зацягнуць (лавіць / злавіць, улоўліваць) у сетку (у нерат) к а г о, ш т о і да т. п.*

Стылістычная памета характарызуе крылаты выраз паводле яго стылістычнай прыналежнасці, а таксама (пры неабходнасці) экспрэсіўна-ацэначнай афарбоўкі. Напр.: *блудная (заблудная, аблудная) авечка (неадабр.); валаамава асліца (кніжн.); валаамаў асёл (разм., іран.); кульгаць на абедзве нагі (разм., неадабр.); манна нябесная (іран.); пасыпаць / пасыпаць [сваю] галаву попелам (кніжн.); прытча ва языцах [б ы ц ь, с т а ц ь і пад.] (кніжн., жарт.-іран.); служыць мамоне (устар., кніжн.,*

неадабр.); [*yse*] ад мала (ад малага) да вяліка (да вялікага) (устар., кніжн.) і да т. п.

Гістарычна-этымалагічная даведка складаецца з апісання, адкуль паходзіць крылаты выраз, а таксама цытаты з біблейскай крыніцы, дзе ўжываецца яго прататып. Такая даведка мае найбольшую важнасць у выпадках, калі крылаты выраз не з'яўляецца цытатай з Бібліі, а ўтварыўся ад пэўнага выразу, які ўжываецца ў Бібліі, або склаўся на аснове зместу яе пэўнага фрагмента, а таксама ў тых выпадках, калі біблейскі прататып крылатага выразу мае шмат варыянтаў у розных біблейскіх тэкстах. Напр.: *цяжкі крыж* (кніжн.) склаўся пад уплывам евангельскага выразу *несці [свой] крыж* на аснове зместу шэрага фрагментаў з Новага завету: *А да ўсіх прамовіў: калі хто хоча ісьці за Мною, адрачыся ад сябе і возьмі крыж свой і ідзі за Мною* (Лк 9, 23); *Таму і мы, маючы вакол сябе такую хмару сьведкаў, скінем зь сябе ўсякі цяжар і грэх, які аблытвае нас, і цярпліва будзем праходзіць праз поле змаганьня, якое ляжыць перад намі, глядзячы на Пачынальніка і Спраўцу веры, Ісуса, Які, дзеля радасьці, што была перад Ім, прыняў крыж, пагардзіўшы ганьбаю, і сеў праваруч трона Божага* (Габр 12,1-2) і г. д.

Біблейскі кантэкст указвае на змест і форму прататыпа крылатага выразу і набывае асаблівую значнасць у выпадках, калі форма крылатага выразу і яго біблейскага прататыпа не супадаюць, а таксама ў тых выпадках, калі веданне кантэксту біблейскай першакрыніцы патрэбна для разумення сэнсу адпаведнай крылатай адзінкі. Напр.: *несці [свой] крыж*, які мае пераноснае значэнне 'цярпліва пераносіць пакуты, нягоды, пакорліва мірыцца са сваім сумным і цяжкім жыццём', неаднаразова ўжываецца ў Новым заавеце як пераносным, так і ў прамым значэнні, якое дэтэрмінуе пераноснае: *І хто не нясе крыжа свайго і ня ідзе за Мною, ня можа быць Маім вучнем* (Лк 14, 27); *І, нясучы крыж Свой, Ён выйшаў на месца, называнае Лобным, па-Габрэйску Галгофа* (Ян 19, 17) і г. д.

Лінгвістычныя і лінгвакультуралагічныя каментары даюцца ў выпадках, калі яны патрэбны. Так, лінгвістычнага каментарыя патрабуюць выпадкі, калі адначасова з крылатым

выразам у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм (утвораны ад крылатага выразу або як яго вытворная аснова), паходжанне якога незалежна ад крылатага выразу суадносіцца носьбітамі беларускай мовы з Бібліяй. Напр.: *манна нябесная* (іран.) – разам з крылатым выраз у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм *Манна нябесная з неба не зваліцца* (разм.); *у чужым воку [i] пылінку бачыць, а ў сваім [i] бярвяна не заўважае х т о* – разам з крылатым выраз у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм *Бачым сучок у воку брата свайго, а бярвяна ў сваім не заўважаем* або *У чужым воку саломку (саломінку) бачым, а ў сваім [i] бярвяна не заўважаем* або *У чужым воку і парушынку ўгледзім, а ў сваім і цэлай калоды не пабачым* (кніжн., публ., неадабр. або іран.) і да т. п. Лінгвакультуралагічны каментарый патрэбны ў выпадках, калі на змест, форму ці актыўнасць ужывання ў маўленні крылатага выразу біблейскага паходжання паўплывалі экстралінгвістычныя фактары культурнага характару – наяўнасць ў складзе выразу рэалій, культурна маркіраваных кампанентаў, паралельнае ўжыванне выразу на лацінскай мове (з лацінскага перакладу Бібліі), выкарыстанне выразу ў пэўным сэнсе ці ў адметнай форме ў папулярным мастацкім творы, ужыванне гэтага выразу вядомай асобай і інш. Напр.: *ад альфы да амегі* ўтвораны ад біблейскага выразу *альфа і амега* на падставе таго, што *альфа* і *амега* – гэта назвы першай і апошняй літар грэчаскага алфавіта; *ва векі вякоў* часта ўжываецца таксама на лацінскай мове *in saecula saeculorum* <*in secula seculorum*>; *вяртанне блуднага сына* мае вялікую папулярнасць дзякуючы таму, што гэтым выразам названы цэлы шэраг твораў выяўленчага мастацтва на біблейскі сюжэт, сярод якіх найбольш вядомай з’яўляецца карціна галандскага мастака Рэмбранта Харменса ван Рэйна (1606–1669) з такой назвай (1666–1669), якая захоўваецца ў Дзяржаўным музеі “Эрмітаж” у Санкт-Пецярбургу і да т. п.

Глумачэнне значэння крылатых выказаў робіцца ў слоўніку ў форме разгорнутага апісання паняцця ці сітуацыі, якія азначаюцца адпаведнай адзінкай. Гэты элемент слоўнікавага артыкула набывае асаблівую значнасць у тых

выпадках, калі значэнне крылатага выразу не вынікае з сумы значэнняў яго лексічных кампанентаў. Напр.: *зямны рай* ‘нейкае надзвычай прыгожае, утульнае месца, дзе няма ніякіх турбот, дзе можна быць шчаслівым’; *рваць на сабе (на галаве) валасы* ‘быць у роспачы, моцна крыўдаваць, бедаваць’ і да т. п.

Характарыстыка сітуацыі ўжывання крылатага выразу даецца ў неабходных выпадках у форме тлумачэння, дзе, калі, у дачыненні да чаго ці каго, пры якіх умовах, з якой мэтай і да т. п. звычайна ўжываецца адпаведная адзінка. Напр.: *час збіраць камяні* ‘ужываецца часцей у дачыненні да мастацтва або пра міждзяржаўныя адносіны’ і да т. п.

Ілюстрацыйны матэрыял прызначаны для дэманстрацыі зместу і формы рэалізацыі крылатага выразу ў маўленні і падаецца ў выглядзе цытат з сучасных перыядычных выданняў, з мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў. Ілюстрацыйны матэрыял мае асаблівую важнасць, калі крылаты выраз мае пераносны сэнс, некалькі значэнняў, шмат варыянтных і факультатывных кампанентаў.

Усе крылатыя выразы параўноўваюцца з эквівалентнымі адзінкамі ў рускай мове. Неабходнасць такога параўнання абумоўлена тым, што многія крылатыя выразы з біблейскіх крыніц трапілі ў беларускую мову не непасрэдна з тэксту Бібліі, а з рускай мовы, дзе яны шырока ўжываюцца. Тыя крылатыя выразы, якія трапілі ў беларускую мову з рускай, часта маюць адметную лексічную і граматычную арганізацыю. **Адпаведнікі з рускай мовы** падаюцца паводле такіх аўтарытэтных даведнікаў біблейскіх крылатых выразаў рускай мовы, як “Толковый словарь библейских выражений и слов” [Lilich / Лилич 2010], “Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений” [Mokienko / Мокиенко 2007]. З практычнага пункту погляду рускамоўныя адпаведнікі прызначаны палегчаць карыстанне слоўнікам тым, хто ведае рускую мову ці вывучае беларускую мову як другую ва ўмовах беларуска-рускага двухмоўя.

Высновы і перспектывы далейшых навуковых даследаванняў. Паводле вызначаных у выніку даследавання прынцыпаў лексікаграфічнага апісання крылатых выразаў з

біблейскіх крыніц распрацаваны наступны ўзор слоўнікавага артыкула.

СЛУЖЫЦЬ (СЛУГАВАЦЬ) ДВУМ ПАНАМ (разм., неадабр.)
 ⇐ выраз з Новага завету. ◀✚ “Ніхто ня можа служыць двум гаспадарам: бо альбо аднаго будзе ненавідзец, а другога любіць; альбо аднаго пачне трымацца, а другім будзе пагарджаць. Ня можаце служыць Богу і мамоне” (Мв 6, 24). “Ніякі слуга ня можа служыць двум гаспадарам, бо альбо аднаго будзе ненавідзец, а другога любіць; альбо аднаму пачне рупліва дагаджаць, а пра другога ня дбаць. Ня можаце служыць Богу і мамоне” (Лк 16, 13). Δ Разам з крылатым выразам у беларускай мове ўжываюцца крылаты афарызм *Нельга (Ніхто не можа) служыць (слугаваць) двум панам* (разм., неадабр.) і крылаты выраз *слуга двух паноў* (кніжн., неадабр.). Крылаты выраз набыў вялікую папулярнасць, дзякуючы шырока вядомай камедыі “*Il servitore di due padroni*” (1749) венецыянскага драматурга Карла Гальдоні (1707–1793), галоўны герой якой (слуга Труфальдзіна з Бергама) паспяхова служыць адначасова двум панам. □ **Адначасова прытрымлівацца адрозных, процілеглых меркаванняў, вызнаваць дзве веры, працаваць у інтарэсах розных людзей, спраў, устаноў і да т. п. Ужываецца таксама ў прамым значэнні.** 📖 Але біскуп вырашыў, што больш належыць падпарадкоўвацца богу, чым людзям, больш цару нябеснаму, чым зямному. Таму ён, біскуп, цвёрда заявіў, што і ад пачатага не адступіць, і справу пропаведзі, даручаную яму вярхоўным святаром (г. зн. папам), не можа заняцца, але выплаты даніны каралю ён не аспрэчвае, кіруючыся сказаным у евангеллі: “Аздайце кесару кесарава, а богава богу”, бо і сам біскуп часамі плаціў за ліваў гэтую даніну, тады як лівы, не жадаючы служыць двум панам, г. зн. Полацку і тэўтонам, заўсёды ўгаворвалі біскупа назусім вызваліць іх ад ярма русаў. (М. Ермаловіч. Старажытная Беларусь). Па словах Паўла з Візны, “шчырае папештва” пранікла нават у антытрынітарскі рух, бо некаторыя з “братоў” мелі падданных сялян і нават нявольнікаў. У адказ на заўвагу аб тым, што гэта зусім невялікія “маёнткі”, Якуб з Калінаўкі заявіў: “Нельга служыць двум

панам!” Падданыя гэтых маёнткаў падуладныя іх уладальнікам, значыць, яны не могуць быць “сапраўднымі хрысціянамі” (пакланяцца “другому пану”), “Хрыстос – бог убогіх!” (Л. Іванова. Са спадчыны Сымона Буднага). ♦ *Руск.: СЛУЖИТЬ ДВУМ ГОСПОДАМ* (разг., презр.).

Вызначаныя ў даследаванні прынцыпы і параметры лексікаграфічнага апісання біблейскіх крылатых выразаў, што ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, будуць выкарыстаны пры ўкладанні тлумачальнага слоўніка “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц”. Гэты слоўнік прызначаны ў першую чаргу студэнтам і выкладчыкам ВНУ, таму можа выкарыстоўвацца ў якасці дапаможніка пры вывучэнні фразеалогіі сучаснай беларускай мовы і біблейскіх тэкстаў у перакладзе на сучасную беларускую літаратурнай мову. Даведнік будзе карысным для школьнікаў і настаўнікаў, журналістаў і рэдактараў, а таксама ўсіх тых, хто цікавіцца фразеалагічнымі і крылатымі адзінкамі беларускай мовы, біблейскімі вобразамі і выразамі.

Літаратура

1. Балакова Д., Ковачева, Мокиенко В. М. Наследие Библии во фразеологии : монография / науч. ред. Х. Вальтер. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 308 S.

2. Балакова Д., Вальтер Х., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. О переводном словаре наиболее употребительных библеизмов (в английском, белорусском, немецком, русском, словацком, украинском языках). *Даследаванні на германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica* : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. Вып. 6. С. 154–163.

3. Балакова Д., Вальтер Х., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. “Лепта библейской мудрости” в современных европейских языках (о руско-славянском словаре библеизмов с эквивалентами в германских, романских языках). *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015* : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. С. 3–10.

4. Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. О европейском словаре библеизмов. *Универсальное и национальное в языковой картине мира* : материалы II Междунар. науч. конф., Минск, 14–15 октября 2016 г. / Минский гос. лингв. ун-т ; редкол.: Н. В. Фурашова (отв. ред.). Минск, 2017. С. 188–191.

5. Иванов Е. Е. Проблема объема и дифференциации класса высших (афористических) единиц языка (на материале русского и белорусского

языков). *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте* – V : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2018. С. 28–32.

6. Из библейской мудрости = Z biblickej mudrosti = Biblische Weisheiten : русско-словацко-немецкий словарь библеизмов / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2015. 344 S.

7. Іваноў Я. Я. Крылатыя словы. *Беларускі фальклор* : энцыкл. : у 2 т. Мінск : БелЭн, 2005. Т. 1. С. 729–730.

8. Іваноў Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н.э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. 164 с.

9. Іваноў Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў. *Філолагічны студыі : Навуковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 114–121.

10. Іваноў Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. 208 с.

11. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. Ч. 1 : 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. / пад рэд. Я. Я. Іванова. 136 с.

12. Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск : БелЭн, 2004. 448 с.

13. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Мінск : БелЭн, 2008. Т. 1. 672 с. ; Т. 2. 704 с.

14. Лепта библейской мудрости : краткий русско-словацко-немецкий словарь библейских крылатых слов / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. Ružomberok ; Greifswald ; Санкт-Петербург : E. M. A.-Universität, 2012. 140 с.

15. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжинович, М. С. Гувовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. 208 с.

16. Лилич Г. А., Мокиенко В. М., Трофимкина О. И. Толковый словарь библейских выражений и слов : около 2000 единиц. Москва : АСТ ; Астрель, 2010. 640 с.

17. Мокиенко В. М. Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2007. 215 с.

18. Янкоўскі Ф. М. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц). Мінск : Выд-ва АН БССР, 1960. 135 с.

19. Die slawische Phraseologie und die Bibel = Славянская фразеология и Библия = Slovanská frazeológia a Biblia : kollektive Monographie / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 205 S.

20. Walter H., Mokienko V. M. Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2009. 199 S.

21. Walter H. Komorowska E., Krzanowska A. i zesp. Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Szczecin ; Greifswald : VOLUMINA, 2010. 343 S.

22. Walter H., Fojtů P. Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2012. 176 S.

References

1. Balakova D., Kovacheva, Mokienko V. M. Nasledie Biblii vo frazeologii : monografija / nauch. red. H. Val'ter. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 308 S.

2. Balakova D., Val'ter H., Ivanov E. E., Mokienko V. M. O perevodnom slovare naibolee upotrebiteľ'nyh bibleizmov (v anglijskom, beloruskom, nemetskom, russkom, slovatskom, ukraïnskom jazykah). *Dasledavanni pa germanskaj i slavjanskaj filalogii* = *Acta Germano-Slavica* : zb. navuk. art. / pad red. Ja. Ja. Ivanova. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2015. Vyp. 6. C. 154–163.

3. Balakova D., Val'ter H., Ivanov E. E., Mokienko V. M. “Lepta biblejskoj mudrosti” v sovremennyh evropejskih jazykah (o rusko-slavjanskom slovare bibleizmov s ekvivalentami v germanskih, romanskih jazykah). *Vostochnoslavjanskije jazyki i literatury v evropejskom kontekste – 2015* : sb. nauch. st. / pod red. E. E. Ivanova. Mogilev : MGU imeni A. A. Kuleshova, 2016. S. 3–10.

4. Ivanov E. E., Mokienko V. M. O evropejskom slovare bibleizmov. *Universal'noe i natsional'noe v jazykovej kartine mira* : materialy II Mezhdunar. nauch. konf., Minsk, 14–15 oktjabrja 2016 g. / Minskij gos. lingv. un-t ; redkol.: N. V. Furashova (otv. red.) [i dr.]. Minsk, 2017. S. 188–191.

5. Ivanov E. E. Problema ob'ema i differentsiatsii klassa vysshih (aforisticheskij) edinits jazyka (na materiale russkogo i beloruskogo jazykov). *Vostochnoslavjanskije jazyki i literatury v evropejskom kontekste – V* : sb. nauch. st. / pod red. E. E. Ivanova. Mogilev : MGU im. A. A. Kuleshova, 2018. S. 28–32.

6. Iz biblejskoj mudrosti = Z biblickej mudrosti = Biblische Weisheiten : rusko-slovatsko-nemetskij slovar' bibleizmov / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2015. 344 S.

7. Ivanou Ja. Ja. Krylatyja slovy. *Belaruski fal'klor* : entsykl. : u 2 t. Minsk : Bel'En, 2005. T. 1. S. 729–730.

8. Ivanou Ja. Ja. Krylatyja afaryzmy u belaruskaj move: z inshamounyh litaraturnyh i fal'klornyh krynits VIII st. da n. e. – XX st. : tлумachal'ny slounik. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2011. 164 s.

9. Ivanou Ja. Ja. Afarystychnae vykazvanne jak mounaja madel' krylatyh slou. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 114–121.

10. Ivanou Ja. Ja. Afarystychnyja adzinki u belaruskaj move : managrafija. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2017. 208 s.

11. Krylatyja vyrazy u belaruskaj move : tлумachal'ny slounik. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2004. Ch. 1 : Z inshamounyh (evropejskih i amerykanskih) krynits XII–XX stst. / pad red. Ja. Ja. Ivanova. 136 s.

12. Lepeshau I. Ja. Etymalagichny slounik frazealogizmau. Minsk : Bel'En, 2004. 448 s.

13. Lepeshau I. Ja. Slounik frazealogizmau : u 2 t. Minsk : Bel'En, 2008. T. 1. 672 s. ; T. 2. 704 s.

14. Lepta biblejskoj mudrosti : kratkij rusko-slovatsko-nemetskij slovar' biblejskih krylatyh slov / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, V. M. Mokienko. Ružomberok ; Greifswald ; Sankt-Peterburg : E. M. A.-Universität, 2012. 140 s.

15. Lepta biblejskoj mudrosti: biblejskie krylatye vyrazhenija i aforizmy na ruskom, anglijskom, beloruskom, nemetskom, slovatskom i ukrainskom jazykah / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, N. F. Venzhinovich, M. S. Gutovskaja, E. E. Ivanov, V. M. Mokienko. Mogilev : MGU im. A. A. Kuleshova, 2014. 208 s.

16. Lilich G. A., Mokienko V. M., Trofimkina O. I. Tolkovyj slovar' biblejskih vyrazhenij i slov : okolo 2000 edinit. Moskva : ACT ; Astrel', 2010. 640 s.

17. Mokienko V. M. Davajte govorit' pravil'no! Slovar' biblejskih krylatyh vyrazhenij. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU, 2007. 215 s.

18. Jankouski F. M. Krylatyja slovy i afaryzmy (z belaruskich litaraturnyh krynits). Minsk : Vyd-va AN BSSR, 1960. 135 s.

19. Die slawische Phraseologie und die Bibel = Славянская фразеология и Библия = Slovanská frazeológia a Biblia : kollektive Monographie / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 205 S.

20. Walter H., Mokienko V. M. Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2009. 199 S.

21. Walter H. Komorowska E., Krzanowska A. i zesp. Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Szczecin ; Greifswald : VOLUMINA, 2010. 343 S.

22. Walter H., Fojtů P. Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2012. 176 S.

*Стаття надійшла до редакції 30.07.2018 р.
Прийнята до друку 15.11. 2018 р.*

УДК 811.161.3

АБ'ЁМ І СКЛАД УНІВЕРСАЛЬНЫХ АДЗІНАК Ў ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫМ ФОНДЗЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Юлія Петрушэўская

*Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
Mogilev State A. Kuleshov University
вул. Касманаўтаў, 1, Магілёў, 212022, Рэспубліка Беларусь
ivanov-msu@mail.ru*

Петрушевська Ю. Обсяг і склад універсальних одиниць у паремійному фонді білоруської мови

У статті досліджено структурно-семантичні особливості паремій білоруської мови. Витлумачено поняття пареміологічної універсалії. До таких одиниць уналежнено прислів'я, що мають абсолютні відповідники в різних мовах. Пареміологічні універсалії спродуковані в різних мовах за одними й тими ж структурно-семантичними моделями, однак не детерміновані мовними контактами.

Акцентовано на особливостях і принципах фіксації досліджуваних універсальних одиниць. Окреслено функціонування понад 75 універсальних прислів'їв у білоруській мові

Ключові слова: білоруська мова, лінгвістична універсалія, прислів'я, пареміологічна універсалія.

Петрушевская Ю. Объем и состав универсальных единиц в паремиологическом фонде белорусского языка

В статье исследуются структурно-семантические особенности паремиологических единиц белорусского языка. Определяется понятие паремиологической универсалии. К таким единицам относятся пословицы, имеющие точные соответствия в различных языках. Паремиологические универсалии образуются в разных языках по одной структурно-семантической модели, но не детерминированы языковыми контактами. Акцентируется внимание на особенностях и принципах фиксации исследуемых универсальных единиц. Устанавливается функционирование более 75 универсальных пословиц в белорусском языке.

Ключевые слова: белорусский язык, лингвистическая универсалия, пословица, пословичная универсалия

Petrushevskaya Yu. The Volume and Composition of Universal Units in the Belarusian Proverbial Fund

The research material is represented by proverbs that are the part of the Belarusian paremiological minimum, the Belarusian basic paremiological stock, units of the modern Belarusian literary language. The subject of the study are universal proverbs.

The purpose of research is to refine the concept universals in the paremiological fund, and that is the basis for defining the proverbs-universals in the Belarusian language. The methodological basis of the study is (1) the comparative method taking the Belarusian language as the basis, (2) the linguistic methods of structural and semantic modeling of proverbs.

The article defined the concept of proverbial universals. These are proverbs that have exact correspondences in different languages, but are not determined by the language contacts. Such proverbs are formed in different languages according to one structural-semantic model, but are not determined by the language contacts. The principles of fixing universal proverbs were defined. The universal proverbs were installed in the Belarusian language.

The study found that at least 75 proverbs-universals are actively used in Belarusian. Such proverbs-universals must be described systematically, comprehensively and separately in a special linguistic dictionary.

Key words: Belarusian, linguistic universal, proverb, proverbial universal

Пастаноўка праблемы і яе сувязь з важнымі навуковымі задачамі. Прыказкі ў розных мовах свету бываюць вельмі падобныя адна на адну па зместу, лагічнай пабудове, структурных мадэлях, лексічнаму складу, сінтаксічнай арганізацыі, выкарыстаных вобразах, сродках выразнасці, спосабах ужывання і інш. Такое падабенства выклікала пошукі агульных (універсальных) уласцівасцей прыказак як фразавых тэкстаў і як устойлівых адзінак мовы. Агульныя (універсальныя) уласцівасці прыказак вивучаюцца па-за тыпалогіяй моў і лінгвістычнай універсалагіяй, паколькі месца і статус прыказак у моўнай сістэме, заканамернасці іх мадэлявання як уласна моўных утварэнняў застаюцца недакладна вызначанымі. Аднак гэта не перашкаджае выяўляць і дыферэнцыяваць у розных мовах агульныя з іншымі мовамі прыказкавыя адзінкі і элементы формы і зместу прыказак.

Дакладнае размежаванне спецыфічнага (нацыянальнага) і агульнага (універсальнага ці інтэрнацыянальнага) у беларускай парэміялогіі, як падкрэсліў Я. Іваноў у сваім дакладзе на XV Міжнародным з'ездзе славістаў, з'яўляецца адной

з актуальных праблем вывучэння прыказак беларускай мовы [Ivanov / Иванов 2013]. Вырашэнне гэтай праблемы мае тэарэтычную значнасць як у галіне тыпалогіі моў і лінгвістычнай ўніверсалагіі (пры вывучэнні парэміялагічных адзінак беларускай мовы на фоне іншых моў свету), так і ў лінгвакультуралагічным плане пры выяўленні нацыянальна-культурнай адметнасці парэміялагічных адзінак беларускай мовы [Ivanou / Иваноў 2009a; Ivanou / Иваноў 2016].

Аналіз апошніх даследаванняў і публікацый. Самай маштабнай па аб'ёме, разнастайнасці фактычнага матэрыялу і атрыманых выніках з'яўляецца класіфікацыя прыказак розных моў свету па лагічна-семіятычных тыпах і лагічна-тэматычных групам Р. Пермякова [Permyakov / Пермяков 1988a; Permyakov / Пермяков 1988b]. Паколькі мяркуецца, што вызначаныя тыпы і групы прыказак павінны сустракацца ва ўсіх мовах свету, то такія тыпы і групы мэтазгодна кваліфікаваць як спісы парэміялагічных універсальных. Не менш значнай, хоць і не такой маштабнай, як класіфікацыі Р. Пермякова, з'яўляецца спроба Дж. Пацалаі ўстанавіць прыказкавыя адзінкі, якія супадаюць ці вельмі блізкія паводле лексічнага складу і граматычнай арганізацыі ў еўрапейскіх мовах розных сямей і груп, а таксама ў арабскай, персідскай, кітайскай, японскай мовах, у санскрыце і іншых мовах свету [Paczolay 1997]. Прыказкі, якія вызначыў Дж. Пацалаі, мэтазгодна разглядаць як спіс парэміялагічных фрэквенталій (адзінак, што ўласцівы не ўсім мовам свету, а толькі пэўнай, дастаткова вялікай колькасці моў).

Універсальныя адзінкі прыказкавага фонду беларускай мовы ніколі спецыяльна не даследаваліся, хоць паходжанне і ўжыванне ў іншых мовах тых прыказак, што функцыянуюць у сучаснай беларускай літаратурнай мове, разглядаюцца ў кнізе І. Лепешава “Парэміялогія як асобны раздел мовазнаўства” [Lepeshau / Лепешаў 2006] і апісваюцца ў яго ж даведніку “Этымалагічны слоўнік прыказак” [Lepeshau / Лепешаў 2014]. Метадалогія міжмоўнага супастаўлення парэміялагічных адзінак распрацавана Я. Ивановым на матэрыяле прыказак беларускай мовы і рускай, англійскай, нямецкай, польскай моў [Ivanov 2007; Ivanou / Иваноў 2011; Ivanou / Иваноў 2006b; Ivanov / Иванов

2007; Ivanou / Іваноў 2007; Ivanou / Іваноў 2009б]. Агульнасць шэрагу прыказкавых адзінак беларускай мовы з іншымі мовамі свету была ўстаноўлена ў нашых папярэдніх даследаваннях [Petrusheuskaya / Петрушэўская 2015а; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2015б; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2015в; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2016а; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2016б; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2017в].

Мэта даследавання – удакладніць паняцце ўніверсаліі ў дачыненні да парэміялагічнага фонду мовы і на гэтай падставе вызначыць аб’ём і састаў універсальных прыказкавых адзінак у беларускай мове.

Метадалагічная аснова даследавання складаецца (1) з супастаўляльнага метаду ў кірунку ад беларускай мовы да іншых моў, (2) лінгвістычнага метаду структурна-семантычнага мадэлявання прыказак. Фактычны матэрыял даследавання – прыказкі, якія ўваходзяць у парэміялагічны склад сучаснай беларускай літаратурнай мовы [Lepeshau / Лепешаў 2011], у парэміялагічны мінімум беларускай мовы [Kotova / Котова 2000; Ivanou / Іваноў 2004; Ivanov 2008; Ivanou / Іваноў 2017: 99–106] і ў яе асноўны парэміялагічны фонд [Ivanou / Іваноў 2004; Ivanou / Іваноў 2006а; Ivanou / Іваноў 2017: 85–99], і якія маюць свае дакладныя адпаведнікі ў іншых еўрапейскіх і нееўрапейскіх мовах, паводле дадзеных фундаментальных полілінгвальных парэміяграфічных крыніц [Strauss 1994; Paczolay 1997; Proverbia et dicta 2008; Mudrost’ slova / Мудрость слова 2015].

Выклад асноўнага матэрыялу даследавання. Паняцце ўніверсаліі ў дачыненні да прыказак не мае агульнапрынятага вызначэння і ўжываецца адносна рэдка. Так, Р. Пермякоў кваліфікуе як “ўніверсальны” толькі распрацаваны ў выключна прыкладных мэтах “тэматычны паказальнік”, прызначаны для размяшчэння прыказак у парэміялагічных зборніках [Permyakov / Пермяков 1988в]. Разам з тым многія парэміялагі шырока карыстаюцца тэрмінам “агульны” (common), які ўжываюць у дачыненні як да ўласна ўніверсальных прыказак, так і да тых прыказкавых адзінак, якія распаўсюджаны ў многіх мовах свету. У такіх выпадках паняцце “агульнае” не дыферэнцыруецца на “ўніверсальнае” і “інтэрнацыянальнае”, з прычыны чаго ўзнікае

метамоўная і метадалагічная бытаніна ў кваліфікацыі прыказак як “агульных”, як “універсальных” і як “інтэрнацыянальных”. У гэтай сувязі ў парэміялогіі патрабуецца ўдакладненне аб’ёму паняцця “ўніверсальнае” ў адносінах, найперш, да паняцця “інтэрнацыяльнае”.

На наш погляд, да ўніверсальных прыказак адносяцца адзінкі, якія, па-першае, маюць у іншых мовах аналагі, не абумоўленыя моўным раством ці моўнымі кантактамі, а па-другое, пабудаваны па структурна-семантычных прыказкавых мадэлях, што рэалізуюцца ў іншых мовах і не абумоўлены ні моўным раством, ні моўнымі кантактамі. Універсальныя прыказкі могуць адрозніваюцца паводле лексічнаму складу і граматычнай арганізацыі ў розных мовах за выключэннем апорных (ключавых) слоў і лагічна-сінтаксічнай структуры, што адлюстроўваюць універсальныя рэаліі і вобразы ў межах універсальнай прыказкавай структурна-семантычнай мадэлі (ці яе пэўных варыянтаў) [Petrusheuskaya / Петрушэўская 2017а; Petrusheuskaya / Петрушэўская 2017б].

Агульныя з многімі мовамі адзінкі ў прыказкавым фондзе беларускай мовы акрэслены ў этымалагічным слоўніку прыказак І. Лепшава [Lepshau / Лепшаў 2014], дзе кваліфікуюцца як тыя, што “ўжываюцца (як калька / паўкалька) у розных мовах свету” (30 адзінак), “(як калька) у многіх мовах свету” (10 адзінак), “у розных мовах свету” (4 адзінкі), “у многіх мовах свету” (2 адзінкі), “шырокаўжывальная ў розных мовах свету” (1 адзінка), “бытуе ў скалькаваным выглядзе ў розных мовах свету” (1 адзінка). Усяго да такіх адзінак аднесена 47 прыказак, што складае каля 12% ад агульнай колькасці іх у даведніку. На жаль, у этымалагічным слоўніку І. Лепшава за вельмі рэдкім выключэннем не падаюцца іншамоўныя аналагі беларускіх прыказак “у многіх мовах свету”, а таксама не адзначаюцца парэміяграфічныя крыніцы, на падставе якіх вызначаецца агульнасць тых ці іншых прыказак “для розных моў свету”. Мяркуючы па слоўнікавых дэфініцыях І. Лепшава, такія прыказкавыя адзінкі адрозніваюцца ад тых, што ўжываюцца толькі ў пэўных мовах (паводле геаграфічнага або генетычнага крытэрыяў) – “(як калька) у многіх еўрапейскіх мовах”

(17 адзінак), “(як калька / паўкалька) у розных еўрапейскіх мовах” (14 адзінак), “у розных еўрапейскіх мовах” (3 адзінкі), “(як калька) амаль ва ўсіх еўрапейскіх мовах” (1 адзінка), “агульная (як калька) для многіх еўрапейскіх моў” (1 адзінка), “ва ўсходнеславянскіх, польскай і іншых еўрапейскіх мовах” (1 адзінка), “ва ўсходнеславянскіх, польскай і іншых мовах” (1 адзінка) і г. д., што аднак таксама не пацвярджаецца спасылкамі на парэміяграфічныя крыніцы. Усяго да такіх адзінак аднесена 38 прыказак, што складае каля 9% ад агульнай колькасці прыказкавых адзінак у этымалагічным даведніку І. Лепешава. Такім чынам, больш за 1/5 усіх прыказак, паходжанне якіх апісваецца ў слоўніку, ужываецца акрамя беларускай мовы як у “многіх еўрапейскіх мовах”, так і ў “розных мовах свету”.

Калі ж звярнуцца да кожнай з адзначаных прыказак паасобку, то застаецца незразумелым, чаму сфера ўжывання той ці іншай адзінкі акрэсліваецца то межамі еўрапейскімі, то межамі ўсяго свету, то ўвогуле ніяк не вызначаецца. Так, шмат выслоўяў аднолькавага (звычайна літаратурнага) паходжання ў этымалагічным слоўніку І. Лепешава кваліфікуюцца чамусьці па-рознаму. Так, *Адзін за ўсіх, а ўсе за аднаго* “ўжываецца (як калька) у розных мовах свету” [Lepeshau / Лепешаў 2014: 16], *Кожны салдат носіць у ранцы маршальскі жэзл* “ўжываецца (як паўкалька) у розных еўрапейскіх мовах” [Lepeshau / Лепешаў 2014: 66], а *вось Апетыт прыходзіць у часе яды* вызначаецца толькі як “паўкалька з французскай мовы” [Lepeshau / Лепешаў 2014: 20], хоць у даведніку Дж. Пацалаі гэтае выслоўе мае аналагі ў многіх еўрапейскіх мовах [Raczolay 1997: 447–448]. Шмат якія адзінкі, што “ўжываюцца ў розных / многіх мовах свету” (паводле этымалагічнага слоўніка І.Я. Лепешава), нельга кваліфікаваць як універсальныя з прычыны наяўнасці ў іх адной, агульнай для ўсіх моў тэкставай крыніцы (як правіла, сусветна вядомай) або мовы-донара (звычайна міжнароднай). Так, не могуць быць універсальнымі выслоўі, якія паходзяць з Бібліі, класічных філасофскіх ці літаратурных твораў, пашырыліся з вуснаў знакамітых асоб, з лацінскай ці з грэчаскай мовы часоў антычнасці, з сярэднявечнай латыні, з сучаснай англійскай мовы

(*Быццё вызначае свядомасць; Грошы не пахнуць; Каментарыі лішнія; Лепш даваць, чым прымаць; Маўчанне – знак згоды; Многа шуму з нічога; Мой дом – мая крэпасць; Мэта апраўдвае сродкі; На вайне як на вайне; Час – гэта грошы і да т. п.*). Функцыянаванне такога кшталту выслоўяў у розных мовах свету з’яўляецца вынікам моўных і культурных кантактаў (або паралельных, або паслядоўных), таму такія прыказкі мэтазгодна кваліфікаваць як інтэрнацыянальныя.

З другога боку, многія прыказкі, сфера ўжывання якіх зусім не абмяжоўваецца толькі беларускай мовай, беспадстаўна вызначаюцца як “уласна беларускія”. Паказальным у гэтай сувязі можна лічыць вызначэнне “беларускага” паходжання прыказкі *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)* у этымалагічным слоўніку І. Лепешава [Lepeshau / Лепешаў 2014 : 18]. На самой справе гэта прыказкавая адзінка мае аналагі ў пяцідзсяці сямі мовах свету, што належаць да розных моўных сямей, і з’яўляецца адным з двух варыянтаў універсальнай прыказкі *Two / four / more eyes see more / better / farther than one / two V1 – Two heads / brains are better than one V2* [Paczolay 1997: 72–76]. Гэта ж датычыцца і прыказкі *Ціхая вада грэблю рве* [Lepeshau / Лепешаў 2014: 128], якая мае аналагі ў сарака шасці мовах свету розных моўных сямей і з’яўляецца адным з трох варыянтаў універсальнай прыказкі *Still waters are / run deep / deepest (or have a deep bottom) V1 – Still waters wash away the bank V2 – Keep away from still water or Still water is dangerous V3* [Paczolay 1997: 373–376]. Тое самае можна казаць і пра згаданую вышэй прыказку *З вялікага грому <часамі, заўсёды> малы дождж <бывае>* [Petrusheuskaya / Петрушэўская 2016а] і інш. У гэтай сувязі адной з прыкладных мэт вырашэння праблемы размежавання нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў беларускай парэміялогіі з’яўляецца стварэнне полілінгвальнага беларуска-іншамоўнага парэміялагічнага слоўніка, дзе былі б апісаны прыказкавыя аналагі, паралелі і эквіваленты розных моў (на аснове структурна-семантычнага мадэлявання ў адносінах да беларускай мовы) [Petrusheuskaya / Петрушэўская 2015в].

Супастаўленне прыказакаў, што складаюць парэміялагічны фонд сучаснай беларускай літаратурнай мовы, парэміялагічны

мінімум беларускай мовы і яе асноўны парэміялагічны фонд, з прыказкавымі адзінкамі іншых моў паводле полілінгвальных парэміяграфічных крыніц (у кірунку ад беларускай да іншых моў) дазваляе сцвярджаць, што ў беларускай мове ўжываецца каля 100 ўніверсальных прыказак. Напрыклад, да ўніверсальных адзінак, што ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове [Lepeshau / Лепешаў 2011], можна аднесці на падставе фундаментальнага полілінгвальнага парэміялагічнага даведніка Дж. Пацалаі [Paczolay 1997] наступныя прыказкі: *Адна бяда не ходзіць <другую за сабою водзіць>* (р. 59–64); *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)* (р. 72–76); *Адна ластаўка вясны не робіць* (р. 49–53); *Век жыві – век вучыся* (р. 182–185); *Воран ворану вачэй не выклюе* (р. 96–99); *Воўк ліняе, ды нораву не мяняе* (р. 186–190); *Высока лягаеш, але нізка сядзеш* (р. 236–240); *Выцягвай ножкі паводле адзёжкі* (р. 267–271); *Гара з гарою не сходзіцца, а чалавек з чалавекам заўсёды* (р. 213–216); *Да пары збан (жбан) ваду носіць <ручка (вушка) адарвецца – збан наб’ецца>* (р. 287–291); *Дараванаму каню ў зубы не глядзяць* (р. 54–58); *Добры пачатак – палавіна справы* (р. 228–232); *Дружба (прыяцель) пазнаецца ў няшчасці* (р. 159–164); *Дыму без агню не бывае* (р. 33–37); *За дурной галавой нагам неспакой (небалазе)* (р. 280–282); *З вачэй (з воч) далоў і з сэрца вон* (р. 165–169); *З пустой бочкі многа шуму* (р. 146–149); *І сцены маюць вушы* (р. 142–145); *Канец – дзелу вянец* (р. 277–279); *Конь на чатырох нагах <і то> спатыкаецца* (р. 155–158); *Кроў людская не вадзіца* (р. 233–235); *Куй жалеза, пакуль гарачае* (р. 109–113); *Лепш позна, чым ніколі* (р. 191–193); *Лепш сініца ў руцэ (у жмені), чым журавель (жораў) у небе* (р. 194–202); *Лес усё чуе, а поле ўсё бачыць* (р. 120–124); *Меней гавары, болей пачуеш* (р. 245–248); *На адным месцы і камень <мохам> абрастае* (р. 100–103); *На бога спадзявайся, а (ды) сам не давайся* (р. 150–154); *Не бойся таго сабакі, што брэша, а бойся таго, што лапчыцца* (р. 44–48); *Не ўсё тое золата, што блішчыць* (р. 125–130); *Ніколі не адкладвай на заўтра, што можна зрабіць сёння* (р. 87–91); *Новая мятла па-новаму мяце* (р. 92–95); *У чужым воку саломку (саломінку) бачым, а ў сваім <і> бярвяна не заўважаем* (р. 131–136); *Няпрошаны*

(незапрошаны, нязваны) госьць горы за татарына (р. 224–227); *Рука руку мые* (р. 174–178); *Свая кашуля (сарочка, рубашка) бліжэй да цела* (р. 249–251); *Сляпы сляпому не павадыр* (р. 203–207); *Хто пад кім яму капае, часта сам у яе ўпадае* (р. 77–82); *Хто не працуе (не робіць), той не есць* (р. 256–258); *Ціхая вада грэблю рве* (р. 373–376); *Цішэй едзеш – далей будзеш* (р. 241–244); *Шавец заўсёды <ходзіць> без ботаў* (р. 65–71); *Што <ні> галава, то <і> розум* (р. 83–88); *Што насееш, тое і пажнеш* (р. 38–39); *Яблык ад яблыні недалёка падае (коціцца)* (р. 259–262); *Якая клёпка, такая бочка, якая маці, такая дочка* (р. 137–141); *Якое дрэва, такі <і> клін, які бацька, такі <і> сын* (р. 170–173) і г. д.

Усяго ў парэміялагічным фондзе сучаснай беларускай літаратурнай мовы (які складаецца з больш за 1500 адзінак) намі зафіксавана функцыянаванне больш за 75 (5%) універсальных прыказак. Адносна невялікі аб’ём універсальных прыказкавых адзінак у складзе парэміялагічнага фонду сучаснай літаратурнай мовы не з’яўляецца паказчыкам іх удзельнай вагі ў парэміконе беларускай мовы, паколькі ўніверсальныя прыказкі складаюць заўважную частку ў асноўным парэміялагічным фондзе (8%) беларускай мовы і яе парэміялагічным мінімуме (16%).

Такая колькасць універсальных адзінак не з’яўляецца ні малой, ні вялікай. Сапраўдны аб’ём універсальных прыказак не можа быць вызначана ў мове абсалютна дакладна, паколькі залежыць ад эмпірычных дадзеных, абмежаваных, з аднаго боку, існуючымі полілінгвальнымі крыніцамі, а з другога боку, наяўнасцю фіксацый парэміялагічнага матэрыялу розных моў свету, яго паўнатай і даступнасцю даследчыку.

Разам з тым пры параўнанні удзельнай вагі ўніверсальных прыказкавых адзінак у складзе асноўнага парэміялагічнага фонду і парэміялагічнага мінімуму можна заўважыць тэндэнцыі дынамікі ўніверсальнага кампанента прыказкавай падсістэмы мовы. Так, больш вялікая колькасць універсальных прыказак у складзе парэміялагічнага мінімуму, чым ў складзе асноўнага парэміялагічнага фонду сведчыць пра тэндэнцыю прыказкавага складу беларускай мовы да павелічэння ролі ўніверсальнага кампанента (выбару носьбітамі мовы ва ўжыванне агульных з

іншымі мовамі адзінак за кошт знікнення моўных і культурных межаў у камунікацыі) і страты ролі нацыянальнага кампанента (адмова носьбітамі мовы ад ужывання спецыфічных адзінак, якія патрабуюць звароту на нацыянальнай культуры ў процівагу інтэрнацыянальным і глабалізацыйным працэсам сучаснасці).

Высновы і перспектывы далейшых навуковых даследаванняў. Далёка не ўсе прыказкі, якія функцыянуюць у сучаснай беларускай мове і ўспрымаюцца яе носьбітамі (у тым ліку і даследчыкамі) як уласна беларускія і на гэтай падставе інтэрпрэтуюцца як яе яскрава нацыянальны кампанент, на самой справе ўжываюцца толькі ў беларускай мове і маюць уласна беларускае паходжанне. Многія з такіх прыказак з'яўляюцца ўніверсальнымі, паколькі сустракаюцца ў аднолькавай ці вельмі блізкай лексічна-граматычнай форме ў іншых мовах свету, якія ніколі не мелі з беларускай мовай ні прамых, ні апасродкаваных моўных кантактаў. Універсальныя прыказкі ўзнікаюць у розных мовах і культурах незалежна, дзякуючы агульнасці чалавечага мыслення і аднолькаваму ці падобнаму ў жыцці розных народаў эмпірычнаму вопыту.

Аб'ём універсальных прыказкавых адзінак у беларускай мове адносна невялікі, не перавышае 5% у парэміялагічным складзе літаратурнай мовы, аднак складае заўважную частку ў асноўным парэміялагічным фондзе і парэміялагічным мінімуме беларускай мовы (адпаведна 8% і 16%). Вызначэнне прыказак універсальнага характару дазволіла ўдакладніць аб'ём і склад нацыянальнага кампанента парэміялагічнага фонду беларускай мовы, унікнуць памылак у вызначэнні паходжання некаторых прыказкавых адзінак.

Перспектывай далейшага вывучэння прыказкавых адзінак універсальнага характару з'яўляецца сістэматызацыя і апісанне іх у межах спецыяльнага полілінгвальнага даведніка, дзе будуць адлюстраваны іншамоўныя адпаведнікі ўніверсальных прыказак беларускай мовы.

Літаратура

1. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік = English-Belarusian Paremiological Dictionary / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2009б. 240 с.

2. Иванов Е. Е. Белорусская паремиология и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения). *Nationales und Internationales in der slawischen Praseologie = Национальное и интернациональное в славянской фразеологии* / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E.M.A.-Universität, 2013. S. 111–116.

3. Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. Русско-белорусский паремиологический словарь. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2007. 242 с.

4. Иваноў Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. 208 с.

5. Иваноў Я. Я. Да праблемы вызначэння асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы. *Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагагіка*. 2006а. № 3. С. 103–109.

6. Иваноў Я. Я. Раманава Н. К. Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006б. 108 с.

7. Иваноў Я. Я. Параўнальнае мовазнаўства і нацыянальна-культурная семантыка мовы (на матэрыяле парэміялагічных адзінак). *Нацыянальная мова і нацыянальная культура : аспекты ўзаемадзеяння* : зб. навук. арт. / рэд. Д. В. Дзятко. Мінск : БДПУ імя М. Танка, 2009а. С. 54–57.

8. Иваноў Я. Я. Парэміялагічныя сістэмы беларускай і рускай моў: падабенствы і разыходжанні. *Філолагічны студыі : Навуковий вісник Криворізького державного педагогічного універсітету*. Кривий Ріг : “Видавничий дім”, 2011. Вып. 6. Ч. 2. С. 53–63.

9. Иваноў Я. Я., Іванова С. Ф. Польшка-беларускі парэміялагічны слоўнік = Polsko-białoruski słownik paremiologiczny. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. 192 с.

10. Иваноў Я. Я. Сацыялінгвістычныя параметры беларускіх прыказак (да праблемы вызначэння парэміялагічнага мінімуму і асноўнага парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы). *Мова і соцыўм* : зб. навук. прац / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў : Брама, 2004. С. 201–224.

11. Иваноў Я. Я. Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы ў еўрапейскім моўным кантэксце (актуальнасць, метадалогія, перспектывы даследавання). *Славянская фразеалогія в синхронии и диахронии* : сб. науч. ст. / ред. В. И. Коваль. Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. Вып. 3. С. 46–49.

12. Котова М. Ю. Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2000. 360 с.

13. Лепешаў І. Я., Якалцэвіч М. А. Тлумачальны слоўнік прыказак. Гродна : ГрДУ, 2011. 695 с.

14. Лепешаў І. Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства. Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2006. 279 с.

15. Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік прыказак. Мінск : Вышэйшая школа, 2014. 141 с.

16. Мудрость слова сквозь века и народы: десятиязычный словарь фразеологических эквивалентов: около 700 латинских пословиц, поговорок, изречений / под ред. Н. А. Гончаровой. Минск : Беларуская навука, 2015. 479 с.

17. Пермяков Г. Л. Классификация пословичных изречений. Система логической трансформации пословиц. *Основы структурной паремииологии*. Москва : Наука, 1988а. С. 11–33.

18. Пермяков Г. Л. О смысловой структуре и соответствующей классификации пословичных изречений. *Основы структурной паремииологии*. Москва : Наука, 1988б. С. 107–134.

19. Пермяков Г. Л. Универсальный тематический указатель. *Основы структурной паремииологии*. Москва : Наука, 1988в. С. 170–181.

20. Петрушэўская Ю. А. Да праблемы размежавання ўніверсальнага і інтэрнацыянальнага ў парэміялагічным фондзе мовы. *Універсальное и национальное в языковой картине мира* : материалы II Междунар. науч. конф., 14–15 октября 2016 г. / ред. Н. В. Фурашова. Минск, 2017а. С. 193–196.

21. Петрушэўская Ю. А. Да праблемы размежавання ўніверсальных і інтэрнацыянальных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы. *Итоги научных исследований ученых МГУ имени А. А. Кулешова 2016 г.* : материалы конференции, 25 января 1 февраля 2017 г. / под ред. Е. К. Сычовой. Могилев, 2017б. С. 113–115.

22. Петрушэўская Ю. А. Паходжанне і тэкставыя крыніцы некаторых ўніверсальных прыказак у сучаснай беларускай мове. *Текст. Язык. Человек* : сб. науч. трудов : в 2 ч. / ред. С. Б. Кураш. Мозырь : МГПУ имени И. П. Шамякина, 2015а. Ч. 2. С. 120–122.

23. Петрушэўская Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *Адна галава добра, а дзве лепш*. *Вестник Минского гос. лингв. ун-та. Серия 1, Филология*. 2015б. № 5 (78). С. 84–96.

24. Петрушэўская Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *З вялікага грому малы дождж*. *Роднае слова*. 2016а. № 1. С. 44–47.

25. Петрушэўская Ю. А. Пра сферу ўжывання і паходжанне прыказкі *Хто мажа, той і едзе*. *Вестник Полоцкого гос. ун-та. Серия А, Гуманитар. науки*. 2016б. № 2. С. 138–144.

26. Петрушэўская Ю. А. Універсальны, інтэрнацыянальны і нацыянальны кампаненты парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы (на матэрыяле публіцыстычных тэкстаў). *Філолагічны студіі : Научовий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 195–201.

27. Петрушэўская Ю. А. Універсальныя прыказкі ў беларускай мове (лексікаграфічны аспект). *Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі* : сб. навук. арт. / навук. рэд. Д. В. Дзятко. Мінск : БДПУ імя М. Танка, 2015в. С. 84–87.

28. Ivanov E. “Paremiological Minimum” of the Belarusian Language. *Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica* : сб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2008. Вып. 3. С. 283–302.

29. Ivanov E., Feldman V. Principles of the Contrastive Description of Aphoristic Paremiology (in Belarussian and Russian Languages). *Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica* : сб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. Вып. 1. С. 85–97.

30. Paczolay G. European Proverbs in 55 Languages, with Equivalentents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese, and Japanese. Veszprém (Hungary) : Veszprémi Nyomda, 1997. 528 p.

31. Proverbia et dicta: шестиязычный словарь пословиц, поговорок и крылатых слов / под ред. Н. А. Гончаровой. 2-е изд. Минск : Конкурс, 2008. 352 с.

32. Strauss E. Dictionary of European proverbs : 3 vols. London & New York : Routledge, 1994. Vol. 1. XIII, 625 p. ; Vol 2. V, 627–1232 p. ; Vol. 3. V, 789 p.

References

1. Angla-belaruski parehmiyalagichny slounik = English-Belarusian Paremiological Dictionary / pad red. Ya. Ya. Ivanova. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2009b. 240 s.

2. Ivanov E. E. Belorusskaya paremiologiya i aforistika v obshcheevropejskom kontekste (aktual'nye problemy izucheniya). *Nationales und Internationales in der slawischen Praseologie = Nacional'noe i internacional'noe v slavyanskoj frazeologii* / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E.M.A.-Universität, 2013. S. 111–116.

3. Ivanov E. E., Mokienko V. M. Russko-belorusskij paremiologicheskij slovar'. Mogilev : MGU imeni A. A. Kuleshova, 2007. 242 s.

4. Ivanou Ya. Ya. Afarystychnyya adzinki u belaruskaj move : managrafiya. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2017. 208 s.

5. Ivanou Ya. Ya. Da problemy vyznachehnyya asnounaga paremiyalagichnaga fondu belaruskaj movy. *Vesnik Belaruskaga dzyarzhavnaga universiteta. Seryya 4, Filalogiya. Zhurnalistyka. Pedagogika* 2006a. № 3. S. 103–109.

6. Ivanou Ya. Ya. Ramanava N. K. Belaruska-nyamecki paremiyalagichny slounik = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2006b. 108 s.

7. Ivanou Ya. Ya. Paraunal'nae movaznaustva i nacyanal'na-kul'turnaya semantyka movy (na matehryyale paremiyalagichnyh adzinak). *Nacyanal'naya mova i nacyanal'naya kul'tura : aspekty uzaemadzeyannya* : zb. navuk. art. / red. D. V. Dzyatko. Minsk : BDPU imya M. Tanka, 2009a. S. 54–57.

8. Ivanou Ya. Ya. Parehmiyalagichnyya sistemy belaruskaj i ruskaj mou: padabenstvy i razyhodzhanii. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*. Kryvyi Rih : “Vydavnychiy dim”, 2011. Vyp. 6. Ch. 2. S. 53–63.

9. Ivanou Ya. Ya., Ivanova S. F. Pol'ska-belaruski paremiyalagichny slounik = Polsko-bialoruski slounik paremiologiczny. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2007. 192 s.

10. Ivanou Ya. Ya. Sacyyalingvistychnyya parametry belaruskaj prykazak (da problemy vyznachehnyya paremiyalagichnaga minimumu i asnounaga paremiyalagichnaga fondu suchasnoj belaruskaj litaraturnaj movy). *Mova i socyum* : zb. navuk. prac / pad red. Ya. Ya. Ivanova. Magilyou : Brama, 2004. S. 201–224.

11. Ivanou Ya. Ya. Universal'nae i nacyanal'nae u frazealagichnaj i paremiyalagichnaj padsistemah belaruskaj movy u eurapejskim mounym kanteksce (aktual'nasc', metadalogiya, perspektyvy dasledavannya). *Slavyanskaya*

frazeologiya v sinhronii i diahronii : sb. nauch. st. / red. V. I. Koval'. Gomel' : GGU im. F. Skoriny, 2016. Vyp. 3. S. 46–49.

12. Kotova M. Yu. Russko-slavyanskij slovar' poslovic s anglijskimi sootvetstvuyami. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU, 2000. 360 s.

13. Lepeshau I. Ya., Yakalcehovich M. A. Tlumachal'ny slounik prykazak. Grodna : GrDU, 2011. 695 s.

14. Lepeshau I. Ya. Paremiyalogiya yak asobny rozdzel movaznaustva. Grodna : GrDU imya Yanki Kupaly, 2006. 279 s.

15. Lepeshau I. Ya. Etymalagichny slounik prykazak. Minsk : Vyshejschaya shkola, 2014. 141 s.

16. Mudrost' slova skvoz' veka i narody: desyatiyazychnyj slovar' frazeologicheskikh ehkvivalentov: okolo 700 latinskih poslovic, pogovorok, izrechenij / pod red. N. A. Goncharovoj. Minsk : Belaruskaya navuka, 2015. 479 s.

17. Permyakov G. L. Klassifikaciya poslovichnyh izrechenij. Sistema logicheskoy transformacii poslovic. *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva : Nauka, 1988a. S. 11–33.

18. Permyakov G. L. O smyslovoj strukture i sootvetstvuyushchej klassifikacii poslovichnyh izrechenij. *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva : Nauka, 1988b. S. 107–134.

19. Permyakov G. L. Universal'nyj tematiceskij ukazatel'. *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva : Nauka, 1988v. S. 170–181.

20. Petrusheuskaya Ju. A. Da prablemy razmezhavannya universal'naga i internacyanal'naga u paremiyalagichnym fondze movy // Universal'noe i nacional'noe v yazykovej kartine mira : materialy II Mezhdunar. nauch. konf., 14–15 oktyabrya 2016 g. / red. N. V. Furashova. Minsk, 2017a. S. 193–196.

21. Petrusheuskaya Ju. A. Da prablemy razmezhavannya universal'nyh i internacyanal'nyh adzinak u paremiyalagichnym fondze belaruskaj movy. *Itogi nauchnyh issledovanij uchenyh MGU imeni A. A. Kulshova 2016 g.* : materialy konferencii, 25 yanvarya 1 fevralya 2017 g. / pod red. E. K. Sychovoj. Mogilev, 2017b. S. 113–115.

22. Petrusheuskaya Ju. A. Pahodzhanne i tekstavyya krynicy nekatoryh universal'nyh prykazak u suchasnaj belaruskaj move. *Tekst. Yazyk. Chelovek* : sb. nauch. trudov : v 2 ch. / red. S. B. Kurash. Mozyr' : MGPU imeni I. P. Shamyakina, 2015a. CH. 2. C. 120–122.

23. Petrusheuskaya Ju. A. Pra sferu uzhyvannya i pahodzhanne prykazki 'Adna galava dobra, a dzve lepsh'. *Vestnik Minskogo gos. lingv. un-ta*. Seriya 1, Filologiya. 2015b. № 5 (78). S. 84–96.

24. Petrusheuskaya Ju. A. Pra sferu uzhyvannya i pahodzhanne prykazki 'Z vyalikaga gromu maly dozhdzh'. *Rodnae slova*. 2016a. № 1. S. 44–47.

25. Petrusheuskaya Ju. A. Pra sferu uzhyvannya i pahodzhanne prykazki 'Hto mazha, toj i edze'. *Vestnik Polockogo gos. un-ta*. Seriya A, Gumanitar. nauki. 2016b. № 2. C. 138–144.

26. Petrusheuskaya Ju. A. Universal'ny, internacyanal'ny i nacyanal'ny kampanenty paremiyalagichnaga fondu suchasnaj belaruskaj litaraturnaj movy (na matehryyale publicystychnyh tekstau). *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk*

Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 195–201.

27. Petrusheuskaya Ju. A. Universal'nyya prykazki u belaruskaj move (leksikografichny aspekt). *Uskhodneslavyanskiya movy u suchasnoj leksikografii* : zb. navuk. art. / navuk. red. D. V. Dzyatko. Minsk : BDPU imya M. Tanka, 2015v. S. 84–87.

28. Ivanov E. Paremiological Minimum of the Belarusian Language. *Dasledavanni pa germanskaj i slavyanskaj filalogii = Acta Germano-Slavica* : zb. navuk. art. / pad rehd. Ya. Ya. Ivanova. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2008. Vyp. 3. S. 283–302.

29. Ivanov E., Feldman V. Principles of the Contrastive Description of Aphoristic Paremiology (in Belarussian and Russian Languages). *Dasledavanni pa germanskaj i slavyanskaj filalogii = Acta Germano-Slavica* : zb. navuk. art. / pad rehd. Ya. Ya. Ivanova. Magilyou : MDU imya A. A. Kulyashova, 2007. Vyp. 1. S. 85–97.

30. Paczolay G. European Proverbs in 55 Languages, with Equivalentents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese, and Japanese. *Veszprém (Hungary) : Veszprémi Nyomda, 1997. 528 p.*

31. Proverbia et dicta: shestiyazychnyj slovar' poslovic, pogovorok i krylatyh slov / pod red. N. A. Goncharovoj. 2-e izd. Minsk : Konkurs, 2008. 352 s.

32. Strauss E. Dictionary of European proverbs : 3 vols. London & New York : Routledge, 1994. Vol. 1. XIII, 625 p. ; Vol 2. V, 627–1232 p. ; Vol. 3. V, 789 p.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 811.161.2'367

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “ПРИКЛАДКА”
І “ПРИСУДОК” У ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ**

Ірина Рабчук

*Національний університет “Острозька академія”
National University “Ostroh Academy”
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800, Україна
iryna.rabchuk@oa.edu.ua*

Рабчук І. Співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у лінгвістичній науці

У статті здійснено огляд публікацій, у яких започатковано дослідження проблеми співвідношення понять “прикладка” і “присудок”. Установлено, що апозицію й невідокремлену прикладку не можна отождествити. Відображено сучасне розуміння прикладки як напівпредикативного члена, у якому поєднані граматики означальних та предикативних відношень із перевагою перших. Акцентовано, що субстантивні звороти не мають синтаксичних засобів вираження темпоральності й модальності, а їхня напівпредикативна означальна функція корелює з предикативною функцією за умови перетворення речення з прикладкою у складнопідрядне означальне чи два закінчені прості речення. З'ясовано, що субстантивні звороти можна трансформувати лише в підрядні означальні частини найелементарнішої форми – із присудком минулого чи теперішнього часу дійсного способу.

Ключові слова: відокремлена прикладка (субстантивний зворот), складений іменний присудок, напівпредикативність, темпоральність, модальність.

Рабчук И. Соотношение понятий “приложение” и “сказуемое” в лингвистической науке

В статье проведен обзор публикаций, в которых начато исследование проблемы соотношения понятий “приложение” и “сказуемое”. Установлено, что аппозицию и необособленное приложение нельзя отождествлять. Отражено современное понимание приложения как полупредикативного члена, в котором объединены грамматика определительных и предикативных отношений с преимуществом первых. Акцентируется, что субстантивные обороты не имеют синтаксических средств выражения темпоральности и модальности, а их полупредикативная определительная функция коррелирует с предикативной функцией при условии трансформации предложения с

приложением в сложноподчиненное с придаточным определительным или два законченных простых предложения. Выяснено, что субстантивные обороты можно трансформировать только в придаточные определительные элементарной формы – со сказуемым прошедшего или настоящего времени изъявительного наклонения.

Ключевые слова: обособленное приложение (субстантивный оборот), составное именное сказуемое, полупредикативность, темпоральность, модальность.

Rabchuk I. Correlation of concepts of “apposition” and “predicate” in linguistic science

The article deals with the analysis of scientific works, in which researchers investigate the problem of correlation between the concepts of apposition and predicate. O. Potebnia thought that the relative independence is at the heart of the concept of apposition. It is necessary to regard the relative independence as a greater predicativity of an apposition compared to a proper attribute. O. Shakhmatov defined the grammatical essence of an apposition as of a member of the sentence which occupies the intermediate position between the attribute and the compound nominal predicate. M. Hrech and F. Buslaiev defined the semantics of appositive members of a sentence which are expressed by a noun, a participle and an adverbial participle as a reduced predicativity. Most linguists traditionally asserted that the feature of some predicativity (additional shades of adverbial modifiers) is typical only of a separated apposition (B. Kulyk, O. Melnychuk, D. Ovsianko-Kulykovskiy, etc.). An apposition should not be identified with an inseparable apposition. We can not transform an apposition into an inseparable apposition. If such transformation is possible, the apposition will be different in the semantic connections with the noun it modifies.

The research reflects the modern understanding of apposition as a semi-predicative member of a sentence in which the prevailing grammar of attributive relations is combined with the one of predicative relations (I. Aribzhanova, A. Moisiienko, etc.). Semi-predicativity is a syntactic significance which partly coincides with the predicative one but does not form an independent syntactic unit. Noun phrases do not have syntactic means of expression of temporality and modality. Their tense and modality coincide with the tense and the modality of the main predicate. Only sometimes the temporal significance of a noun phrase can be emphasized lexically – by means of the words with temporal semantics.

The synthesis of the attributive and predicative features allows to transform an apposition into a compound nominal predicate. The semi-predicative attributive function of a noun phrase correlates with its predicative function in the case of transformation of the sentence with the apposition into a complex attributive sentence or two complete simple sentences. At the same time, a noun phrase can be only transformed into a subordinate attributive clause of the most elementary form, which includes a predicate in the past or present tense and the indicative mood. Subordinate clauses with future tense and subjunctive or imperative moods are not correlated with noun phrases because the latter can not express such modal-tense details.

Key words: separated apposition (noun phrase), compound nominal predicate, semi-predicativity, temporality, modality.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У системному багатоаспектному вивченні прикладки сучасної української літературної мови однією з важливих і водночас не розв'язаних остаточно залишається проблема її граматичного статусу. Прикладку, як особливу форму атрибутизації, вважають гібридним, дифузним логіко-семантичним явищем, яке порушує стрункність і несуперечливість лінгвістичних концепцій, проте виконує унікальну функцію інтеграції й забезпечує цілісність мовних систем і підсистем [Hogholiuk / Горголюк 2009 : 123]. Із цього погляду категорія прикладки викликає особливий інтерес. У синтаксисі простого речення її традиційно розглядають як одну з синтаксичних форм слова чи словосполучення, що поєднує ознаки субстантивних й ад'єктивних категорій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українському мовознавстві теоретичні основи опису прикладки у формально-граматичній, семантико-синтаксичній, комунікативній, функційно-стилістичній та когнітивній парадигмах представлені працями І. Вихованця, Н. Горголюк, К. Городенської, А. Грищенка, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, М. Кобилянської, О. Кульбабської, А. Мойсієнка, М. Плющ, І. Слинька та інших лінгвістів.

Мета й завдання дослідження. Мета пропонованого дослідження полягає в тому, щоб здійснити аналіз публікацій, у яких висвітлено проблему співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у сучасній українській мові. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дослідити історію лінгвістичних поглядів на граматичну природу прикладки; 2) з'ясувати особливості сучасного розуміння категорії прикладки; 3) установити, як напівпредикативна означальна функція постпозитивної відокремленої прикладки корелює з предикативною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна дефініція прикладки дає змогу розглядати її функцію як своєрідну атрибутивну. У виданні “Українська мова: Енциклопедія” натрапляємо на таке тлумачення: “Прикладка, апозиція – різновид означення, виражений іменником і

узгоджений з опорним словом у формі відмінка” [Vykhovanets / Вихованець 2004 : 524]. Водночас в енциклопедичній статті зазначено, що виражені прикладкою атрибутивні відношення споріднені з предикативними. Це зумовлено тим, що означення-прикладка походить від іменника – частини складеного іменного присудка [Vykhovanets / Вихованець 2004 : 525].

Аналізуючи лінгвістичні погляди на граматичну природу прикладки, варто зазначити, що ще О. Потебня розглядав означення у “вузькому” й “широкому смислі”, поділяючи останнє на власне означення (*attributum*) і прикладку (*appositio*). На думку вченого, загальна традиція відокремлювати на письмі прикладку від означуваного слова комами змушує вважати загальноновизнаним, що прикладка більш самостійна щодо означуваного слова, ніж власне означення. О. Потебня вказував також на те, що між невідокремленою (*царь Петр, живописец Рафаэль*) і відокремленою прикладкою (*Петр, царь-преобразователь; Рафаэль, живописец гениальный*) наявна певна відмінність, яка полягає в тому, що зі зворотів першого різиду може виникнути складне слово (*князь-Петра, князь-Петру*), а зі зворотів другого, у зв’язку з більшою особливістю прикладки, нічого подібного не виходить. В основі поняття “апозиція”, за О. Потебнею, лежить не відносна тотожність основного слова і прикладки, а відносна самостійність, під якою варто розуміти її більшу предикативність порівняно з власне означенням [Potebnya / Потебня 1958 : 109–110]. Водночас дослідник зазначав, що апозиція більшою мірою тяжіє до свого означуваного, аніж до присудка.

О. Шахматов визначив граматичну природу прикладки як “члена речення, що посідає проміжне місце між атрибутом та складеним іменним присудком і відрізняється від означення тим, що виражає якість-властивість субстанції через зіставлення її з іншою субстанцією, виразником, носієм цієї якості-властивості, тим часом як означення є назвою якості-властивості, застосованої до субстанції” [Shahmatov / Шахматов 2001 : 280]. Учений зауважив, що апозитивні семантико-синтаксичні відношення перебувають у тісному зв’язку з предикативними й можуть впливати на них [Shahmatov /

Шахматов 2001 : 280]. Наприклад, речення *Андрій – хірург* містить твердження про те, що *Андрій* за професією *хірург*; звідси виникає можливість апозитивного зв'язку між обома словами: *В очікуванні початку роботи Андрій-хірург присів біля вікна*. Отже, на думку О. Шахматова, прикладка, зокрема й невідокремлена, уможливує використання іменників-назв субстанцій чи явищ у функції присудків.

Водночас серед другорядних членів речення О. Шахматов виокремлює предикативне означення й предикативну прикладку. Останню під час аналізу дослідник ілюструє такими прикладами: *Петр, вечный работник на троне, проявил себя и в этом деле. Мы проехали Курсанов, важнейший пункт ссыпки хлеба. Это напомнило Париж, бесспорно столицу Европы* [Shahmatov / Шахматов 2001 : 39–40]. Усі вищезазначені приклади засвідчують, що О. Шахматов наділяв відтінком предикативності як невідокремлені, так і відокремлені прикладки.

У своїх працях М. Греч [Grech / Греч 1827 : 374–381] і Ф. Буслаєв [Buslaev / Буслаєв 1881 : 318–322, 342–345] розглядали семантику апозитивних членів речення, виражених іменником, дієприкметником та дієприслівником, як результат скорочення підрядної означальної частини складного речення, тобто як редуковану предикативність. Натомість О. Потебня не погоджувався з таким трактуванням апозитивних іменних членів, дієприкметникових і дієприслівникових зворотів. Він зазначав, що прикладка не виникла з підрядної означальної частини складного речення, яка починається відносним займенником. Підрядна частина з *який* та ін. розвиненіша, розчленованіша й виразніша, ніж прикладка. Тому прикладка не є підрядною означальною частиною складного речення, а виконує функцію, середню між власне означенням й підрядною означальною частиною з дієслівним присудком [Potebnya / Потебня 1958 : 110].

Ознаку деякої предикативності (додаткових обставинних відтінків) більшість мовознавців традиційно приписувала тільки відокремленій прикладці (Б. Кулик [Kulyk / Кулик 1961 : 154], О. Мельничук [Kurs / Курс 1951 : 493], Д. Овсянико-

Куликовський [Ovsyaniko-Kulikovskij / Овсянико-Куликовский 1912 : 229] та ін.). Звичним у наш час стало розуміння прикладки як напівпредикативного члена, у якому поєднані граMATика означальних та предикативних відношень із перевагою перших [Arizbhanova / Арібжанова 2011 : 48; Suchasna / Сучасна 2013 : 98]. Також доведено, що поняття “апозиція” й “невідокремлена прикладка” нетотожні, адже не будь-яку апозицію можна трансформувати в невідокремлену прикладку. А якщо таке перетворення й можливе, то апозиція буде відрізнятися смисловими зв'язками з пояснюваним іменником [Slynko, Huivaniuk, Kobyljanska / Слинко, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 358–359]. Тому деякі науковці уникають терміна “відокремлена прикладка”, послуговуючись натомість назвами “другорядний присудок” (Є. Галкіна-Федорук, К. Горшкова, М. Шанський) “напівпредикативний субстантивний зворот” (В. Іцкович), “другорядний субстантивний присудок” (І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська), “уточнювальний субстантивний компонент” (А. Загнітко), “субстантивний відокремлений компонент” (О. Яцук) тощо.

О. Кульбабська зазначає, що проблему напівпредикативності в синтаксичній теорії розв'язують із різних позицій: 1) у контексті вчення про відокремлені другорядні члени речення (О. Потебня, О. Пешковський, І. Вихованець, Л. Кадомцева та ін.); 2) у зв'язку з аналізом формально-синтаксичних ознак напівпредикативних конструкцій та з'ясуванням синтаксичної природи напівпредикативного зв'язку (М. Плющ, І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, А. Загнітко, А. Мойсієнко та ін.) [Kulbabska / Кульбабська 2011 : 191]. Однак сьогодні для більшості граMATистів, незалежно від того, яку лінгвістичну концепцію вони визнають, спільною є думка про те, що напівпредикативність – це синтаксичне значення, що частково збігається з предикативним, але не утворює самостійної синтаксичної одиниці. Напівпредикативність, за О. Кульбабською, – це “синтаксична категорія простого ускладненого речення, що набула формальних ознак, зокрема:

оформлення за певною граматичною схемою, центральну позицію в якій посідають або дієприслівник, або дієприкметник, або прикметник, або іменник; наявність інтонації відокремлення; синтаксична автономність і розчленованість” [Kulbabska / Кульбабська 2011 : 192].

Оскільки субстантивні звороти часто синтагматично й інтонаційно відчленовані від пояснюваного іменника чи займенника й потенційно можуть стати складеними іменними присудками, то вони мають напівпредикативний характер [Slyno, Huivaniuk, Kobylanska / Слинко, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 359]. Субстантивні звороти виражають персональність, дублюючи як називний, так і непрямий відмінок пояснюваного іменника чи займенника. Наприклад: *І земля – наречена в молочнім цвіту / Яблуново-рожевих садів* – / *Мліє солодко в сонячно-яснім меду, / В першій росній красі пелюстків* (Є. Маланюк); *Один із тих хлопців <...> лишив після себе великий рід, другий, Ян, мав сина Франца – мого рідного батька – і дівчинку* (В. Шевчук); *У волоссі – у сірому клоччі – / Причайлися дикі вітри* (В. Симоненко); *Пригадую, як ми, діти, зламували на Івана Купала гильце, прикрашали його стрічками, стружками, паперовими квітами, як ходили з тим гильцем по вулиці...* (Є. Гуцало).

Субстантивний зворот, стосуючись до підмета, потенційно пов’язаний із присудком, адже після трансформації він може виконувати роль підмета й тоді з ним буде координуватися присудок, наприклад: *І йшла вона врочиста і проста, його старенька вісімдесятирічна мати* (І. Цюпа). – *І йшла врочиста і проста його старенька вісімдесятирічна мати; Розі, Маркова дружина, сьомий рік поспіль вчащає до психоаналітика* (О. Забужко). – *Маркова дружина сьомий рік поспіль вчащає до психоаналітика*. Однак такий зв’язок субстантивної групи з присудком не формальний, а семантичний. Присудок не бере участі у формуванні апозиції так само, як не бере участі у формуванні інших видів відокремленого означення в межах субстантивної групи, хоч у відокремленої прикладки може бути смисловий зв’язок із присудком речення, і здебільшого він виникає, коли

субстантивна група займає позицію підмета [Slynko, Huivaniuk, Kobylianska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 359].

І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська [Slynko, Huivaniuk, Kobylianska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 359–360], М. Плющ [Pliushch / Плющ 2011 : 188–189] й О. Кульбабська [Kulbabska / Кульбабська 2011 : 192] зазначають, що субстантивні звороти не мають синтаксичних засобів вираження темпоральності й модальності. Їхні час і модальність, як правило, збігаються з часом і модальністю головного присудка. У цьому контексті І. Слинько, Н. Гуйванюк і М. Кобилянська наголошують: “Хоча ознака, виражена апозицією, орієнтується на момент висловлювання, модально-часовий план напівпредикативної конструкції, що має апозицію, не залежить від модально-часового плану присудка, він може тільки збігатися з останнім” [Slynko, Huivaniuk, Kobylianska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 359–360]. Наприклад: *І солов’ї, пташині менестрелі, / всю ніч доводять яблуні до сліз* (Л. Костенко); *...І вітер під вікном – жєбрак-скрипаль* (Д. Павличко); *Коли з пошти виходив наш поштар дядько Левко – височенний, худючий, як сама худорба, чоловік з брезентовою поштарською сумкою через гостро підняте вгору плече, Марфа підхоплювалася...* (Г. Тютюнник); *Осіньє сонце, яблуко-недоквас, / стояло в голих кленах у вікні* (Л. Костенко).

Лише іноді темпоральне значення субстантивного звороту може бути підкреслене лексично – за допомогою слів із часовою семантикою [Pliushch / Плющ 2011 : 188–189; Slynko, Huivaniuk, Kobylianska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 360]. Наприклад: *У минулому шахтар, він був дужий, кремезний* (О. Бойченко); *Тєслєнко – сьогоднішній черговий член комітету, сидів у кутку за столом, читав книжку* (А. Головка).

Синтез у прикладці атрибутивної та предикативної ознак дозволяє перетворювати її на складений іменний присудок. Так, напівпредикативна означальна функція постпозитивної відокремленої прикладки (у працях із семантичного синтаксису – напівпредикативного субстантивного звороту) корелює з предикативною функцією за умови перетворення речення з прикладкою у складнопідрядне означальне чи два

закінчені прості речення [Arizbhanova / Арібжанова 2011 : 50; Kulbabska / Кульбабська 2011 : 357, 360; Suchasna / Сучасна 2013 : 114]. Наприклад: *Летять по полю білі коні – / Вітрів січневих табуни* (Д. Павличко). – *Летять по полю білі коні, які є табунами січневих вітрів.* – *Летять по полю білі коні. Білі коні – вітрів січневих табуни; ...Тарасові провісні птиці – / слова шугають над Дніпром* (В. Стус). – *Слова, які є Тарасовими провісними птицями, шугають над Дніпром. – Слова шугають над Дніпром. Слова – Тарасові провісні птиці.*

На думку І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської [Slynko, Huivaniuk, Kobylanska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 360–361] й О. Кульбабської [Kulbabska / Кульбабська 2011 : 359], субстантивні звороти можна трансформувати в підрядні означальні частини з присудком минулого часу дійсного способу (*А дві донечки – вмиті суніці – / Повнощого крізь шибу цвіли!* (І. Драч). – *А дві донечки, які були вмитими суніцями, повнощого крізь шибу цвіли; ...старий фотограф, містечковий Фауст, / хвилини діловито зупиняв* (Л. Костенко). – *Старий фотограф, який був містечковим Фаустом, хвилини діловито зупиняв*) чи теперішнього часу дійсного способу – із наявним дієсловом-зв'язкою *є* чи без нього (*Вже сни, мої заблукані телята, / не знають за собою чабана...* (В. Стус). – *Вже сни, що є моїми заблуканими телятами, / не знають за собою чабана; Сусідка моя – чарівниця – годувала надвечір родзинками у клітці золоту Жар-птицю з очима-намистинками* (І. Жиленко). – *Сусідка моя, яка є чарівницею, годувала надвечір родзинками у клітці золоту Жар-птицю з очима-намистинками; Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля...* (З. Тулуб). – *Мати її, яка родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля.*)

Не співвідносні з субстантивними зворотами підрядні частини з майбутнім часом, умовним і наказовим способами, адже субстантивні звороти не можуть виражати такі модально-часові тонкощі. Тому вони закономірно трансформуються в підрядні означальні частини тільки найелементарнішої форми – минулого чи теперішнього часу дійсного способу [Slynko,

Huivaniuk, Kobylanska / Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994 : 361].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отож, дослідження історії лінгвістичних поглядів на граматичну природу прикладки показало, що проблема співвідношення понять “прикладка” і “присудок” у сучасній українській мові має давню історію. На сучасному етапі відокремлену прикладку (субстантивний зворот) вважають напівпредикативним утворенням, у якому поєднані ознаки субстантивних й ад’єктивних категорій. Саме синкретизм атрибутивної й предикативної ознак дозволяє трансформувати речення з субстантивним зворотом у складнопідрядне означальне чи два закінчені прості речення. Тобто кожна відокремлена прикладка потенційно може стати складеним іменним присудком. Подальші наукові розвідки передбачають ґрунтовне вивчення співвідношення понять “прикладкова конструкція” та “юкстапозит”, “прикладкова конструкція” і “словосполучення”, що дасть змогу сформувати вичерпне уявлення про прикладку як багатоаспектну категорію.

Література

1. Арібжанова І. М. Уточнення і прикладка в сучасній українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. Вип. 36. С. 46–52. URL : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_36/046_052.pdf (дата звернення: 12.01.2018).
2. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва, 1881. Ч. 2 : Синтаксис. 394 с. URL : <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/35996-ch-2-sintaksis-1881#page/1/mode/grid/zoom/1> (дата обращения: 03.02.2018).
3. Вихованець І. Р. Прикладка. *Українська мова* : Енциклопедія. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2004. С. 524–525.
4. Горголюк Н. Г. Особливості функціонування категорії прикладки в логіко-семантичному аспекті. *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Філологічні науки*. Кам’янець-Подільський, 2009. Вип. 20. С. 123–126. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkrnc_fil_2009_20_36 (дата звернення: 15.02.2018).
5. Греч Н. И. Практическая русская грамматика. Санктпетербургъ, 1827. 578 с. URL : http://imwerden.de/pdf/grech_prakticheskaya_russkaya_grammatika_1827.pdf (дата обращения: 04.01.2018).
6. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ : Радянська школа, 1961. 286 с.
7. Кульбаська О. В. Вторинна предикація у простому реченні :

монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.

8. Кульбаська О. В. Напівпредикативні конструкції як засіб компресії (“згущення думки”). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови.* 2011. Вип. 7. С. 191–195. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_44 (дата звернення: 05.02.2018).

9. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1951. Т. 2. 407 с.

10. Овсянко-Куликовський Д. Н. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург, 1912. XXXV. 322 с. URL : <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?Id=48367378> (дата обращения: 26.12.2017).

11. Плющ М. Я. Словоформа в семантично елементарному та ускладненому реченні : вибрані праці. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2011. 362 с.

12. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва, 1958. Т. 1–2. 354 с. URL : http://elib.gnpbu.ru/text/potebnya_iz-zapiskov-po-russkoj-grammatike_t1-2_1958/go,536;fs,1/ (дата обращения: 17.12.2017).

13. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.

14. Сучасна українська мова : Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. ; за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання, 2013. 238 с.

15. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 624 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/761436/> (дата обращения: 21.12.2017).

References

1. Aribzhanova I. M. Utochnennia i prykladka v suchasni ukrainii movi [The clarification and the apposition in the modern Ukrainian language]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu.* 2011. Vyp. 36. S. 46–52. URL : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_kontseptualni_2011_36/046_052.pdf (data zvernennia: 12.01.2018).

2. Buslaev F. I. Istoricheskaya grammatika russkogo yazyka [The historical grammar of the Russian language]. Moskva, 1881. Ch. 2 : Sintaksis. 394 s. URL : <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/35996-ch-2-sintaksis-1881#page/1/mode/grid/zoom/1> (data obrashcheniya: 03.02.2018).

3. Vykhovanets I. R. Prykladka [The apposition]. *Ukrainska mova : Entsyklopediia.* Kyiv : Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” imeni M. P. Bazhana, 2004. S. 524–525.

4. Horholiuk N. H. Osoblyvosti funktsionuvannia katehorii prykladky v lohiko-semantychnomu aspekti [Peculiarities of the apposition’s functioning in the logic-semantical aspect]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Ohienka. Filolohichni nauky.* Kamianets-Podilskiy, 2009. Vyp. 20. S. 123–126. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2009_20_36 (data zvernennia: 15.02.2018).

5. Grech N. I. Prakticheskaya russkaya grammatika [The practical Russian grammar]. Sanktpeterburg, 1827. 578 s. URL : http://imwerden.de/pdf/grech_prakticheskaya_russkaya_grammatika_1827.pdf (data obrashcheniya: 04.01.2018).

6. Kulyk B. M. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Syntaksys [The course of the modern Ukrainian literary language. Syntax]. Kyiv : Radianska shkola, 1961. 286 s.

7. Kulbabska O. V. Vtorynna predykatsiia u prostomu rechenni : monohrafiia [The secondary predication in the simple sentence]. Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2011. 672 s.

8. Kulbabska O. V. Napivpreydykatyvni konstruktsii yak zasib kompresii (“zghushchennia dumky”) [Semi-predicative constructions as a means of compression (“compression of the thought”)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 10 : Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy*. 2011. Vyp. 7. S. 191–195. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_44 (data zvernennia: 05.02.2018).

9. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : Syntaksys [The course of the modern Ukrainian literary language : Syntax] / za red. L. A. Bulakhovskoho. Kyiv, 1951. T. 2. 407 s.

10. Ovsyaniko-Kulikovskij D. N. Sintaksis russkogo yazyka [The syntax of the Russian language]. Sankt-Peterburg, 1912. XXXV. 322 s. URL : <http://e-heritage.ru/ras/view/publication/general.html?id=48367378> (data obrashcheniya: 26.12.2017).

11. Pliushch M. Ya. Slovoforma v semantychno elementarnomu ta uskladnenomu rechenni : vybrani pratsi [The form of the word in the semantically elementary sentence and in the complicated sentence]. Kyiv : Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, 2011. 362 s.

12. Potebnya A. A. Iz zapisok po russkoj grammatike [From notes on the Rus’s grammar]. Moskva, 1958. T. 1–2. 354 s. URL : http://elib.gnpbu.ru/text/potebnya_iz-zapisok-po-russkoj-grammatike_t1-2_1958/go,536;fs,1/ (data obrashcheniya: 17.12.2017).

13. Slynko I. I., Huivaniuk N. V., Kobylanska M. F. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy : problemni pytannia : navch. posib. [The syntax of the modern Ukrainian language]. Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. 670 s.

14. Suchasna ukrainska mova : Syntaksys : pidruchnyk [The modern Ukrainian language : Syntax] / A. K. Moisiienko, I. M. Aribzhanova, V. V. Kolomyitseva ta in. ; za red. A. K. Moisiienka. Kyiv : Znannia, 2013. 238 s.

15. Shahmatov A. A. Sintaksis russkogo yazyka [The syntax of the Russian language]. Moskva : Ehditorial URSS, 2001. 624 s. URL : <https://www.twirpx.com/file/761436/> (data obrashcheniya: 21.12.2017).

*Стаття надійшла до редакції 04.09.2018 р.
Прийнята до друку 15.11. 2018 р.*

УДК 811.161.2' 42:373

**РОЗБУДОВА ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ**

Тетяна Соловйова

*Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
tetiana_solovei@hotmail.com*

Соловйова Т. Розбудова теорії політичної лінгвістики в українському науковому просторі

У статті репрезентовано найновіші здобутки в царині української політичної лінгвістики, що сприяли чи сприятимуть розбудові її теоретичних засад; акцентовано увагу на актуальних проблемах українськомовних політико-лінгвістичних розвідок, зокрема на дискусійних моментах у витлумаченні ключових лінгвополітологічних понять; з'ясовано специфіку сучасного політичного дискурсу; окреслено перспективні напрямки наукових лінгвістичних досліджень, зумовлені нинішніми суспільно-політичними реаліями в Україні.

Ключові слова: політична лінгвістика, політичний дискурс, мова політики, український політичний дискурс.

Соловьева Т. Развитие теории политической лингвистики в украинском научном пространстве

В статье поднимается вопрос о достижениях в области украинской политической лингвистики, способствующих развитию ее теоретических основ; акцентируется внимание на актуальных проблемах украинскоязычных политико-лингвистических исследований, в частности на дискуссионных моментах в определении ключевых лингвополитологических понятий; рассматривается специфика современного политического дискурса; рассматриваются особенности украинского политического дискурса; определяются перспективные направления научных лингвистических исследований, обусловленные нынешними общественно-политическими реалиями в Украине.

Ключевые слова: политическая лингвистика, политический дискурс, язык политики, украинский политический дискурс.

Soloviova T. The theoretical studies' development of political linguistics in the Ukrainian science

The article is represented and analyzed the last modern researches in Ukrainian political linguistics; reviewed the actual problem of political Ukrainian-speaking investigations in the political linguistics' area. There are pragmatic, function, typological aspects; semantic paradoxes; idiostyle of politicians; communicative side of the political image etc. Also the author compares different interpretation approaches of the basic concepts of political linguistics: "political discourse", "political language" and noted the necessity for clarification and unification.

It is defined and illustrated such specific features of Ukrainian political discourse such as: variability, transience, dynamism, the appearance of a large number of new concepts, political vectors and a completely different interpretation of the old ones. These ones are related and argued by new sociopolitical phenomena that appeared after the most important and the biggest historical events of Ukraine (The Revolution of Dignity, military aggression of Russia on territory of the East Ukraine and annexation of the Crimea etc.). The author points one side of the problem to determine subject and object in nowadays Ukrainian political discourse: about the place of public organizations in modern Ukrainian politics and place of the most popular bloggers between another sources of political discourse. The prospective directions of scientific linguistic research in Ukrainian politics linguistic are outlined in the purpose study. There are investigation of Ukrainian-speaking political discourse, its' semiotic system, semantic concepts, functional and typology characteristics, suggestive-persuasive possibilities different language units in it etc.

Key words: political discourse, politics linguistic, political language, Ukrainian political discourse.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Упродовж кількох десятків останніх років "лінгвістичний вимір політичної інформації" (Sharova / Шарова 2009 :110) викликає неабияке зацікавлення науковців, що сприяло виокремленню наукової царини, кваліфікованої як політична лінгвістика, або лінгвополітологія. Її появу зазвичай пов'язують чи то з другою половиною ХХ ст., чи то з початком перебудови, так би мовити, з так званою демократизацією суспільства (пор.: "Якщо на Заході проблеми мови і влади, мови й ідеології, мовного маніпулювання, ролі міфів у політичній комунікації і т. ін. перебували у фокусі уваги дослідницького інтересу досить давно – приблизно з післявоєнних часів, то в нашій країні (ідеться про Російську Федерацію – Т. С.) лінгвісти активно порушують відповідну проблему переважно з початком перебудови..." [Sheihal / Шейгал 2000 : 4]). Відтоді

з'явилися сотні, а то й тисячі політико-лінгвістичних розвідок, у яких дослідники різних наукових шкіл у той чи в той спосіб порушують питання політичного дискурсу як об'єкта лінгвістичних студій, зокрема питання, пов'язані з найрізноманітнішими мовними модифікаціями, зумовленими політичними змінами в певному суспільному просторі; питання теоретичного моделювання політичного дискурсу, виявлення механізмів продукування і функціонування політичних текстів, стратегій і тактик мовленнєвої поведінки тощо. Однак говорити, що на сьогодні політичний дискурс є абсолютно дослідженим, очевидно, було б великим перебільшенням. Адже “боротьба за владу” на сучасному етапі розвитку і науки, і суспільства набуває нових форм, підходів, стратегій, тактик, мотивів і т. ін. А відтак – з'являється і новий лінгвістичний вимір нової (або ж оновленої!) політичної інформації.

Окрім того, можемо констатувати: в українському політичному просторі нині, як ніколи, спостерігається суспільний запит на розуміння, витлумачення й пошук методів ефективного регулювання сфери стосунків в аспекті «соціум – влада» задля покращення соціальних умов життя, підняття рівня політичної свідомості, освіченості індивідуумів та ефективності здійснення державного управління. У такому разі актуальність дослідження українськомовного політичного дискурсу крізь призму відповідних аспектів не викликає жодних сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці, що по-різному підходять до висвітлення тих чи тих проблем політичного дискурсу, досить часто, демонструючи теоретичні засади дослідження відповідного явища, вдаються до презентації процесу його становлення й розвитку, роблять загалом успішні спроби виокремити в історії вивчення певні періоди, етапи тощо. Маємо змогу спостерігати те, що чимало науковців обирають за так звану точку відліку розглядуваного феномена праці античних філософів Аристотеля та Цицерона [Wilson 2001 : 399–400]. Згідно з позицією Дж. Вілсона, до тих, хто одним із перших акцентував увагу на лінгвістичному аспекті політичного дискурсу, варто зараховувати М. Грейса (ідеться про його працю “The Language of Politics”, що вийшла друком

у 1987 році). Зародження, становлення і розвиток теорії політичної лінгвістики пов'язують передовсім із іменами науковців далекого й близького зарубіжжя, як-от: Л. Альтюсер, Н. Арутюнова, Р. Барт, М. Бахтін, Б. Бернстайн, Е. Будаєв, Т. Валуєва, Р. Водак, Д. Гакер, Т. ван Дейк, Ж. Деррід, С. Іванова, Д. Камерон, В. Карасик, О. Кубрякова, Ж. Лакан, Т. Литвинова, О. Нахімова, І. Смирнова, Н. Феркло, М. Фуко, Дж. Фьорс, Ю. Хабермас, З. Чанишева, П. Чілтон, А. Чудінов, М. Шапіро, О. Шейгал, Т. Шмельова та ін. [детальніше див.: Budaev, Chudinov / Будаєв, Чудінов 2006 : 75–94; Selivanova / Селіванова 2008 : 625–639].

В українськомовному лінгвополітологічному просторі протягом останніх десятиліть спостерігаються суттєві зміни. У науковому обігу з'явилися публікації, у яких порушено низку проблемних (як загальних, так і часткових) питань, що стосуються теорії політичного дискурсу. Мова йде не лише про принагідне висвітлення актуальних моментів феноменального мовного явища (А. Белова, І. Бутова, І. Вільчинська, Я. Гнезділова, О. Косьянова, І. Кусько, Р. Попов, А. Романюк, Л. Ставицька, А. Шарова, І. Шевченко, Н. Шевчук та ін.), а про ґрунтовні монографічні й дисертаційні праці, виконані як на власне українському, так і на іншомовному матеріалі (М. Бабак, Н. Кондратенко, Л. Нагорна, Н. Петлюченко, В. Петренко, Л. Славова, Л. Стрій, Л. Суховецька, Я. Федорів, О. Фоменко та ін.). У поле зору і молодих, і досвідчених науковців потрапляють питання типології інституційного дискурсу загалом і політичного зокрема, політичний дискурс та мова політики як взаємозалежні категорії, особливості політичного дискурсу (зміст, функції, жанрове втілення), використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації тощо. У жодному разі не залишається поза їхньою увагою осмислення термінологічного апарату молоді лінгвістичної царини, потрактування ключових понять, аналіз етапів становлення української політичної лінгвістики крізь призму етапів зародження, формування і розвою зарубіжної, окреслення стану і статусу вітчизняної наукової царини і т. ін. [див.: Aleksiiyevets / Алексієвець; Strii / Стрій 2015 : 20].

Метою запропонованої наукової праці є репрезентація найновіших здобутків у царині української політичної лінгвістики, що, своєю чергою, сприяли чи сприятимуть розбудові її теоретичних засад. Задля досягнення поставленої мети зосередимося на розв'язанні таких основних завдань, як-от: 1) виявити актуальні проблеми українськомовних політико-лінгвістичних досліджень; 2) з'ясувати специфіку сучасного українського політичного дискурсу; 3) окреслити перспективні напрямки наукових лінгвістичних досліджень, зумовлені нинішніми суспільно-політичними реаліями в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції глобалізації суспільства сприяють глобалізаційним зрушенням і у сфері політичної лінгвістики. Універсальні підходи до опису й аналізу вербалізованих суспільно-політичних явищ постійно доповнюються, конкретизуються національними, етнокультурними. Звідси, відповідно, і твердження про те, що “політична лінгвістика активніше звертається до принципово нових проблем сучасного багатополярного світу. Сфера наукових інтересів нової науки розширюється внаслідок залучення до аналізу актуальних аспектів взаємодії мови, влади і суспільства (дискурс тероризму, дискурс “нового світового порядку”, політкоректність, соціальна толерантність, соціальна комунікація в традиційному суспільстві, фундаменталістський дискурс та ін.)” [Aleksiievets / Алексієвєць]. Науковець беззастережно зауважує: здобутки українських дослідників великою мірою ґрунтуються на досягненнях зарубіжних колег. Акцентується насамперед на тому, “що українські лінгвісти прагнуть осмислити загальні категорії політичної лінгвістики, сформулювати теоретичні основи науки, охарактеризувати поняттєвий апарат і термінологію; продовжують досліджувати зміни в політичній лексиці, фразеології, стилістиці; намагаються розглянути специфіку окремих жанрів політичної мови, закономірності організації політичного тексту, проблеми мовної рефлексії й суб'єктивної модальності, оцінки, точки зору, впевненості; здійснюють дослідження ідіолектів найвідоміших зарубіжних й українських політичних лідерів, а також загальних

закономірностей комунікативних стратегій і тактик у політичному дискурсі” [Aleksiievets / Алексієвець]. Цей далеко не повний перелік досліджуваних питань увиразнюється іменами, з якими пов’язують розбудову теоретичних і концептуальних засад політичної лінгвістики. Українські науковці постійно наголошують на необхідності провадження досліджень у сфері вітчизняної політичної лінгвістики. Так, відповідно до позиції Л. Нагорної лінгвополітологія зможе зайняти чільне місце в українській науці, якщо “рівною мірою досліджуватиметься і вплив мови на політику, і вплив політики на мову та етнічну сферу” [Nahorna / Нагорна 2006 : 166].

Аналіз українськомовних студій, присвячених дослідженню лінгвістичного виміру політичної інформації, дає підстави стверджувати, що українська політична лінгвістика донині не має у своєму розпорядженні чітких і загальних витлумачень ключових понять. Наприклад: термінологічне словосполучення *політичний дискурс* отримує такі потрактування: 1) “конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб’єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об’єкта (аудиторії, електорату, виборця)” [Kondratenko / Кондратенко 2007 : 12]; 2) “складна ідеологічно сконструйована засобами ЗМІ та іншими комунікативними джерелами єдність комунікативної поведінки і прагматичних, політичних, соціокультурних і психологічних чинників, що являють собою системно-символічний порядок, у межах якої реалізується процес боротьби за владу” [Shevchuk / Шевчук 2013 : 267]; 3) “сукупність політичних текстів, що циркулюють у соціумі, продукуючи та закріплюючи значення за політично значущими символами й концептами, які стають критеріями правильності чи неправильності дій у межах певного соціуму” [Kryvenko / Кривенко 2016 : 36], тобто політичний дискурс “є тематичною мережею політичних текстів, об’єднаних однією темою, яка детермінує взаємозв’язок дискурсу з прагматичними, соціологічними, психологічними, культурними, лінгвістичними та іншими площинами” [Kryvenko / Кривенко 2016 : 36]. Політичний дискурс зазвичай витлумачують (чи то пов’язують)

із політичною комунікацією, із суб'єктами політичної діяльності, боротьбою за політичну владу, модифікацією політичної картини світу тощо.

Важливим здобутком вітчизняної лінгвополітології вважаємо працю О. Селіванової “Сучасна лінгвістика: напрямки та проблеми” (2008 р.), де на тлі основних напрямків сучасного світового мовознавства вирізняються дискурсологія та політична лінгвістика, невід’ємними аспектами вивчення яких є політичний дискурс та мова політики [Selivanova / Селіванова 2008]. Дослідниця окреслює десять завдань політичної лінгвістики, що стосуються або політичного дискурсу загалом (як-от: “характеристика особливостей політичного дискурсу” чи “моделювання його базових концептів з описанням мовних засобів їхньої репрезентації”), або його часткових аспектів (“дослідження маніпулятивних стратегій”, “установлення функцій мови в політичній комунікації”, “опис мови політиків” тощо) [Selivanova / Селіванова 2008 : 353].

В українському науковому просторі спостерігаються суперечності й у витлумаченні понять “мова політики” / “політична мова”. Так, скажімо, Н. Кондратенко висловлює думку про недоцільність використання відповідної термінології, аргументуючи це тим, що політики (політика) послуговуються системою одиниць конкретної загальнонаціональної мови, надають перевагу певним лексичним одиницям або синтаксичним конструкціям. Політика не має окремої власної семіотичної системи впорядкованих вербальних одиниць, організованих певним чином, яку номінують мовою. Лінгвіст вважає, що закономірно в такому разі використовувати термінологічні словосполучення “політичне мовлення” чи “мовлення політики”, які вказують на “спосіб реалізації національної мови”, а не на функціонування окремої вербальної системи знаків [Kondratenko / Кондратенко 2007 : 23–24].

Поліваріантність спостерігаємо й у потрактуванні співвідношення термінів “мова політики” та “політичний дискурс”. Приміром, Л. Нагорна ототожнює ці поняття, розглядає їх як аналогічні концепти [Nahorna / Нагорна 2005 : 162], О. Косьянова вважає, що ці категорії є взаємозалежними:

політична мова є сукупністю та взаємодією “різнорідних документів, політичних структур і політичних організацій, виступів і висловлень політичних діячів, публікації фактографічного й аналітичного характеру у пресі про певні політичні події, інформацію на телебаченні й радіо про політичні події”; політичний дискурс – “уживання мови в соціально-політичній сфері спілкування і, ширше, у публічній сфері спілкування” [Kosianova / Косьянова 2013].

Гадаємо, на сучасному етапі розвитку політичної лінгвістики уточнень потребують найуживаніші категорійні поняття: і політичний дискурс, і політична комунікація, і навіть політична лінгвістика. Адже сучасні українські реалії ставлять перед науковцями ряд проблемних питань. Наприклад: Кого слід вважати політичним діячем? Чи можна зараховувати до цієї категорії дослідників політичного дискурсу, політики як такої (політологів, соціолінгвістів, аналітиків та ін.)? Чи варто уналежнювати їхні висловлення, наукові тексти до тих чи тих жанрів політичного дискурсу? тощо.

Відкритим питанням залишається і сфера політичних мас-медіа, особливо за умови аналізу вітчизняного політичного дискурсу з урахуванням усіх суттєвих соціально-політичних реалій нашої країни. Наприклад, в Україні немає суто політично спеціалізованих засобів масової інформації (активних, регулярних, всеукраїнського масштабу). У такому разі, можливо, логічно було б долучити до політичного дискурсу всі тексти ЗМІ політичного змісту. Поза увагою залишається питання й стосовно належності / неналежності до політичного дискурсу текстів блогерів політичної тематики, передусім тих, які є найбільш відомими у країні. У сучасній політичній сфері засвідчено чимало фактів, коли відповідні комунікативні посили мали безпосередній вплив на дії політиків, зміну політвекторів, ініціативи створення певних законів (блоги найвідоміших волонтерів РУВ (АТО), громадських активістів та ін.).

Вочевидь, варто згадати і про громадські організації й інші громадські формування, які навіть в офіційних статутах не передбачають провадження політичної діяльності. Утім, у сучасній українській політичній практиці набуло поширення

явище використання певних суспільних формацій задля реалізації політичної мети: від публічного оприлюднення членами тієї чи тієї організації політичної риторики до остаточного переходу їхніх керівників у сферу політичної діяльності (Дмитро Булатов – народний депутат VIII скликання, колишній співораганізатор громадського руху “Автомайдан”; Ігор Луценко – народний депутат VIII скликання, засновник громадського руху “Збережи старий Київ”), а то й до повного переформатування громадських організацій у політичні проекти (“Правий Сектор”, “Демальянс” та ін.).

Виникає логічне питання: чи доцільно оминати політичну або навіть, на першій погляд, неполітичну риторику таких громадських формувань, якщо вона чи то активно використовується політиками, чи то, можливо, штучно створена під певну політичну силу?

На нашу думку, у широкому витлумаченні політичного дискурсу в контексті його трактування як різновиду інституційного, зазначені аспекти варто розуміти як неподільні, оскільки вони є не лише частиною сучасної політичної картини України, але й активно впливають на її подальші зміни й розвиток.

Упадає в око те, що деякі науковці пов’язують проблему дослідження українського політичного дискурсу з несформованістю українського політичного простору: від моменту проголошення незалежності України до сьогодні не відбувся процес концептуалізації політичної реальності нашої держави: “триває процес становлення політичного простору, у якому колишня система політичних інститутів і зв’язків зруйнована, а нова ще не склалася” [Роров / Попов]. Цей процес ускладнюється ще й тим, що попередня (радянська) політична система пронизувала абсолютно всі сфери суспільного життя, сьогодні ж простежується тенденція до відокремлення політичної сфери від інших суспільних інститутів. Р. Попов визначає два шляхи розвитку політичного дискурсу для України: орієнтований на минуле – комуністичний дискурс та орієнтований на майбутнє – ліберальний дискурс [Роров / Попов].

Запропоноване формулювання моделей розвитку українського політичного дискурсу викликає ряд питань з огляду на сучасні суспільно-політичні явища, соціальні перетворення й перевороти, які переживає українське суспільство. Події 2013–2014 рр. (Революція Гідності) чітко визначили можливі політичні вектори на майбутнє, серед яких важко віднайти такий, який можна було б потрактувати як лише ліберальний. Натомість ці події повністю відторгли орієнтир на комуністичний політичний дискурс в Україні, що підтверджується поширенням і розвитком такого суспільно-політичного явища, як декомунізація. Воно виникло українському політичному просторі значно раніше (як програмова засада українських політичних партій, які сповідують ідеологію українського націоналізму), однак широкої популярності набуло під час революційних подій. Реалізація ж заходів декомунізації почалася стихійно, з прямої ініціативи суспільства, часто дещо радикальними методами (так звана “народна декомунізація”), згодом її засади були закріплені законодавством України. Причини відповідних суспільних модифікацій навряд чи можна вважати ліберальними, швидше націоналістичними, радикальними. Події тих років не лише змінили змістовну наповнюваність певних концептів політичного українського дискурсу, але й сприяли виникненню нових, і відповідно, сприяли появі нового вербального наповнення.

Подібні тенденції швидких змін, розвитку, виникнення нових явищ у політичному дискурсі України спостерігаємо і в результаті анексії Криму та початку військових дій на території східних областей нашої держави. Зокрема посилюються ідеї національної самоідентифікації членів українського суспільства, проблема двомовності на теренах України набуває суттєво інших відтінків: так, питання обстоювання ідей двомовності на державному рівні (функціонування на рівних правах як державних мов української та російської) на сьогодні перейшло із площини політичних позицій до площини політичної безпеки і може бути потрактоване як зрада державних інтересів і підтримка

сепаратистських угруповань. Така конотація подібної політичної позиції спричинена передовсім військовою агресією Російської Федерації проти України, що її офіційно пояснюють як “захист російськомовного населення в Україні”.

З огляду на сказане вище, можна виокремити ще один можливий орієнтир українськомовного політичного дискурсу – “проросійський”, або “федеративний”, явною відправною точкою якого можна вважати початок президентства В. Януковича. Загостренням суперечностей між цим орієнтиром та дещо протилежним (назвемо його “демократичним”, або “україноцентристським”) стало так зване АТО, а по суті, російсько-українська війна на території Східної України.

Такі глобальні події в історії українського соціуму не лише активно впливають, а фактично визначають напрямки розвитку українського політичного дискурсу, його особливості, характеристики, тенденції, принципи конструювання подальших його моделей. Беручи до уваги провідну роль мовного питання у процесі важливих суспільно-політичних змін, на новий щабель піднімається проблема українського політичного дискурсу загалом і його українськомовної частини зокрема. Ця частина, якщо порівнювати з мовно-національною структурою політичного дискурсу 90-их рр. попереднього століття, збільшилася в рази, що, своєю чергою, має сприяти якіснішому її наповненню. Подальша розбудова теорії української політичної лінгвістики й українськомовного політичного дискурсу потребує глибокого й усебічного наукового дослідження, опису, аналізу, систематизації його явищ, принципів, особливостей, елементів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Здійснивши побіжний огляд сучасних наукових досліджень у царині української політичної лінгвістики, можемо констатувати: інтерес науковців до феномена політичного дискурсу активно зростає, про що свідчить і кількісне збільшення праць українських мовознавців, і розширення спектру досліджуваних проблем та аспектів політичної лінгвістики. Сучасні вітчизняні лінгвополітологічні праці скеровують вектори свої досліджень на розв’язання таких

проблем, як-от: окреслення нових підходів до потрактування політичної лінгвістики загалом і політичного дискурсу зокрема; виявлення диференційних ознак політичного дискурсу; репрезентація його жанрової класифікації; з'ясування лінгвістичних особливостей кожного з жанрів; репрезентація прагматичного аспекту політичної комунікації та комунікативного аспекту побудови політичного іміджу; демонстрація семантичної парадоксальності в політичному лінгвопросторі; характеристика ідіотилів відомих політиків.

З огляду на мінливість, швидкоплинність, динамічність, виникнення великої кількості нових концептів, політичних векторів і кардинально інше потрактування раніше усталених понять постає питання про розбудову теоретичних засад політичної лінгвістики в українському науковому просторі. Бурхливе сьогодення, боротьба за владу в різних ешелонах і т. ін., з одного боку, змістовно наповнюють український політичний дискурс, надають йому специфічно національних рис, з іншого, – ускладнюють витлумачення його поняттєвого апарату. Тому перспективними напрямками наукових лінгвістичних розвідок у царині політичної лінгвістики, на нашу думку, є різнобічне дослідження українськомовного політичного дискурсу: його мовно-семіотичної системи, смислових концептів, функційно-типологічних характеристик, сугестивно-персуазивних можливостей різнорівневих мовних одиниць і т. ін.

Література

1. Алексієвєць О. Історія та сучасність політичної лінгвістики. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiiievets_Oksana/Istoriia_ta_suchasnist_politychnoi_linhvistyky.pdf.
2. Будаєв А. В., Чудинов А. П. Зарубежная политическая лингвистика : учебн. пособ., 2006. 252 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/213406/>.
3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності : монографія. Одеса, 2007. 156 с.
4. Косьянова О. Г. Мова політики та політичний дискурс як взаємозалежні категорії. *Англїстика та американїстика*. 2013. Вип. 10. С. 20–23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2013_10_8.
5. Кривенко С. О. Семантична парадоксальність політичного дискурсу (теоретико-методологічний аналіз) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Львів, 2016. 216 с.

6. Нагорна Л. Політична лінгвістика : стан і статус. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006. Вип. 30 (2). С. 160–168. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipend_2006_30%282%29_18.

7. Попов Р. А. Політичний дискурс: проблема теоретичної ідентифікації. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05 prapti.pdf>.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-Київ, 2008. 712 с.

9. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2015. 190 с. URL : http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20_Стрій.pdf.

10. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації : становлення політичної лінгвістики. *Політологія. Наукові праці*. 2009. Т. 110. Вип. 97. С. 110–117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2009_110_97_23.

11. Шевчук Н. В. Особливості політичного дискурсу: зміст, функції, жанрове втілення. *Вісник ДАКККіМ. Політологія*. Вип. 1. 2013. С. 263–269. URL : <http://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/download/137414/134317>.

12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2000. 440 с.

13. Wilson J. Political Discourse. *Handbook of discourse analysis* / edited by D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton. Blackwell Publishers Ltd, 2001. P. 398–415. URL : <https://lg411.files.wordpress.com/2013/08/discourse-analysis-full.pdf>.

References

1. Aleksieievts O. Istoriiia ta suchasnist politychnoi lnhvistyky. URL : http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksieievts_Oksana/Istoriiia_ta_suchasnist_politychnoi_lnhvistyky.pdf.

2. Budaev A. V., Chudynov A. P. Zarubezhnaia polytycheskaia lnhvistyka : uchebn. posob., 2006. 252 s. URL : <https://www.twirpx.com/file/213406/>.

3. Kondratenko N. V. Ukrainysky politychnyi dyskurs: tekstualizatsiia realnosti : monohrafiia. Odesa, 2007. 156 s.

4. Kosianova O. H. Mova polityky ta politychnyi dyskurs yak vzaïmozalezhni katehorii. *Anhlistyka ta amerykanistyka*. 2013. Vyp. 10. S. 20–23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2013_10_8.

5. Kryvenko S. O. Semantychna paradoksalnist politychnoho dyskursu (teoretyko-metodolohichniy analiz) : dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01. Lviv, 2016. 216 s.

6. Nahorna L. Politychna lnhvistyka : stan i status. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 2006. Vyp. 30 (2). S. 160–168. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipend_2006_30%282%29_18.

7. Popov R. A. Politychnyi dyskurs: problema teoretychnoi identyfikatsii. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05 prapti.pdf>.

8. Selivanova O. O. Suchasna lnhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk. Poltava : Dovkillia-Kyiv, 2008. 712 s.

9. Strii L. I. Rytualni zhanry ukrainskoho politychnoho dyskursu: strukturno-semantychnyi i linhvoprahamatychnyi aspekty : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Odesa, 2015. 190 s. URL : http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Dysertatsiia%20_Strii.pdf.

10. Sharova A. M. Linhvistychnyi vymir politychnoi informatsii: stanovlennia politychnoi linhvistyky. *Politolohiia. Naukovi pratsi*. 2009. T. 110. Vyp. 97. S. 110–117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2009_110_97_23.

11. Shevchuk N. V. Osoblyvosti politychnoho dyskursu : zmist, funktsii, zhanrove vtillennia. *Visnyk DAKKKiM. Politolohiia*. Vyp. 1. 2013. S. 263–269. URL: <http://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/download/137414/134317>.

12. Sheihal E. Y. Semyotyka polytycheskoho dyskursu: dys. ...dokt. fylol. nauk : 10.02.19. Volhohrad, 2000. 440 s.

13. Wilson J. Political Discourse. *Handbook of discourse analysis* / edited by D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton. Blackwell Publishers Ltd, 2001. P. 398–415 URL : <https://lg411.files.wordpress.com/2013/08/discourse-analysis-full.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 81'42+811.111

LEXICAL LANGUAGE PLAY IN “THE BIG BANG THEORY” SITCOM

Ekaterina Vasilenko, Anastasiya Kniga

*Mogilev State A. Kulshov University
Kosmonavtov St., 1 Mogilev, 212022, Belarus
e.n.vasilenko@gmail.com; ling-msu@mail.ru*

Василенко К., Книга А. Лексична мовна гра в ситкомі “Теорія великого вибуху”

У статті встановлено роль лексичної мовної гри в досягненні гумористичного ефекту в такому дискурсивному жанрі, як ситуаційна комедія. Матеріалом дослідження послужили шість сезонів популярного американського ситкому “Теорія великого вибуху”. Акцентовано на тому, що найчастіше мовна гра актуалізується за допомогою лексичних мовних засобів і прийомів. Розглянуто такі прийоми лексичної мовної гри, як порівняння, перифраз, метафора, гіпербола, персоніфікація, звертання до неживого предмета, алюзія, цитації, антономасія, омонімія, поєднання несполученого, метонімія.

Ключові слова: гумористичний дискурс, ситком, мовна гра, прийоми мовної гри, лексична мовна гра.

Василенко Е., Книга А. Лексическая языковая игра в ситкоме “Теория большого взрыва”

В статье анализируется роль лексической языковой игры в достижении юмористического эффекта в таком жанре дискурса, как ситуационная комедия. Материалом исследования послужили шесть сезонов популярного американского ситкома “Теория большого взрыва”. Акцентируется внимание на том, что наиболее часто языковая игра актуализируется при помощи лексических языковых средств и приемов. Рассматриваются такие приемы лексической языковой игры, как сравнение, перифраз, метафора, гипербола, олицетворение, обращение к неодушевленному предмету, аллюзия, цитация, антономасия, омонимия, соединение несоединимого, метонимия.

Ключевые слова: юмористический дискурс, ситком, языковая игра, приемы языковой игры, лексическая языковая игра

Vasilenko E., Kniga A. Lexical language play in “The big bang theory” sitcom

The article deals with the phenomenon of language play and its role in achieving humorous effect in humorous discourse.

The authors start with considering the notion of language play understood as creative, non-standard usage of any linguistic units and / or categories to create witty utterances. To the characteristics of language play belong those of secondary character, wit, conventionality, artificiality, associativity, substitutiveness, accentuality, relevance, individuality, aesthetics, the comic effect, etc. Language play is viewed as one of the main ways of achieving humorous effect in humorous discourse, including the genre of situational comedy.

The study is based on a popular American sitcom “The Big Bang Theory”. The authors come to the conclusion that the characters of the sitcom use in their jokes language play techniques at all the levels of language structure: phonological, morphological, lexical and syntactic, the most frequent being those of lexical level. Such means of lexical language play as (in decreasing order of frequency) simile, periphrasis, metaphor, hyperbole, personification and referring to an inanimate object, allusion and citation, antonomasia, homonymy, combination of incompatible words, and metonymy are considered.

Key words: humorous discourse, sitcom, language play, language play techniques, lexical language play

Problem statement and its connection with important scientific tasks. Language play (in some papers referred to as language game; the term introduced by L. Wittgenstein [Wittgenstein 1953]), which is defined as creative, non-standard (non-canonical, deviating from the linguistic / stylistic / speech / logical norm) usage of any linguistic units and / or categories to create witty utterances, including those bearing a comic content [Kultura / Культура 2007 : 802], is one of the main ways of achieving humorous effect in humorous discourse, including the genre of situational comedy.

Situational comedy (sitcom) is a series of weekly shows featuring regular characters having the capacity for creating humorous situations. The humour in a sitcom “arises from playing around with the comic possibilities of those particular character types interacting with each other in that situation, and may not involve lines or gags which are funny in isolation” [Ross 1998 : 89].

Analysis of recent research and publications. The theoretical basis of the research are the works by D. Crystal [Crystal 2001], O. Konovalova [Konovalova / Коновалова 2008], N. Kovilyaeva [Kovilyaeva / Ковыляева 2015], B. Norman [Norman / Норман 2006], A. Ross [Ross 1998], A. Skovorodnikov et al. [Kultura / Культура 2007], etc. In these works, such features of the

phenomenon under study as wit, conventionality, artificiality, secondary character, associativity, substitutiveness, accentuality, relevance, individuality, aesthetics (which consists in the beauty and grace of the utterance), the comic effect, and the internal (“natural”) properties of the language itself are distinguished. It is also underlined that language play embraces all language levels: phonetics, word formation, lexis, syntax.

It should be taken into consideration that language play serves as only one of many means of creating a humorous effect and interacts with other techniques, such as deliberate parody, distortion, conglomeration, etc.

Goal and objectives of the study. The study is aimed at identifying and systematizing lexical language play techniques used by the characters of the sitcom “The Big Bang Theory”.

Presentation of the main research material. The study is based on the six (1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th and 9th) seasons of the popular American sitcom “The Big Bang Theory” (for the analysis of language play in other sitcoms see, e. g., [Vasilenko, *Kniga / Василенко, Книга* 2017]).

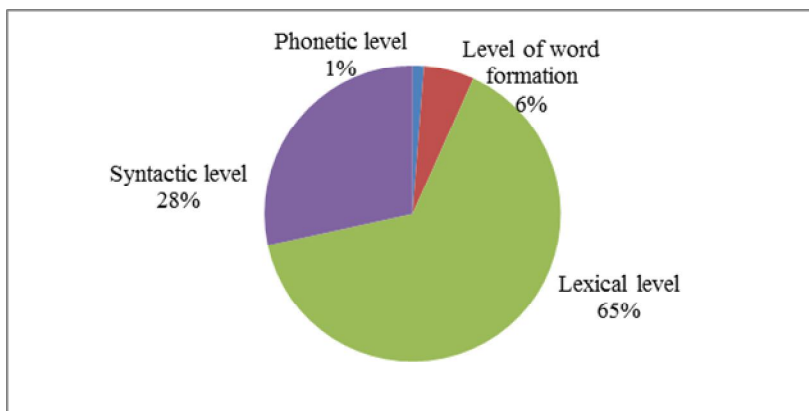

Figure 1 – Language play in «The Big Bang Theory» sitcom (seasons 1, 2, 3, 4, 5 and 9)

In the course of the study 965 cases of language play were selected by the continuous sampling method. Lexical language play,

being the most frequent, makes up 65% of the total number of the language play cases used by the protagonists of the show. At the syntactic level, the use of language play makes up 28%, at the level of word formation – 6%. Phonetic language play is the least common and makes up only 1% of the total number of language play cases used by the characters of the sitcom (see Fig. 1).

The means of creating lexical language play are those of indirect nominations (O. Konovalova includes here such figures of speech as metaphor, metonymy, simile, periphrasis [Konovalova / Коновалова 2008]), homonymy, combination of incompatible words, hyperbole, citation and allusion, antonomasia, personification and referring to an inanimate object.

In the material under analysis, 626 cases of lexical language play usage have been found. As there are four protagonists in the sitcom, it seems necessary to describe language play in the speech of each character separately (see Table 1).

Table 1
Lexical language play in the speech of the main characters
of “The Big Bang Theory” sitcom (seasons 1, 2, 3, 4, 5 and 9)

Language play technique / Character	Sheldon	Leonard	Howard	Rajesh	Total
Simile	84	33	25	34	176
Periphrasis	83	15	29	19	146
Metaphor	77	20	24	7	128
Hyperbole	35	16	10	2	63
Personification and referring to an inanimate object	21	5	5	7	38
Allusion and citation	22	7	4	4	37
Antonomasia	11	4	7	5	27
Homonymy	5	-	1	1	7
Combination of incompatible words	1	-	1	1	3
Metonymy	-	-	1	-	1
Total	339	100	107	80	626

As the table above shows, lexical language play is most frequently used in the speech of the main character of the sitcom – Sheldon Cooper – and includes 339 cases, which makes up 64.69% of all the language play means used by the character. The protagonist uses simile (84 cases), periphrasis (83 cases), metaphor (77 cases), hyperbole (35 cases), allusion and citation (22 cases), personification and referring to an inanimate object (21 cases), antonomasia (11 cases), homonymy (5 cases), and combination of incompatible words (1 case). Sheldon does not use metonymy.

In the speech of Leonard Hofstadter, a smaller number of lexical language play means is observed – 100 cases, which makes up 61 % of all the language play techniques used by the character. The character uses simile (33 cases), metaphor (20 cases), hyperbole (16 cases), periphrasis (15 cases), allusion and citation (7 cases), personification and referring to an inanimate object (5 cases), antonomasia (4 cases). Leonard doesn't use homonymy, combination of incompatible words, and, as well as Sheldon, metonymy.

The speech of Howard Wolowitz includes 107 cases of lexical language play, which makes up 69.48% of all the language play means used by the character. Howard is the only one who uses all the lexical language play techniques: periphrasis (29 cases), simile (25 cases), metaphor (24 cases), hyperbole (10 cases), antonomasia (7 cases), personification and referring to an inanimate object (5 cases), allusion and citation (4 cases), homonymy (1 case), connection of units that cannot be connected (1 case), and metonymy (1 case).

In Rajesh Kutrappali's speech, lexical language play usage includes 80 cases, which makes up 68.97% of all the language play techniques used by the character. Rajesh uses simile (34 cases), periphrasis (19 cases), metaphor (7 cases), personification and referring to an inanimate object (7 cases), antonomasia (5 cases), allusion and citation (4 cases), hyperbole (2 cases), homonymy (1 case), and connection of units that cannot be connected (1 case). Rajesh, as well as Sheldon and Leonard, doesn't use metonymy.

The total number of cases of lexical language play usage is reflected in Table 2.

Table 2
Lexical language play in “The Big Bang Theory” sitcom
(seasons 1, 2, 3, 4, 5 and 9)

Language play technique	Percentage	Number of cases
Simile	28.1%	176
Periphrasis	23.3%	146
Metaphor	20.4%	128
Hyperbole	10.1%	63
Personification and referring to an inanimate object	6.1%	38
Allusion and citation	5.9%	37
Antonomasia	4.3%	27
Homonymy	1.1%	7
Combination of incompatible words	0.5%	3
Metonymy	0.2%	1

The data presented in the table indicate that the most common means of lexical language play used in the sitcom “The Big Bang Theory” is simile, which makes up 28.1% of all the techniques used at this level. Periphrasis and metaphor are a little less common. The least frequently used techniques are those of homonymy, combination of incompatible words, and metonymy.

Let us consider the examples of lexical language play in the speech of the main characters of “The Big Bang Theory” sitcom (in decreasing order of frequency).

Simile. Making an opening statement at the court, Sheldon compares it with a milking stool that is also inappropriate at this situation.

Sheldon: Very well, a quick opening statement. Like a milking stool, my case rests on three legs (S03E16 10:55).

Periphrasis. Leonard describes his friends Rajesh and Howard as “a sexually ambivalent Indian astrophysicist with selective mutism and alcohol issues” and “a hundred-pound Jewish guy who lives with his mom”:

Leonard: Do you think a sexually ambivalent Indian astrophysicist with selective mutism and alcohol issues is better than a hundred-pound Jewish guy who lives with his mom? (S04E2007:17)

Metaphor. Trying to get Sheldon's permission to date his sister, Raj hints at his nationality (Hindu). Thus, Raj speaks of the possibility of producing a stronger offspring in case he becomes part of Sheldon's family. The metaphor is based on the similarity of the colour of his skin and the colour of mocha:

Raj: Everybody knows genetic diversity produces the strongest offspring. Why not put a little mocha in the family latte (S01E1512.45).

Hyperbole. Sheldon follows his habits and does the same things over and over again. On discovering that his old hairdresser died, he panics and says that his hair grows very fast and in absolute silence one can hear the sound of hair growing. Obviously, the process of hair growing cannot be heard, so in this case the character clearly exaggerates:

Sheldon: I'm sorry. I'm looking for a barber and I'm running out of time. My hair is growing at the rate of 4.6 yoctometers per femtosecond. I mean, if you're quiet, you can hear it (S05E18 05:00).

Referring to inanimate objects. Raj says how much he will miss American food when he leaves the country after his visa expires:

Raj: Oh, beef, I'm going to miss you so much. Do you know, at the Mumbai McDonald's, you can't get a Big Mac? All you can get is a Chicken Maharaja Mac. And the special sauce, curry, which, in India, believe you me, is really not that special (S03E04 05:02).

Allusion. Sheldon has left for Texas, which means that one of the friends has to go there to bring him back. Trying to avoid this "fate", Howard refers to the Bible saying that his people (i. e. the Jews) have already once crossed the desert:

Howard: ... My people already crossed a desert once, we're done (S03E01 15:04).

Citation. Having got attached to "Siri", Rajesh arranges a romantic evening with the phone. The character tries to choose a case for his device and refers to Coco Chanel who came up with the idea

of a small black dress which is a must in the wardrobe of any woman:

Raj:... Now, what should we put Siri in for dinner? Leopard, sparkles, or to paraphrase Coco Chanel, you can never go wrong with a little black case. Siri, play some smooth jazz (S05E14 16:10).

Antonomasia. Howard calls his ex-girlfriend Steph “Mrs. Dead to Me” as she started to date his best friend:

Howard: Oh, if it isn't Mrs. Dead to Me.

Steph: Hello, Howard (S02E08 18:07).

Homonymy. Joining the friends' conversation, Sheldon gets interested in the topic being discussed. On hearing the word «date» he tries to figure out what the talk is about:

Sheldon: I see. Now, are we talking, the social interaction, or the date, the dried fruit? (S03E09 03:05).

Combination of incompatible words. During the conversation with Leonard, Sheldon reminds him to hand Penny her mail which Leonard took both “on purpose and accidentally”:

Sheldon: Don't forget the mail you took accidentally on purpose so you'd have an excuse to talk to her (S01E03 02:25).

Metonymy. Howard's referring to his scooter as “13 horses” creates a humorous affect when combined with the phrase “You might want to stand back”:

Howard: You might want to stand back. I'm sitting on top of 13 horses here (S03E20 07:55).

Conclusions and perspectives of further scientific research.

Language play is one of the main means of achieving humorous effect in such genre of humorous discourse as situational comedies. The protagonists of a popular American sitcom “The Big Bang Theory” use these techniques at all language levels, the most frequent being lexical ones (64,69% of the total number of cases of language play usage). The most frequently used means are those of simile, periphrasis, and metaphor. Hyperbole, personification and referring to an inanimate object, allusion and citation, and antonomasia occur less often. The rarest techniques are those of homonymy, combination of incompatible words, and metonymy.

References

1. Crystal D. Language Play. Chicago : Univ. of Chicago Press, 2001. 249 p.
2. Ross A. The Language of Humour. London ; New York : Routledge, 1998. 118 p.
3. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. URL : http://www.geocities.jp/mickindex/wittgenstein/witt_pu_gm.html. 1953. (Datum des Zugriffs : 15.09.2018).
4. Василенко Е. Н., Книга Ю. А. Приемы языковой игры в американском юмористическом дискурсе (на материале ситкома «Scrubs»). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 296–303.
5. Игра как прием текстопорождения : монография / редкол. : А. П. Сквородников и др. ; под ред. А. П. Сквородникова. Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2010. 341 с.
6. Ковыляева Н. Е. Языковая игра как средство формирования семантики и прагматики дискурса (на материале текстов различных функциональных стилей) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Нальчик, 2015. 186 с.
7. Коновалова О. Ю. Языковая игра в современной русской разговорной речи : монография. Владивосток : ВГУЭС, 2008. 196 с.
8. Культура русской речи : энциклопедический словарь-справочник / под ред. Е. Н. Ширяева, Л. Ю. Иванова, А. П. Сквородникова. 2-е изд. Москва : Флинта : Наука, 2007. 840 с.
9. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка. Москва : Флинта : Наука, 2006. 344 с.

References

1. Crystal D. Language Play. Chicago : Univ. of Chicago Press, 2001. 249 p.
2. Ross A. The Language of Humour. London ; New York : Routledge, 1998. 118 p.
3. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. URL : http://www.geocities.jp/mickindex/wittgenstein/witt_pu_gm.html. 1953. (Datum des Zugriffs : 15.09.2018).
4. Vasilenko E. N., Kniga Yu. A. Priyemi yazykovoy igri v amerikanskom yumoristicheskom diskurse (na materiale sitkoma «Scrubs»). *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 296–303.
5. Igra kak priyem tekstoporozhdeniya : monografiya / redkol. : A. P. Skovorodnikov i dr. ; pod red. A. P. Skovorodnikova. Krasnoyarsk : Sibirskii federalnyi universitet, 2010. 341 s.
6. Kovilyaeva N. E. Yazykovaya igra kak sredstvo formirovaniya semantiki i pragmatiki diskursa (na materiale tekstov razlichnykh funktsionalnykh stilei) : dis. ... kand. filol. nauk 10.02.19. Nalchik, 2015. 186 s.
7. Konovalova O. Yu. Yazykovaya igra v sovremennoi russkoi razgovornoj rechi : monografiya. Vladivostok : VGUES, 2008. 196 s.
8. Kultura russkoi rechi : entsiklopedicheskii slovar-spravochnik / pod red. E. N. Shirayayeva, L. Yu. Ivanova, A. P. Skovorodnikova. 2-e izd. Moskva : Flinta : Nauka, 2007. 840 s.
9. Norman B. Yu. Igra na granyakh yazyka. Moskva : Flinta : Nauka, 2006. 344 s.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 82-4-111

ФУНКЦИЯ СТИЛИСТИЧЕСКОГО КОНТЕКСТА В ТЕКСТАХ-РАССУЖДЕНИЯХ

Александр Горбань

*Університет митної справи та фінансів
University of Customs and Finance
вул. Володимира Вернадського, 2/4, Дніпро, 49000
injaz326@ukr.net*

Горбань О. Функция стилистического контексту в текстах-міркуваннях

У статті розглянуто контекстну варіативність із різних позицій, виокремлено різні типи контекстів. Підкреслено, що уявлення про контекст як про властивість усієї мовної системи і форми її існування визначає необхідність враховувати жанр твору і його прагматичну сутність.

Здійснено аналіз текстів англійської прози другої половини XVII ст. Схарактеризовано тексти-міркування, представлені різними жанрами: есе, проповіді, медитації, щоденники, що уможливило узагальнення на рівні типології текстів. Стилистику й теорію тексту доповнено новими спостереженнями над раніше не вивченими матеріалами.

Ключові слова: тексти-міркування, композиція, логіко-структурні особливості, типологія, есе.

Горбань А. Функция стилистического контекста в текстах-рассуждениях

В статье рассматривается контекстная вариативность с разных сторон, выделяются разные типы контекстов. Подчеркивается, что представление о контексте как о свойстве всей языковой системы и формы её существования определяет необходимость учитывать жанр произведения и его прагматическую сущность.

Проводится анализ текстов английской прозы второй половины XVII века. Это тексты-рассуждения, представленные разными жанрами: эссе, проповеди, медитации, дневники. Это позволяет выйти к обобщениям на уровне типологии текстов, дополняя и стилистику, и теорию текста новыми наблюдениями над ранее не изучавшимся материалам.

Ключевые слова: тексты-рассуждения, композиция, логико-структурные особенности, типология, эссе.

Horban O. The function of the stylistic context in the texts of reasoning

Contextual variability from different sides is considered, different types of contexts are distinguished. It is emphasized that the concept of the context as a property of the entire language system and the form of its existence determines the need to take into account the genre of the work and its pragmatic essence.

This article analyzes the texts of English prose in the second half of the 17 th century. These are texts-reasonings presented by different genres: essays, sermons, meditations, diaries. This allows us to come up with generalizations at the level of typology of texts, supplementing both the stylistics and the theory of the text with new observations on previously unexamined materials.

The article concludes that if in the contextual analysis it is necessary to establish a reference minimum that allows one to identify one of several possible values, then in the stylistic context it is desirable to identify not a minimum, but a possible maximum of contextual links, since the compression of information in the text rests on the ability of the word to act in others values causing additional associations. The implementation of stylistically relative meanings of words in this context is possible only when taking into account the entire semantic range generated by the vertical context.

It is concluded that the word-image can arise only in a context that by its entire mechanism actively keeps this imagery at the level of the necessary denoter, allowing fluctuations and detachments from the marked boundaries of direct values to the associatively prepared microcontexts. Analysis of the functioning of the word in two different types of context reveals that in the texts-reasoning the aspect of the rhetorical expressiveness of the verbal in the formulation of thought has its own peculiarities. The word is more firmly fused with the thought, its meaning and image, from which the analytic is born is much stronger than in the description texts, and this is due to the manifestation of the fact of speech with all the special forms of its construction.

Key words: texts-reflections, composition, logical-structural features, typology, essays.

Постановка проблеми и ее связь с важными научными задачами. Исследуя контекстную вариативность с разных сторон, специалисты разрабатывают самые разные классификации. Так различают ситуативный, физический, психологический, контекст культуры, лингвистический, операционный, коммуникативный и стилистический контексты. Наряду с горизонтальным выделяют вертикальный контекст. Г. Колшанский различает микроконтекст – контекстные признаки, лежащие в рамках одного предложения, и макроконтекст – контекстные признаки, лежащие в рамках абзаца [Kolshanskyi / Колшанский 1980 : 149].

Наиболее полную разработку теория зависимости слова от контекста получила в работах Н. Амосовой [Amosova / Амосова 1958 : 6]. Контекст определяется как “сочетание семантики реализуемого слова с указательным минимумом”, т. е элементом речевой цепи, несущим требуемое семантическое значение [Amosova / Амосова 1958 : 28].

Следует отметить, что в одних контекстологических теориях контекст рассматривается как средство устранения полисемий и омонимий, как фактор, обуславливающий раскрытие однозначности слов с полисемантической структурой. В других исследованиях в центре внимания оказываются проблемы грамматического контекста, выявляются факторы, способствующие правильному установлению формы слова.

Анализ последних исследований и публикаций. По-разному определяя понятия “контекст” и соотнося его с категорией “текста”, – лингвисты тем не менее, в большинстве своём истолковывают его как функцию от цели коммуникативного акта [Adolph 1968 : 372], как функцию смыслового содержания текста, образуемого целой системой семантически значимых внутритекстовых конститuentов и связей [Slama-Cazacu 1961 : 251].

В целом границы контекста и его характерные особенности, как отмечает Н. Энквист, определяются задачей и целью исследований, а также эмпирическим материалом [Enkvist / Энквист 1980 : 254–270]. Однако узколингвистическое рассмотрение сущности контекста явно недостаточно. Созданное специалистами представление о контексте как о свойстве всей языковой системы, как формы её существования определяет необходимость всегда учитывать жанр произведения и его прагматическую сущность.

В данной статье мы обращаемся к анализу текстов английской прозы второй половины XVII века. Это тексты-рассуждения, представленные разными жанрами: эссе, проповедями, медитациями, дневниками. Это позволяет выйти к обобщения на уровне типологии текстов, дополняя и

стилистику, и теорию текста новыми наблюдениями над ранее не изучавшимся материалом.

Цель исследования: перейти от узколингвистического рассмотрения сущности контекста к представлению о контексте как свойстве всей языковой системы, которая учитывает жанр произведения и его прагматическую сущность.

Фундаментальная задача: доказать, что слово-образ может возникнуть только в контексте, который всем своим механизмом активно “держит” эту образность на уровне необходимого денотата, допуская колебания и отрывы от маркированных границ прямых значений к ассоциативно подготовленным микроконтекстам.

Изложение основного материала исследования. Обращение к анализу текстов второй половины XVII века не случайно. Это был период, который определялся исследователями как “экспериментальный” в становлении современной английской прозы [Adolph 1968 : 155]. Многообразие развившихся в дальнейшем речевых форм прозы наиболее энергично закладывалось в тот период. В XVII веке английская проза набирала размах и силу. Некоторые прозаические произведения начала XVII века относят к наилучшему периоду английской литературы. Причины такого бурного и яркого взлёта прозы специалисты трактуют по-разному. Так В. Ярцева выделяет общезыковую ситуацию, которая характеризуется в этот период становления нормы национального литературного языка, что, несомненно, было весьма значительным для общей тенденции развития литературы. Однако имелись и другие экстралингвистические причины. Проза XVII века отразила философское, лирическое, лирическое, эмоциональное, интеллектуальное осмысление жизненных перемен, когда в сложной политической обстановкой в стране началась настоящая битва в литературе за новый стиль, призванный отразить динамику внутренней жизни человека. Отсюда такой мощный поток текстов с явно выраженной структурой рассуждения формирование жанров, в определения была заложена эта речемыслительная особенность.

В тексте-рассуждении контекст как реализация всей глубинной художественно-эстетической направленности произведения может охватывать весь текст. Таким образом, в понятие определяющего контекста целесообразно включить тип композиционно-речевой формы или жанр в более широком смысле.

Перспективным в исследовании указанной проблемы является выделение вертикального и горизонтального контекстов. Если горизонтальный контекст, представляет собой лингвистическое окружение данной языковой единицы, то вертикальный контекст, по мнению О. Ахмановой, – “это филологическая проблема, это вопрос о том, как и почему тот или иной писатель предполагает у своих читателей способность воспринимать историко-филологическую информацию, объективно заложенную в созданном им литературном произведении” [Akhmanova / Ахманова 1977 : 49]. Следовательно, учёт писателем вертикального контекста наряду с соответствующим структурным чтением текста, характером актуального чтения на фразовом и сферхфразовом уровнях, композиционными и некоторыми другими приёмами в совокупности обеспечивает прагматический эффект, то есть уяснение и активное восприятие адресатом, путём декодирования прагматического содержания текста, той прагматической установки, которая лежит в его основе.

Целесообразным в этом плане представляется анализ специфики стилистического контекста, предпринятый Риффатером, который ввёл категорию “непредсказуемого элемента”, во многом проясняющую механизм внутрисистемных контекстуальных взаимосвязей, основную функцию в котором выполняет многозначное слово. Контекст, создаваемый “непредсказуемым” элементом на фоне контекста-нормы, где все элементы предсказуемы, реализует стилистический эффект. Для глубокого и полного понимания текста необходим учёт как речевого, так и стилистического контекста, в основе которого лежит различного рода сопоставления и противопоставления [Arnold / Арнольд 1972 : 2],

что так характерно для текстов-рассуждений, где осуществляется образная реализация логических процессов.

Стилистический контекст устанавливает значение отдельного элемента, учитывая максимум контекстных связей. Функция стилистического контекста усматривается в том, “чтобы увеличивать многозначность, создавая возможность одновременной реализации двух или более значений или задавая окказиональные значения, дополнительные композиции и дополнительные семы, или, наконец, усиливая коннотации за счёт ослабления денотативного значения” [Arnold / Арнольд 1972 : 3].

Учитывая только контекст, исследователи порой забывают о единице более высокой – тексте. “Текст и контекст составляют неразрывное единство”, считал Г. Колшанский [Kolshanskyi / Колшанский 1980 : 6]. Поэтому при изучении функционирования слова необходимо учитывать весь текстовый контекст.

В связи с вышесказанным интересно выводимое В. Григорьевым понятие экспрессемы как сложного структурного множества, компоненты которого часто определены, а само множество представляет собой абстракцию, и экспрессоида – значение которого может быть выявлено лишь в конкретном микротексте. Раскрывая экспрессему не как случайный набор элементов, а как упорядоченное множество, автор приходит к выводу, что “каждое слово художественного текста – экспрессоид” [Kolshanskyi / Колшанский 1980 : 130]. Таким образом, в художественном тексте многие слова обладают своеобразной экспрессией.

Особенности функционирования слова в текстах-рассуждениях проявляются ярко, если сопоставить с функционированием слова в другом контексте – в текстах-описаниях. Так, обратимся к тексту “Дневника” Эвелина. Наиболее ярким примером проявления своеобразия контекстуальных связей слов и субъективно-авторской модальности является описание Дж. Эвелином лондонского пожара: *This fatal night about ten, began the **deplorable** fire <...> the fare having continued all this **night** – if I may call it night which*

*was light as day for ten miles round about after a **dreadful** manure – when **conspiring** with a fierce eastern wind is a very dry season, went on foot to the same place* [Fisch 1952 : 484].

Эмоциональная выразительность коннотативных значений слов *fatal, deplorable, dreadful*, предопределённая семантическим микроконтекстом, рождается из сочетания со словами *night, fire*, которые не являются их традиционным семантическим окружением. Неожиданной или по определению Реффатера, “непредсказуемой” единицей в этом ярко отмеченном стилистическом контексте выступает слово *conspiring*, которое приобретает в микро- и макро-контексте образную, концептуальную значимость, реализуя неожиданный для контекстного окружения смысл “тайный заговор” огня и ветра, обнажая яркое образное значение.

Итак, если в контекстуальном анализе необходимо установить указательный минимум, позволяющий идентифицировать одно значение из нескольких возможных, то в стилистическом контексте, например, желательно выявить не минимум, а возможный максимум контекстуальных связей, поскольку компрессия информации в тексте опирается именно на способность слова выступать в иных значениях, вызывая дополнительные ассоциации.

Реализация стилистически отмеченных значений слов в данном контексте возможна только при учёте всего семантического диапазона, рождаемого вертикальным контекстом. Так, смысл первой фразы следующей дневниковой записи *the burning still rages*, может быть объяснён только в соответствии с семантикой макроконтекста всего анализируемого фрагмента. Характер стилистической выразительности значений этих единиц (*burning still rages*) реализуется лишь в грамматическом микроконтексте данного предложения, строгость и простота стилистической организации которого лишь усиливает аспект объективной модальности описания.

Несомненный интерес представляет сопоставительный анализ функционирования слов в однотипных семантических контекстах. Обратимся к дневниковым записям другого

английского мемуариста С. Пипса, который в отличие от своего собрата создаёт журналистски точную картину этого бедствия – лондонского жанра.

Дневники С. Пипса по своей манере больше напоминают тексты-рассуждения, или тексты-описания, особенно если смотреть не на отдельные предложения, а на текст в целом: *The churches, houses and all on fire and flaming at once, and a horrid noise the flame made, and the crashing of houses at their ruin* [Evelyn 1982 : 661].

В этом фрагменте реализация значений слов прямолинейна и обусловлена семантической направленностью всего макроконтекста. Контекстная выразительность и яркость создаются не дополнительными коннотациями значений слов как в аналогичном описании Дж. Эвелина, а исключительно благодаря сочетанию слов, каждое из которых предопределено заданностью содержания контекста. Так, семантически близкие по значению слова *fire* и *flaming*, соединённые микроконтекстной связью, дают ту экспрессию, которая удерживается на уровне одного денотата, а образно ассоциативная связь значений слов сведена к минимуму. Субъективно авторская модельность реализуется не на уровне синтаксиса, сознательно ориентированного С. Пипсом на разговорность, не принуждённость: *So home with a sad heart <...> Met with the king* [Evelyn 1982 : 662]

Различия в контекстуальных связях слов особенно ярко проявляются при сопоставлении идентичных описаний. Вот как описывает Дж. Эвелин небо при пожаре: *All the sky was a fiery aspect, like the top of a burning oven* [Evelyn 1982 : 432].

А описание С. Пипса: *<...> same home horribly the sky looks, all on fire in the right, was enough to put us out of our with* [Evelyn 1982 : 663].

У Дж. Эвелина контекст: стилистический, индивидуальный, подчинённый раскрытию значения слова, употреблённого в особом, “индивидуальном” значении – *fiery aspect*. Его раскрытие происходит в контексте благодаря введению ассоциативной связи, отмеченной словом *like* как сигналом её возникновения: *like the top of a burning oven*. У С. Пипса связи

линейны – не ассоциативны. Установление однозначности семантики слов не требует развёрнутого контекста. Достаточно микроконтекста *sky on fire* для реализации значения денотатов.

Таким образом, очевидно, что слово-образ может возникнуть только в контексте, который всем своим механизмом активно “держит” эту образность на уровне необходимого денотата, допуская колебания и отрывы от маркированных границ прямих значений к ассоциативно подготовленным микроконтекстам.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Анализ функционирования слова в двух различных типах текстов обнаруживает, что в текстах-рассуждениях аспект риторической выразительности словесного оформления мысли имеет свои особенности. Слово более прочно слито с мыслью, его значение и образ, из него рождающийся, “анализированы” гораздо сильнее, чем в текстах-описаниях, и это объясняется проявленностью факта речи со всеми особыми формами её построения. Текст и контекст взаимосвязаны.

Перспективы дальнейшего исследования видим в изучении различия в контекстуальных связях слов проявляющихся при сопоставлении идентичных описаний.

Литература

1. Амосова Н. Н. Слово и контексты. *Очерки по лексикологии, фразеологии, стилистики. Учёные записки ЛГУ.* Ленинград, 1958. С. 3–25.
2. Арнольд И. А., Банникова И. А. Лингвистический контекст. Ленинград : Наука, 1972. С. 1–53.
3. Ахманова О. С. Вертикальный контекст как филологическая проблема. *Вопросы языкознания.* 1977. № 3. С. 47–51.
4. Григорьев В. П. Поэтика слова. Москва : Наука, 1979. 250 с.
5. Лейкина Б. М. Средства грамматического контекста. *Проблемы языкознания. Учёные записки ЛГУ.* Ленинград, 1961. Вып. 60. С. 125–140.
6. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. Москва : Наука, 1980. 149 с.
7. Энквист Н. Э. Параметры контекста. *Новое в зарубежной лингвистике.* Москва: Наука, 1980. Вып. 9. С. 254–270.
8. Adolph R. The rise of modern prose style. London : M.I.T. Press, 1968. 372 p.
9. Diyk Teun A. Van. Studies in the pragmatics of discourse. Hague : Mouton, 1981. XII. 331 p.

10. Evelyn J. The diary of Johu Evelyn. Pepus S. The diary of Semue Pepus. Seventeenth Century Prose and Poetry. San Diego; Chicago; San Francisco: See and ed. by A.M. Wither-spoon, 1982. P. 613–682.

11. Fisch H. Puritans and the reform f prose style. J. Engl. Lit. History. 1952. V. XIX. № 4. P. 425–431.

12. Slama-Cazacu N. Language et Contexte. T. Le problem du language dans la conception de l'expression et de l'intenptetztion par des organisations conrextuelles. Gravenhage; Mouton, 1961. 251 p.

References

1. Amosova N. N. Slovo i konteksty. Ocherki po leksikologii, frazeologii, stilistiki. UchYonyie zapiski LGU. Leningrad, 1958. S. 3–25.

2. Arnold I. A., Bannykova I. A. Lingvisticheskiy kontekst. Leningrad : Nauka, 1972. S. 1–53.

3. Akhmanova O. S. Vertikalnyiy kontekst kak filologicheskaya problema. Voprosyi yazykoznaneya. 1977. № 3. S. 47–51.

4. Gryhorev V. P. Poetika slova. Moskva : Nauka, 1979. 250 s.

5. Leikyna B. M. Sredstva grammaticeskogo konteksta. Problemyi yazykoznaneya. UchYonyie zapiski LGU. Leningrad, 1961. Vyip. 60. S. 125–140.

6. Kolshanskiy G V. Kontekstnaya semantika. Moskva : Nauka, 1980. 149 s.

7. Enkvist N. E. Parametryi konteksta. Novoe v zarubezhnoy lingvistike. Moskva: Nauka, 1980. Vlp. 9. S. 254–270.

8. Adolph R. The rise of modern prose style. London : M.I.T. Press, 1968. 372 p.

9. Diyk Teun A. Van. Studies in the pragmatics of discourse. Hague : Mouton, 1981. XII. 331 p.

10. Evelyn J. The diary of Johu Evelyn. Pepus S. The diary of Semue Pepus. Seventeenth Century Prose and Poetry. San Diego; Chicago; San Francisco: See and ed. by A.M. Wither-spoon, 1982. P. 613–682.

11. Fisch H. Puritans and the reform f prose style. J. Engl. Lit. History. 1952. V. XIX. № 4. P. 425–431.

12. Slama-Cazacu N. Language et Contexte. T. Le problem du language dans la conception de l'expression et de l'intenptetztion par des organisations conrextuelles. Gravenhage; Mouton, 1961. 251 p.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

УДК 811.161.2'373.2

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО

Жанна Колоїз

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
koloiz.zv@gmail.com*

Колоїз Ж. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного

У статті досліджено прецедентні феномени, які маніфестують певну культурно значущу інформацію в мові публіцистики Івана Багряного. Зосереджено увагу на тому, що публіцистичний доробок письменника активізує когнітивну базу через актуалізацію інтертекстуальності й прецедентності, ґрунтований на використанні різних прецедентних феноменів, що виступають яскравими маркерами й вербальними сенсорними стимулами. З'ясовано функційно-прагматичну насаженість прецедентних феноменів. Репрезентовано передовсім такі функції прецедентних феноменів, як-от: номінативно-інформативна, персуазивна, аксіологічна, прагматична, парольно-ідентифікаційна, людична, експресивно-декоративна тощо.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентність, функція, публіцистика.

Колоиз Ж. Актуализация прецедентности в публицистике Ивана Багряного

В статье исследуются прецедентные феномены, манифестирующие ту или иную культурно значимую информацию в языке публицистики Ивана Багряного. Акцентируется внимание на том, что публицистическое наследие писателя активизирует когнитивную базу через актуализацию интертекстуальности и прецедентности, основанное на использовании различных прецедентных феноменов, выступающих яркими маркерами и вербальными сенсорными стимулами. Анализируется функционально-прагматическая насыщенность прецедентных феноменов. Репрезентируются прежде всего такие функции прецедентных феноменов, как: номинативно-информативная, персуазивная, аксиологическая, прагматическая, парольно-идентификационная, людическая, экспрессивно-декоративная и т. д.

Ключевые слова: прецедентный феномен, прецедентность, функция, публицистика.

Koloiz Zh. Precedence actualization in the journalism of Ivan Bagrianyi

This article investigates precedence phenomena, which manifest different culturally significant information in the journalism language of Ivan Bagrianyi. The paper focuses on the fact that the writer's journalistic works activate the cognitive basis through the intertextuality and precedence. Author's journalism is based on the use of various precedent phenomena, which are stated as the bright markers and verbal sensory stimuli. Precedence phenomena are defined as the results of certain cognitive operations, specifically "packed" knowledge, serving as a means of encoding, transforming and interpreting relevant information. Their use within the proposed communication activates evokes the reader's attention and encourages for appropriate logical operations that contribute to the correct decoding of the reduced content.

It also states that the writer applies graphic (quotation marks, ellipsis) and text (various comments preceded by represented text samples) precedence markers. Above mentioned marking is traced the example of headlines. It is determined that the citation of so called "foreign texts" has not only a pragmatic orientation, but also demonstrates the peculiarities of the linguistic personality, his aims, motives, intentions, and linguistic-cultural orientation. Due to these facts one can speak about the author's belonging to the corresponding national community. This article also shows that the author uses mainly well-known, actively repeated intertextual samples, which form the basis for the further text production. They belong to the group of units with a high precedence degree.

Moreover this paper reveals functional and pragmatic inspiration of precedent phenomena. The following features of precedent phenomena are represented, such as nominative-informative, persuasive, axiological, pragmatic, passive-identification, human, expressive-decorative, etc. The list of such functions is unlimited. In addition, one and the same sample illustrates the implementation of a number of functions, although, undoubtedly, one of them should be considered as the dominant one.

Key words: precedent phenomenon, precedence, function, journalism.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Визначальним напрямком вітчизняної лінгвостилістики є дослідження мовотворчості видатних культурних діячів, що, репрезентуючи самобутнє мовомислення українського народу, водночас демонстрували власні мовностилістичні пріоритети, оригінальні мовні засоби, використовувані й задля реалізації комунікативно-прагматичної мети. Особливу ж увагу в цьому аспекті привертають творчі індивідуальності з різнобічними літературно-мистецькими вподобаннями. Однією з таких непересічних постатей в українському мовно-літературному просторі можна справедливо вважати Івана Багряного – яскравого представника

антирадянської ідеології, “мужнього патріота”, “чесного письменника”, для якого “художнє слово і, передовсім, публіцистика стали засобом боротьби за національну гідність і волю свого народу, за державну незалежність України” [Bahrianyi / Багрянний 2006 : 4]. Письменницькі публіцистичні тексти, які спрямовані на викриття й засудження тоталітарної сталінської репресивної системи, російського великодержавного шовінізму й у яких “яскраво відбилася його подвижницька політична та організаторська діяльність в еміграції” [Bahrianyi / Багрянний 2006 : 4], мають посісти належне місце в історії сучасної українській літератури загалом й літературної мови зокрема.

Говорити про те, що на сьогодні творча спадщина Івана Багряного є повністю вивченою й об’єктивно оціненою, очевидно, було б великим перебільшенням, хоч би тому, що і творчість, і сама постать митця порівняно нещодавно з’явилися в науковому обігові, лише в кінці минулого століття були долучені до материкового мовно-літературного простору.

У такому разі актуально звучатимуть питання і стосовно семантичної та прагматичної природи лінгвальних одиниць у контексті як індивідуально-авторської, так і національно-мовної картини світу, і щодо тих чи тих культурно маркованих знаків як репрезентантів етнічної свідомості відповідної лінгвоспільноти, і стосовно окреслення лінгвального простору духовного коду тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Після того, коли творчий доробок письменника знайшов свого читача, він відразу ж став об’єктом зацікавлення науковців, передовсім літературознавців (М. Балаклицький, С. Беспутна, М. Васьків, Ю. Войчишин, О. Головій, В. Гришко, О. Дашко, А. Желновач, М. Жулинський, Г. Ключек, С. Кобута, О. Ковальчук, Г. Костюк, Ю. Лавріненко, В. Мартинець, В. Наддніпрянець, Д. Нитченко, Л. Пазенко, О. Пастушенко, В. Працьовитий, І. Романова, Б. Романенчук, М. Сподарець, О. Тарнавський, Л. Череватенко, О. Шапошникова, О. Шугай та ін.). Зауважимо, до дослідження тих чи тих аспектів художніх текстів письменника неодноразово апелювали й мовознавці (М. Братусь, І. Гайдаєнко, В. Калашник,

О. Кардашук, Т. Коць, О. Кульбабська, О. Лавер, Л. Марчук, Б. Плющ, С. Привалова, Н. Сологуб, М. Філон, А. Ярова та ін.). Як результат – низка монографічних і дисертаційних праць, покликаних маніфестувати роль письменника і в історії сучасної української літератури, і в історії сучасної української літературної мови.

Авторська ж публіцистика, що, так би мовити, з'явилася у “вільному доступі” значно пізніше, також потребувала належного поцінування з боку і літературознавців (І. Дзюба, С. Кравченко, І. Михайлин, О. Подобед, Н. Шаповаленко, А. Шаргородська), і мовознавців (Т. Демкова, А. Коваленко). А відтак – цілком закономірною можна вважати і появу дисертаційної праці О. Клещової “Мова публіцистики Івана Багряного” (2003), у якій проаналізовано стилістичні функції різних шарів лексики та стилістичне використання фразеологізмів, колоративів, власних назв, індивідуально-авторських новотворів у їх зв'язку зі світобаченням письменника, виокремлено максимально естетично наповнені мовні одиниці – образ України та лексико-семантичне поле СРСР тощо [Klieshchova / Клещова 2003].

Примітним є те, що письменницька публіцистика маніфестує оригінальні, незаангажовані, “вільні від ідеологічного тиску” зразки об'єктивного аналізу тогочасних історичних подій. Осмислення актуальних явищ і важливих питань радянського післявоєнного суспільно-політичного життя зазвичай ґрунтується на актуалізації прецедентності й використанні прецедентних феноменів.

До вивчення прецедентних феноменів [Krasnyih / Красных 1997 : 62–75] і суміжних із ними, зокрема інтертекстуальних, явищ [Denisova / Денисова 2003] неодноразово зверталися як вітчизняні, так зарубіжні дослідники, оприлюднюючи результати своїх наукових розвідок у статтях, дисертаційних і монографічних працях (Д. Багаєва, С. Банникова, А. Берестова, Н. Бирюкова, О. Боярських, О. Ворожцова, Д. Гудков, Ю. Гунько, Г. Зав'ялова, І. Захаренко, О. Земська, М. Ілюшкіна, Ю. Караулов, Т. Космеда, В. Красних, Н. Кузьміна, С. Кушнерук, Л. Мардієва, Л. Меркотан, О. Нахімова,

Н. Немирова, Н. Піддубна, О. Селіванова, О. Семенець, А. Свиридова, Ю. Сорокін, Г. Слишкін та ін.) [див. також: Slyishkin / Слышкин 2000; Slyishkin / Слышкин 2004].

Мета запропонованої статті – дослідження функційно-прагматичної насаженості прецедентних феноменів у мові публіцистики Івана Багряного.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники прецедентності кваліфікують її як феноменальну здатність ядерних елементів культурного простору репрезентувати ментальність національно-лінгвокультурної спільноти як результат знань та уявлень носіїв певної мови різних поколінь. Звідси, відповідно, поява й обґрунтування ключового поняття теорії прецедентності – *прецедентний феномен*. Щоправда, донині науковці по-різному потрактовують і саме терміносполучення, і “набір основоположних властивостей прецедентних феноменів (унікальність, відтворюваність, упізнаваність, зрозумілість і т. ін.), і принципи їх типології” [Koloiz / Колоїз 2017 : 142–143].

Не викликає принципових заперечень твердження науковців про те, що *прецедентні феномени* здебільшого добре відомі значній частині представників національної лінгвоспільноти, є актуальними в когнітивному плані, демонструють зразки когнітивної обробки дійсності, транслюють культурну пам’ять, унаочнюють фундаментальні ціннісні орієнтації національної лінгвокультури, актуалізують культурно значущу для неї інформацію, постійно поновлювану у процесі спілкування.

У різних наукових студіях осмислюються різні диференційні ознаки, що дає змогу уналежнювати той чи той феномен до категорії прецедентних. Ідеться передовсім про такі їх особливості, як-от: здатність виконувати роль еталонів культури, “культурних скрепів”, які поєднують окремі культурні пласти й історичні епохи в єдину систему [Grishaeva / Гришаєва 2004 : 15].

Прецедентні феномени є результатом певних когнітивних операцій, певним чином “упакованими” знаннями, що слугують засобом кодування, трансформації й інтерпретації відповідної

інформації, можуть функціонувати у вигляді згорнутих метафор, засвідчувати як раціональну, так і емоційну оцінку, отримувати символічне значення і т. ін. Наприклад: *Скорше біблійний цар Ірод може навернутись до християнства, як його наступник ХХ століття. Сталін зробив з релігії знаряддя своїх політичних махінацій і тільки. А релігія як була викорінювана в ССРСР, так і буде викорінювана* (1, с. 30). У проілюстрованому контексті об'єднані дві поняттєві сфери: міфологічний емотивно насажений прецедентний феномен (цар Ірод) дає змогу структурувати нову концептуальну сферу, уявити її через інтертекстуальні зв'язки (Сталін – наступник царя Ірода ХХ століття).

Інший приклад: *Коли робітники, одягнуті в матроські бушлати, здумали заявляти про свою волю, – Ленін вирішив поставити кронштадтців на коліна залізом і кров'ю. Сталін зробив те саме – він вирішив поставити робітництво на коліна перед комуністичною ідеєю й перед ленінською партією, перед ленінським мавзолеєм, пустивши в рух ленінський державний апарат насильства, тюрму, каторгу, радянський “Шемякин суд”* (1, с. 495) і т. ін. Уконтекстовані прецедентні імена та висловлення добре відомі широкому колу носіїв української (і не тільки!) культури, здебільшого впізнавані без додаткових коментарів, акумулюють інформацію й маніфестують відповідні знання у стислій формі, приміром, “Шемякин суд” – актуалізує відомості, маніфестовані у старовинній російській сатиричній повісті, що викривала свавілля й корисливість феодального суду, зокрема князя Дмитра Шемяка, який відзначився своєю жорстокістю, підступністю й несправедливістю. Атрибутивний поширювач радянський (“Шемякин суд”) ускладнює природу прецедентного феномена, який, відновлюючись у конкретній ситуації спілкування, передає цінну культурну інформацію, отримує здатність бути реінтерпретованим. У результаті – створення вторинного тексту через ускладнення первинного, розширення його меж, уведення до загального культурно-історичного простору. Зауважимо: особливістю публіцистичних текстів Івана Багряного є те, що так звані “ядерні елементи культурного простору” злокалізовані в контексті радянського соціуму, відображають національні культурні традиції

у сприйнятті й оцінюванні реальних подій, реальних осіб і реального часу (*Сталін, Ленін, ССРСР*).

З іншого боку, автор апелює і до тих “культурних скрепів”, які отримують схвальну оцінку національної лінгвоспільноти, демонструють символічне значення, як-от: *Це політична свобода і забезпеченість від насильства і терору. Словом, це отой лад “без хлопа і пана”, про який віщував ще великий Шевченко, ота “своя хата”, а в ній “своя” українська народна “правда” – що сьогодні становить собою суть української народної національної ідеї. Це ж становить і основу нашого політичного кредо* (1, с. 84). Використання прецедентних феноменів сприяє декодуванню згорнутого, редукованого змісту. Сприйняття запропонованої національно значущої інформації відбувається крізь призму асоціацій, пов’язаних з конкретно історичною особою (*Шевченко*) та текстами його творів (пор.: *В своїй хаті своя правда, І сила, і воля* (“І мертвим, і живим, і ненародженим...”). Такі знаки перебувають у центрі культурного простору, навантажені культурно значущою інформацією, а когнітивне тло є спільним для адресанта та мільйонів адресатів, належних до українськомовної національної спільноти. У кожному разі механізми сприйняття, усвідомлення, розуміння й інтерпретації того чи того культурного знака ґрунтовані на фонових знаннях, культурних традиціях, емоціях і т. ін. носіїв мови. Пор. також: *Той же пам’ятник, справжній пам’ятник, на якого заслужив великий Син українського народу і про який заповів він у своєму “Заповіті”, ще чекає свого воздвиження. І тим пам’ятником можуть бути не гори чужої глини й ріки липкого зрадливого елею, не брили холодного граніту й мертвотної чужої бронзи, а вогонь свободи, тріумф розкваної нації, воля отих усіх “малих рабів німих” – словом, здійснення нарешті великої ідеї великого Пророка – “своя (українська) хата” й “своя (українська) правда” в ній* (1, с. 577). Прецедентні феномени на зразок проілюстрованих зберігаються в когнітивній базі української лінгвоспільноти у вигляді “національно детермінованих інваріантів сприйняття “культурних предметів” [Gudkov / Гудков 2003 : 98]. Частина прецедентних одиниць демонструє

виразну маркованість, що пов'язується насамперед із використанням лапок (“*малих рабів німих*”) і так званім квазіцитуванням (від лат. *quasi* – “немов, майже”), коли відтворювані частини чужого тексту зумисне модифікуються (“*своя (українська) хата*” і “*своя (українська) правда*”).

Публіцистика Івана Багряного, ґрунтована великою мірою на прецедентності й інтертекстуальності, не лише актуалізує відповідну інформацію про тогочасні факти передусім “радянської” дійсності, а й маніфестує нові знання, сприяє освоєнню соціалістичної (жахливої!) реальності й пізнанню світу, пов'язаного з побудовою комуністичного суспільства. Наприклад: *Я не хочу вертатись на ту “родіну”. Нас тут сотні тисяч тих, що не хочуть вертатись. Нас беруть з застосуванням зброї, але ми чинимо скажений опір, ми воліємо вмерти тут, на чужині, але не вертатись на ту “родіну”. Я беру це слово в лапки, як слово, наповнене для нас страшним змістом, як слово чуже, з таким незрівняним цинізмом нав'язуване нам радянською пропагандою. Більшовики зробили для 100 національностей єдину “совітську родіну” і нав'язують її силою, цю страшну тюрму народів, звану ССРСР* (1, с. 22).

Прецедентні феномени, уконтекстовані у структуру статті “Чому я не хочу вертатись до ССРСР?” (і не тільки!), отримали суспільний резонанс, викликають негативну індивідуально-авторську оцінку й оцінку прогресивної національно-свідомої української спільноти, для якої та “родіна”, “совітська родіна”, звана *Союзом Радянських Соціалістичних Республік* (рос. *Союзом Советских Социалистических Республик*, скорочено – ССРСР), ніколи не була і не буде країною, що її українці зазвичай називають *Батьківщиною*, або *Вітчизною*, не була і не буде рідним, батьківським краєм, до якого відчувають сакральне почуття любові, поєднане з патріотизмом. Метафорично “совітську родіну” з середини ХІХ століття іменовано як *тюрму народів*, за І. Багряним, – *страшну тюрму народів*, що уособлює в'язницю з великою кількістю бранців, які перебуваючи в ній, зазнають усіляких утисків і гноблення. За такого підходу до структурування й осмислення актуальної інформації автор повсякчас послуговується як графічними, так і

текстовими маркерами прецедентності: з одного боку, вдається до використання лапок, на чому робить акцент, з іншого, – супроводжує репрезентовані зразки (імена, висловлення) різноманітними коментарями, які прямо або опосередковано вказують на авторство, джерело і т. ін. Наприклад, викладові матеріалу, уміщеному під заголовком “Чад імперії” (1, с. 112–115), передують два епіграфи: перший – “*Картагена мусить бути зруйнована*” – відсилає читача до латинського крилатого висловлення (*Carthago delenda est*), що означає наполегливий заклик до боротьби з ворогом; другий – *А программа наша вот какова. Чтобы мы, мерзавцы, говорили, а прочие чтобы молчали. Чтобы наши, мерзавцев, затеи и предложения принимались немедленно, а прочих желания чтобы оставались без рассмотрения. Чтобы нам, мерзавцам, жить было повадно, а прочим чтоб ни дна ни покрывки не было. Чтобы нас, мерзавцев, содержали в холе и неженьи, а прочим всех – в кандалах. Чтобы нам, марзавцам, сделанный вред за пользу считался, а всем прочим, если бы и польза была принесена, то такова за вред бы считалась* – є цитатою М. Салтикова-Щедріна, яка в подальшому отримує відповідні коментарі. Графічний маркер вказує на іншотекстовість, текстовий – виступає засобом паспортизації (повної або часткової) прецедентного тексту, попереджує про можливі комунікативні збої, пов’язані з наявністю лакун у фонових знаннях адресата [Semenets / Семенец 2004 : 131].

Окрім того, на нашу думку, говорити про якусь уніфікацію, стандартизацію подачі тих чи тих зразків прецедентності було б великим перебільшенням. Пор., приміром, заголовкові назви, що актуалізують прецедентні феномени: *Так тримати!!* (1, с. 82); *Фарватер п’ятої колони* (1, с. 175); *Мemento морі* (1, с. 231); *Партія “останніх могокан”* (1, с. 327); *Чуєш, брате мій, товаришу мій!..* (1, с. 346); *Лицарі абсурду* (1, с. 377); *Камо грядеши?* (1, с. 383); *За щастя треба боротись* (1, с. 432); *Між Сціллою і Харібдою* (1, с. 439); *Танець живота* (1, с. 469); *“Розбід і паніка”?* (1, с. 471); *Юнітере, ти злотишся...* (1, с. 544); *Коли гримлять литаври і б’ють барабани* (1, с. 657); *Чи крок назад, чи крок вперед?* (1, с. 663);

На щастя, на здоров'я, на Новий рік! (1, с. 684); Хвилювання в “сторозтерзаному Києві” (1, с. 695); Коса на камінь (1, с. 713); В краплі води (1, с. 724); Дешевим коштом (1, с. 729); Єдність протилежностей (1, с. 738); Геркулесові стовпи... (1, с. 772); Гірки, дітки, заробітки! (1, с. 778); Троянський кінь (1, с. 801). Зауважимо: адресант послуговується так званим графічним маркуванням не лише у вигляді лапок, а й трьох крапок. Прецедентна одиниця, “закодована” у структурі заголовка, зазвичай отримує необхідні коментарі під час представлення відповідної інформації. Наприклад: **ДИВИСЬ У КОРИНЬ!** Цей девіз ніби став банальністю від частого вживання з легкої руки дотепного **Кузьми Прутькова**, проте він не втрачає від того ані слушності, ані своєї актуальності й нині. <...> Ну як тут не сказати перестороги словами **Кузьми Прутькова**: “Дивись у корінь”! (1, с. 745); **“ОТАМ-ТО МИЛОСТИВІЇ МИ НЕНАГОДОВАНУ І ГОЛУ ЗАСТУКАЛИ СЕРДЕШНУ ВОЛЮ...”** Чи можна сказати краще про події в Угорщині, ніж оцими б **Шевченковими** словами?! <...> Події в Угорщині є підтвердженням ганебної суті клишоногого й садистичного старшобратнього імперіалізму, так здемаскованого **Шевченком**, вони ж є й яскравим актом здійснення його пророцтва про те, що той імперіалізм чекає в майбутньому (1, с. 535); **НЕ ХЛІБОМ САМИМ...** Ні, ми тут не про Дудінцева, що, б'ючись над проблемою у змістовлення людського життя, написав книгу під цим заголовком, позичивши його з **святого письма**. Хоч, кажучи правду, сам цей Дудінцев з його книгою може бути яскравим доказом саме того, як не треба робити пропаганди, бо в пошуках великої ідеї для людини, яка б (ідея) наповнила людську душу величним змістом, не знайшов нічого ліпшого, як дав призначення людині виробляти каналізаційні рури і освятити це високим **євангельським девізом** – “не хлібом самим...” (1, с. 776). Більшість так званих інтертекстем є стереотипними, так би мовити, готовими знаками, що вирізняються принциповою нерелевантністю авторства (інформація про нього є надлишковою, а то й несуттєвою), як-от: **МЕМЕНТО МОРІ** (Пам'ятай про смерть) (пор.: лат. *Memento mori*). Без сумніву, ось це грізне

попередження, зроджуючись з події у Східній Європі, змусило московських диктаторів сьогодні прищупити вуха від страху й відібрало у них мову (1, с. 518).

Покликання на, так би мовити, “чужі тексти” має як прагматичну скерованість, демонструє насамперед особливості мовної особистості, її мету, мотиви, інтенції, так і лінгвокультурну, згідно з якою можна говорити про належність автора до відповідної національної спільноти. У багатьох випадках актуалізується прецедентність, ґрунтована не лише на прецедентних іменах і висловленнях, а й на прецедентних текстах і прецедентних ситуаціях, як-от: *Світ мусить знати, що Кох із кохенятами прийшов як гідний спадкоємець і, перебравши ключі від тюрми, лише змінив вивіску. Ще до приходу гестапо було енкаведе, ще до гітлерівського голоду був сталінський голод, особливо в – 1933 році – спецголод, коли вимерло кілька мільйонів українського населення страшною смертю; що до гестапівського терору був сталінський терор, коли мільйони пішли на каторгу, а сотні тисяч замордованих вповнили могили по Вінницях <...> що до гітлерівської політики винищення українського народу була така сама сталінська політика, що московський червоний фашизм приготував ґрунт для приходу й панування кохів і вони користувались тими самими тюрмами. А знаючи це, світ мусить знати, що й тепер, після розгрому Гітлера з усіма його кохами для українського народу ситуація лишилась та сама. Усі, хто був у гітлерівських таборах примусової праці, опинилися в таборах радянської каторги; народ, що трепетав під безперервним терором, трепече під ним і тепер, потерпає в тяжких злиднях, безправ'ї, під вічною загрозою голоду й шибениці, в тяжких шорах більшовицького тоталітаризму, позбавлений найелементарніших прав, а надто – національної і людської свободи. А надто – свободи судити й карати своїх розпинателів, своїх окупантських “рейхскомісарів” і тюремників (1, с. 173–174).* Пор. : прецедентні імена *Кох, Гітлер* актуалізують інформацію про воєнні злочини періоду Другої світової війни. До того ж, як свідчать історичні джерела, Кох, призначений райхскомісаром України, прославився своєю жорстокістю, за що й був названий

“другим Сталінін”: як і Сталін, вважав Україну не національним, а територіальним утворенням. Звідси, відповідно, і паралелізм представлення національно значущої інформації (*гестапо – енкаведе; гітлерівський голод – сталінський голод (спецголод 1933 року); гестапівський терор – сталінський терор; гітлерівська політика винищення українського народу – сталінська політика винищення українського народу* тощо). Наразі можна говорити про взаємодію різних зразків прецедентних феноменів, зокрема прецедентних імен, прецедентних висловлень і прецедентних ситуацій. Пор. також: *Щодо Хрущова, то ще пара слів: якщо увесь світ розуміє, що гра цього вождя КППС – це прагнення до одноособової диктатури і якраз сталінського типу, то чому треба нам передчасно цю думку ревізувати, не давши їй пройти історичну перевірку? Нам це і не вигідно, і не потрібно. Нехай нас не введуть в оману хрущовські кивиморги в бік України. Ленін і Сталін моргали в цей бік ще й не так, але що з того вийшло, ми дуже добре знаємо* (1, с. 556). У такий спосіб, удаючись до використання прецедентних ситуацій, прецедентних імен і т. ін., публіцист прагне інформувати світ про особливості життя соціалістичного соціуму, ретранслює масовому адресату справжню сутність комуністичних керманічів, сутність комуністичної ідеології, пов’язаної з утвердженням певних життєвих цінностей (лжецінностей!) та агітацією на їх підтримку.

Більшість прецедентних феноменів (прецедентних текстів, прецедентних ситуацій, прецедентних імен), використовуваних письменником, виконують номінативно-інформативну функцію – називають відтворювані й пізнавані людською свідомістю ті чи ті реалії об’єктивної дійсності й водночас передають інформацію про ціннісні пріоритети лінгвокультурної спільноти. Наприклад: *Спустошень, яких завдасть цей “закон” українському народові знову, не виміряти нічим. Як не виміряти жертв, що їх завдав свого часу навіть такий “невинний” закон, як той, що увійшов у історію московських масакр під назвою: “За колоски”* (1, с. 586), де закон “За колоски”, або закон “Про п’ять колосків”, – народна назва репресивного радянського

закону часів Голодомору, власноруч написаного Сталіним, згідно з яким було засуджено десятки тисяч українців. Подібні прецедентні феномени маркують інтенції адресанта, репрезентують ідеологічну специфіку епохи. Інший приклад: ***Останні могілки прославленого російського <...> “демократичного соціалізму” різних татунків хотіли б себе якось зберегти, якою завгодно ціною, хоч би й ціною осмішення себе перед історією, ціною скандального самозаперечення та перекреслення всього дотеперішнього свого “чистого”, “непримиренного”, “непогрішимого” соціалістичного “вірую”.*** Звичайно, ***при всякій грі добрі грачі намагаються зберегти хорошу міну*** (1, с. 327). Трансформоване прецедентне висловлення (пор.: *Зберегти хорошу міну при поганій грі*) увиразнює зміст інформації, репрезентованої через прецедентні тексти (“*Останній із могілок*” – історичний роман Д. Купера), “*Вірую*” – символ віри, молитва “Вірую в єдиного Бога Отця, Вседержителя, творця неба і землі, і всього видимого і невидимого...”). Письменник використовує відповідні інтертекстами з певною прагматичною метою, запропоновані читачеві інтертекстуальні знаки сприймаються і як прихований засіб вираження оцінки, і як засіб створення ігрового моменту, і як засіб демонстрації ерудиції, і як прийом переконання адресата та комунікативного впливу на нього, і як прийом експресивізації контексту, і як спосіб установалення контакту [Denisova / Денисова 2003 : 163–178].

Прецедентні тексти, будучи феноменами культури і цивілізації, загальновідомі, відтворювані, являють собою їх результат і підґрунтя подальшого продукування. Вони уналеженні до одиниць з високим ступенем прецедентності, отримують по кільканадцять і кількасот (а то й більше!) життів, оновлюють свою структуру та семантику і, відповідно, ціннісні характеристики. Наприклад: *Експресія, метод і добір епітетів у цій писанині гідні саме органу комуністичних московських поплентачів, носіїв і адептів ідеології, яка має основну заповідь – “мета виправдовує засоби”.* <...> *Судячи з тієї осканженіlosti, наша партія стала на передову лінію і завдає багато клопоту комуністичним вельможам та їхнім шавкам.*

Це нас тішить, і вся гавкотня тих шавок нас веселить. “Собаки брешуть – значить їдемо” (1, с. 175); *“Ворон воронові ока не виклює”, – каже народна мудрість. Тож не виклюють собі ока і ці всі “ворони”, бо вони ж зв’язані круговою порукою кров’ю народу і мусять “колективно” правити і колективно брехати* (1, с. 503–504); *“Не тратьте, – мовляв, – куме, сили – нас увесь світ боїться й коєкзистує з нами, маршируйте ж так, як вам приказують вожді, соратники Леніна. Вони краще знають, в чім ваше щастя”* (1, с. 658–659); *А тим часом московський червоний “васька” слухає собі й нічого з того не робить – він собі жере, чи пак смачно глитає, за “мирнокоекзистенційним” столом”* (1, с. 698) тощо. Подекуди такі мовно-культурні знаки слугують точкою відліку для розмірковування. До того ж, згідно з позицією дослідників, саме прецедентні феномени сприяють реалізації закону економії мовних засобів (номінативна функція), допомагають авторові оприлюднити свою позицію й переконати в її правильності свого співбесідника (персуазивна функція), ілюструють лінгвокреативний потенціал, ґрунтований на мовній грі (людична функція), уможливають порозуміння (парольна функція) [Slyishkin / Слышкин 2000 : 85–104]. Цілком імовірно, що окреслені функції виявляються не ізольовано, а доповнюють одна одну. Аналізуючи конкретний прецедентний феномен, зазвичай говорять про різний ступінь актуалізації кожної з них.

Актуалізована в той чи той спосіб номінативна, або номінативно-інформативна, прецедентність – <...> *“геніальний” афоризм Сталіна про “жінь стало лудчье, жінь стало веселеє” прикривав неувявні злидні, страхіття голоду й голизни та босоногості мільйонів “будівників комунізму”* (1, с. 657) – підтверджується передовсім доволі строкатим ономастичним прецедентним простором на зразок *Соловки (радянське Дахау); Воркута; Бухенвальд; світ Трумена і Ненні, світ Етлі, де Голя і Тореза; другий Будда чи Могомет; Ніагара; Сталін і К° і т. ін., зокрема й переосмисленим, модифікованим, як-от: Раз уже нас на неї вивело саме життя і вручило нам скромну, але Богом благословенну Давидову пращу, щоб змагатися з московським*

комуністичним голіафом, – ми її не випустимо з рук. Тим більше, що ми маємо наочний доказ, що наша праця б'є її разить ворога безпомилково (1, с. 546). В останньому контексті актуалізуються і прецедентні імена (*Давид, Голіаф*), і прецедентна ситуація, і прецедентний (*біблійний*) текст: автор апелює до старозаповітної оповіді про перемогу царя Давида над філістимлянським воїном Голіафом за допомогою пращі – зброї для метання каміння, металевих куль.

Номінативно-інформативна функція прецедентних феноменів майже завжди супроводжується персуазивною, людичною чи парольною, або парольно-ідентифікаційною, що уможливорює демонстрацію належності комунікантів до тієї чи тієї (переважно однієї) спільноти. Такі одиниці зазвичай є національно прецедентними, стосуються національного культурно-історичного простору, що досить часто взаємодіє, вконтекстований у чужоземний. Наприклад: *Якщо б Угорщина була відокремленою землею, без жодних зв'язків із світом, а найперше – якби угорські героїчні “раби малі” були відокремлені абсолютно неперехідними бар'єрами від усього радянського концтабору, тоді – може. А так з цієї боротьби встає примара якраз напророкованої великим Шевченком перспективи для душителів і розпинателів, до якої, перспективи, вони котяться невблаганно, до приходу отого дня, коли: Розкуються незабаром Заковані люде...* (1, с. 536). А звідси ясно, яка ж доля спіткала б *Шевченка* в добу зворушливої “диктатури пролетаріату”. Така сама, яка спіткала тисячі й тисячі української інтелігенції, українських письменників і митців, українських учених і, нарешті, мільйони “*рабів малих*”, що не хотіли або не вміли улягати брутальній волі насильників і ідейних шахраїв (1, с. 536). Пор.: *Дія викликає протидію. І найважливіший при масовім терорі внутрішній спротив мас, ставання тих мас в антагоністичну позицію супроти режиму. За всіх цих умов наша боротьба буде виграна. Так чи так. Не прийде новий Петлюра, то прийде український Тіто...* (1, с. 165), де, з одного боку, *Петлюра*, відомий як організатор українських повстанських збройних сил, з іншого, – *український Тіто* – такий собі українець, можливо, і

послідовник Петлюри, який, як і лідер Югославії, змоделює певну систему управління, що сприятиме збереженню єдності й незалежності української держави.

Ті чи ті різновиди прецедентних феноменів у публіцистичних текстах І. Багряного подекуди зменшують напруженість у спілкуванні, уможливають передавання неприємних або заборонених смислів за допомогою іносказання. Звідси, відповідно, можна говорити про реалізацію не просто людичної, а людично-евфемістичної функції, як-от: *Ані достославне “митьє й катаньє”, ні достославний “пряник і батіг”, ні жодні партійні й комсомольські білети, виявляється, не можуть переробити людських душ, що люблять свою землю, свою історію, свій народ, що люблять свободу. Прометейв вогонь волелюбства, виявляється, невмирущий і непідвладний навіть найдикішим північним самодурам і фельдфебелям, як і не підвладний ренегатам, льокаям “отечества чужого”; не підвладний багнетам царським, не підвладний танкам та кулеметам “пролетарським” (1, с. 535); Який же й величавий розрахунок! Який же і гуманний метод в боротьбі проти тих, кого “родіна” “простила великодушно”! Чи ж це не шедевр радянської людоловної моралі! Але не впадаймо від того в переляк. “Не дав Бог свині ріг”! Нічого нового. Це все те, про що ми знали, до чого були приготовані й про що, як про справжні наміри людоловів, давно говорили. Нічого нового (1, с. 539); Апетит, кажуть, **приходить під час їди** – саме тому малі поступки не тільки народних мас усіх республік ССРСР і сателітів не заспокоїли, а навпаки – розгойдали надії, піднесли тиснення внутрішніх парів до вищої точки. Це, як бачимо, примусило Кремль вдатися до відновлення терору й усієї сталініцини в усій її красі й величі – щоб скувати кригою жаху тую “відлигу”, що почалася. Такий трагічний кінець “нового курсу”. Хоча це не кінець, це – це не скінчений танець в зачарованому колі “хвіст витяг, ніс зав’яз”! (1, с. 540–541). Прецедентні феномени сприймаються як загальне тло, що сприяє увиразненню описуваних подій. І. Багрянний говорить, так би мовити, натяками (“митьє й катаньє”, “пряник і батіг”, *Не дав Бог свині ріг* тощо), що мають викликати в адресата*

певну реакцію. А задля цього, цілком закономірно, останній повинен володіти необхідною сукупністю фонових знань. Інакше інформацію досить важко декодувати. Проілюстровані контекстуальні зразки маніфестують здебільшого різні семіотичні коди, вирізняються особливою інформативністю, інтертекстуальністю, прецедентністю і, відповідно, поліфункційністю.

У такому разі можна говорити ще й про аксіологічну, і про прагматичну, і про експресивно-декоративну функції [Berestova / Берестова 2016]. Наприклад: *Що т. зв. “радянська влада” нас не любить – це відомо. Що в боротьбі проти нас, як і проти всіх своїх супротивників, всемогутній і всевладний **радянський Юпітер** ніколи не визначався делікатністю й культурою, коли на нього находив сказ і корчі люті, це теж відомо. Що він **ніколи не ліз, як то кажуть, за словом** (за брутальним словом, за похабною лайкою!) **в кишеню** – це теж відомо. І все ж дивно чути, як останній час **радянський Юпітер** у своїй пресі та в радіопересиланнях визвірився на нас, і то якраз на нас, на з-підрадянських емігрантів, недавніх радянських громадян, та на нашу вільну пресу. Дивно тому, що це сталося на тлі солодких співів (яких же й солодких співів!) на тему “амністій”, “прощення всіх гріхів перед владою”, зазивання нас додому, на “родіну”, на тлі навального і повсякчасного і повсевсядного демонстрування “любові” до нас, “пошани” до нашої людської гідності, “зрозуміння нашої трагедії” і т. д., і т. п. І от раптом **Юпітера** прорвало. **Юпітер** не втримався в позі гуманіста й людинолюбця і з-за цієї пози, з-за цієї машкари виперла нагло його справжнє суть і його справжнє ставлення до нас, політичних емігрантів, та до нашого слова правди. Солодкий **спів сирени** заглушило крещендо **Юпітерової** люті й брутальної лайки. Перли, які посипалися з медоточивих уст **Юпітера** на зміну чаруючому **співові сирени**, напrawdę подиву гідні. Особливо, коли взяти до уваги, що перед тим <...> він використовував навіть дітей, щоби якнайпереконливіше зазивати нас додому та демонструвати нам свою великодушність; в нападі сказу, коли його раптом прорвало, він забув про свою делікатну тактику перед тим (1, с. 544).*

Прецедентні феномени, зокрема й взаємодіючи з іншими вербальними засобами увиразнення мовлення, вирізняються потужним комунікативно-прагматичним потенціалом, впливають на адресата, збуджуючи його емоції й увагу, активізуючи пам'ять, мислення й увагу.

Публіцистика Івана Багряного переконливо демонструє вміння її автора писати правдиво, аргументовано, яскраво, переконливо й творчо. Використання розмаїття прецедентних феноменів (універсально прецедентних, національно прецедентних, соціумно прецедентних) свідчить про всебічну обізнаність письменника з національною та світовою культурою. Інакше кажучи, Іван Багряний належав до тих достойників, кого сьогодні називають універсалами. Він бачив зв'язки, суперечності між різними явищами, умів швидко схоплювати суть тих чи тих подій, апелював до так званого емоційного інтелекту читачів, виражав особисте ставлення до соціалістичної дійсності загалом і до тих чи тих ситуацій зокрема.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аксиоматично нині звучить твердження про те, що Іван Багряний – яскравий представник української діаспори – залишив помітний слід у розбудові національної публіцистики. Функційна природа його публіцистичних текстів ще потребує скрупульозного й системного вивчення. Наразі ж зауважимо: публіцистичний доробок письменника активізує когнітивну базу через актуалізацію інтертекстуальності й прецедентності, ґрунтований на використанні різних прецедентних феноменів, що виступають яскравими маркерами й вербальними сенсорними стимулами.

Функційна представленість прецедентних феноменів у публіцистиці Івана Багряного доволі строката. Вони репрезентують передовсім такі функції, як-от: номінативно-інформативна, персуазивна, аксіологічна, прагматична, парольно-ідентифікаційна, людична, експресивно-декоративна тощо. Перелік таких функцій не є вичерпним. Окрім того, один і той самий зразок ілюструє реалізацію низки функцій, хоч, безперечно, одну з них варто вважати домінантною.

Література

1. Багрянний І. Публіцистика : Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе / Упоряд. О. Коновал ; Передм. І. Дзюби ; Післямова Г. Костиюка. 2-е вид. Київ : Смолоскип, 2006. 856 с.
2. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 212 с.
3. Гришаева Л. И. Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов). *Феномен прецедентности и преемственность культур* / под общ. ред.: Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой, В. Т. Титова. Воронеж : ВГУ, 2004. С. 15–46.
4. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : ИТДГК “Гнозис”, 2003. 288 с.
5. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод. Москва : Азбуковник, 2003. 298 с.
6. Клещова О. Є. Мова публіцистики Івана Багряного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ , 2003. 23 с.
7. Колоїз Ж. В. Проект українського “Словника прецедентних феноменів”. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.
8. Красных В. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Багаева Д. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации. *Вестник Московского университета. Серия 9: Филология*. 1997. № 3. С. 62–75.
9. Семенец О. П. Прецедентный текст в языке газеты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 225 с.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты: дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Волгоградский государственный педагогический университет. Волгоград, 2004. 315 с.
11. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва : Академия, 2000. 128 с.

References

1. Bahrianyi I. Publitsystyka : Dop., st., pamflety, refleksii, ese / Uporiad. O. Konoval ; Peredm. I. Dziuby ; Pisljamova H. Kostiuka. 2-e vyd. Kyiv : Smoloskyp, 2006. 856 s.
2. Berestova A. A. Relihiina pretsedentnist u movi ukrainskoi prozy kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Kharkivskyyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. Kharkiv, 2016. 212 s.
3. Grishaeva L. I. Pretsedentnyie fenomenyi kak kulturnyie skrepyi (k tipologii pretsedentnyih fenomenov). *Fenomen pretsedentnosti i preemstvennost kultur* / pod obsch. red.: L. I. Grishaevoy, M. K. Popovoy, V. T. Titova. Voronezh : VGU, 2004. S. 15–46.

4. Gudkov D. B. Teoriya i praktika mezhkulturnoy kommunikatsii. Moskva : ITDGG “Gnozis”, 2003. 288 s.
5. Denisova G. V. V mire interteksta: yazyik, pamyat, perevod. Moskva : Azbukovnik, 2003. 298 s.
6. Klieshchova O. Ye. Mova publitsystyky Ivana Bahrianoho : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv , 2003. 23 s.
7. Koloiz Zh. V. Proekt ukrainskoho “Slovnyka pretsedentnykh fenomeniv”. *Filolohichni studii : Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 139–160.
8. Krasnyih V. V., Gudkov D. B., Zaharenko I. V., Bagaeva D. V. Kognitivnaya baza i pretsedentnyie fenomenyi v sisteme drugih edinits i v kommunikatsii. *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Seriya 9 : Filologiya. 1997. № 3. S. 62–75.
9. Semenets O. P. Pretsedentnyiy tekst v yazyike gazetyi : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Rossiyskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet im. A. I. Gertsena. Sankt-Peterburg, 2004. 225 s.
10. Slyishkin G. G. Lingvokulturnie kontsepty i metakontsepty: dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.19 / Volgogradskiy gosudarstvenniy pedagogicheskiy universitet. Volgograd, 2004. 315 s.
11. Slyishkin G. G. Ot teksta k simvolu: lingvokulturnie kontseptyi pretsedentnyih tekstov v soznanii i diskurse. Moskva : Akademiya, 2000. 128 s.

*Стаття надійшла до редакції 08.06.2018 р.
Прийнята до друку 15.11. 2018 р.*

УДК: 378.016 : 811.161.2

ФЕНОМЕН “ДУХОВНІСТЬ” І МОВНА ОСВІТА

Зінаїда Бакум

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
zinabakum@gmail.com*

Бакум З. Феномен “духовність” і мовна освіта

У статті розглянуто феномен “духовність” як основу людського буття, моралі, презентованої прагненням людини до істини, любові, толерантності, поваги до навколишніх. Указано на необхідність тісного взаємозв’язку означеного явища з освітою загалом і навчанням української мови зокрема. Проаналізовано навчально-методичний супровід у контексті досліджуваної філософської та лінгводидактичної категорії. Подано ілюстративний матеріал для формування духовно багатой мовної особистості. Акцентовано на біблійних текстах, які доцільно використовувати під час навчання української мови.

Ключові слова: феномен “духовність”, біблійні тексти, мовна освіта, духовна особистість, ключові та предметні компетентності.

Бакум З. Феномен “духовность” и языковое образование

В статье рассматривается феномен “духовность” как основа человеческого бытия, морали, представленной стремлением человека к истине, любви, уважению к окружающим. Указывается на необходимость тесной взаимосвязи названного явления с образованием вообще и языковым в частности. Анализируется учебно-методическое сопровождение в контексте исследуемой философской и лингводидактической категории. Подается иллюстративный материал для формирования духовно богатой языковой личности. Акцентируется внимание на библейских текстах, которые целесообразно использовать в процессе изучения украинского языка.

Ключевые слова: феномен “духовность”, библейские тексты, языковое образование, духовная личность, ключевые и предметные компетентности.

Bakum Z. The phenomenon “spirituality” and language education

The article deals with the phenomenon “spirituality” as a basis of human existence, morality represented by the human pursuit of truth, love, tolerance, and respect for others. It is pointed out the need for the close interrelation of this phenomenon with education and Ukrainian language training as well. Definitions

made by leading psychologists are given. They interpret spirituality as a valuable formation which characterizes the essence of the human as an active participant of global civilization.

The Ukrainian teaching and learning support materials in the context of this philosophical and linguodidactic category are analyzed. The importance of key and subject competences for language education is pointed out. Methodical recommendations for university professors, language teachers based on the understanding of the signs of spirituality, their manifestation in the behavior of spiritually enriched language personality are given.

The emphasis is made on the biblical texts that are appropriate to use during the Ukrainian language teaching. It is proved that all signs of spiritual personality, without exception, can be formed through the use of the Bible. This helps to penetrate into the world of words, closely study the verbal fabric of this Great Book. In the Bible, idioms represent a significant layer and their information involves cultural and connotative meaning. The application of evagelic verses, phrasemes of biblical origin which contain idioms, contributing to the understanding of the significance of spiritual factors for personality development is shown.

Key words: phenomenon “spirituality”, biblical texts, language education, spiritual personality, key and subject competences.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. У зв'язку з поступовим занепадом ціннісних орієнтирів членів суспільства феномен “духовність” стає одним із найбільш запитаних у сучасних наукових студіях, автори яких пропагують усвідомлення значущості духовних чинників для становлення особистості. Чільне місце в дослідженнях означеного явища посідає проблема взаємозв'язку духовності й освіти, яка має постати як важливий інституційний канал відродження духовних цінностей. Науковці б'ють на сполох: “На тлі ускладнених стосунків між особистістю і суспільством, особистістю і колективом підвищились ритм і напруга повсякденного життя” [Vukhovannia / Виховання 2013 : 9], що, безумовно, спричиняє відчуження між освітою та духовністю, а відтак неодмінно призводить до занепаду суспільства в усіх сферах.

Сьогодні можна констатувати, що освіта тривалий час перебуває у стані кризи, викликаної різноманітними чинниками (невиправдане сплачування коштів за навчання; явище “освітні послуги”, яке перетворює школу на ринкові перегони; знанневоцентризм; технологізація оцінювання; ЗНО як самоціль тощо).

З огляду на сказане ідеї, пов'язані з розвитком особистості, не байдужої до сутності власного буття й існування інших людей, повинні мати найвищу цінність у сучасних нормативно-правових актах, концепціях, наукових дослідженнях, освітянській практиці. Інакше кажучи, педагогічна наука має подбати нині про те, щоб у навчальних закладах панували “благочестя, обстоювання мотивованого дистанціювання від заздрощів, гордині” [Tereshchenko / Терещенко 2006 : 220], культивувалася і втілювалася ідея, пов'язана з бажанням відсторонитися від бездуховного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Студіювання наукових джерел із філософії, педагогіки, психології, лінгводидактики дає підстави стверджувати, що інтерес до питань духовності в освіті зростає. Досліджувану проблему з'ясовують із різних аспектів: психологічні чинники у вихованні гармонійно розвиненої особистості [Boryshevskyj / Боришевський 2013; Ohrimchuk / Охрімчук 2008; Slobodchykov / Слободчиков 2000; Savchyn / Савчин 2010]; філософське потрактування віри як становлення особистості [Tereshchenko / Терещенко 2006]; євангельське наповнення освіти [Hnot / Гнот 2014]; лінгвістичні засади вивчення фразем біблійного походження [Koloiz / Колоїз 2000]; методика формування духовної особистості в умовах компетентнісної парадигми освіти [Bakum / Бакум 2015]. Однак від давньої філософії до постмодерністських досліджень проблема взаємозв'язку духовності й освіти так і залишається у стані розв'язання.

Потребує ґрунтовного дослідження й розроблення методика формування духовно багатой особистості у процесі навчання української мови. Адже саме через мову відбувається прилучення до духовних цінностей, вироблених людством, розвиток особистості, яка усвідомлює значущість власної та інших культур, усю відповідальність перед навколишніми. Історично склалося, що теорія та практика навчання мови характеризується загостреним інтересом до людини як носія мови.

Мета наукової розвідки: обґрунтування психолого-педагогічних та лінгводидактичних засад формування духовно багатой особистості у процесі навчання української мови.

Засадничі завдання: на підставі аналізу філософських, психолого-педагогічних та лінгводидактичних досліджень з'ясувати ключові поняття методики формування духовної особистості, проілюструвати методичні матеріали, які сприятимуть усвідомленню суб'єктами навчання ознак духовності, їх проявів у власній поведінці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні вимоги до освітнього процесу потребують глибокого осмислення педагогами феномена “духовність”, аналіз якого дає підстави свідчити про багатовекторність означеного терміна: вищий рівень розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смысловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності [Ohrimchuk / Охрімчук 2008 : 244–245]; мотиваційна компонента, що полягає у прийнятті й прагненні до вищих взірців людської культури, переживанні моральних норм співжиття як внутрішнього “категоричного імперативу”, засвоєнні вищих цінностей родового буття людини як власних [Slobodchukov / Слободчиков 2000 : 380]; багатовимірна система, складниками якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких віддзеркалюються її моральні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності [Boryshevskiy / Боришевський 2008]; духовність проявляється у простих повсякденних справах і вчинках, у здатності відчувати й усвідомлювати гармонію і красу, бачити диво в кожному вияві життя [Florenskaia / Флоренская 1994 : 44].

На особливу увагу заслуговує витлумачення духовності, яке запропонував відомий сучасний психолог М. Савчин: 1. “Результат прийняття загальнолюдських цінностей, етичних норм, духовної культури. Характеристика світогляду, що охоплює вищі цінності суспільства: свободу, демократію, справедливість, благодійність, патріотизм, героїзм тощо. Духовність є прижиттєвим ціннісно-структурним утворенням,

яке відображає соціальну сутність людини як свідомого об'єкта пізнання та активного перетворювача світу. Це фактично ставлення до віри, мистецтва, літератури, до людських стосунків". 2. "Духовність як основа людської моралі, представлена любов'ю, прагненням людини до істини, добра, художньо-естетичним ставленням до навколишнього світу. Тут систему духовних цінностей поповнюють громадянські (почуття патріотизму, ідентичності з національною спільнотою, відповідальність за долю нації), естетичні, екологічні, світоглядні цінності" [Savchyn / Савчин 2010].

У поданих інтерпретаціях спостерігаємо неабиякий інтерес до поєднання в людині "мудрості та блага", "пізнання і добродійності", "думки та гідності", а також пропагування тісного взаємозв'язку духовності й освіти, на важливість якого вказували просвітителі упродовж багатьох століть. Так, засновники Гарварду в 1646 році ствердили, що головний кінець життя і навчання кожного студента – "це пізнання Бога та Ісуса Христа, який є вічним життям". Веліли "положити Христа на самому початку, як єдину основу для всіх знань і освіти" [Bachyshche / Бачище 2018].

Таку ж думку підтримує великий дидакт Я. А. Коменський, який наголошує на тому, щоб в освіті був присутній Бог і Його Слово. Без цього освіта втрачає свою основну місію – знайомити дітей з Богом, Його творінням і Його законами, перетворюється на викладання предметів, позбавлених кінцевого цілісного сенсу. Уся шкільна система повинна переслідувати одну мету: пам'ятати, що земне життя – це є лише підготовка до вічного. Я. А. Коменський доводить, що всі найкращі якості закладені в людині Богом, тому їх упродовж навчання і життя треба активно розвивати [Komenskyi / Коменський 1955].

Актуальними в цьому сенсі є думки відомого педагога Я. Корчака: "Поза релігією можна виховати дитину, однак без Бога не можна. Як пояснити народження, смерть, зміну людських поколінь? <...> Ми не даємо вам Бога, бо кожен із вас мусить віднайти його у своїй душі. Не даємо Батьківщини, бо ви повинні здобути працею свого серця та розуму. Не даємо любові до людини, бо нема любові без прощення, а прощення є тяжка

праця і кожен має взяти її на себе. Ми даємо вам одне – прагнення до кращого життя, якого немає, проте яке незабаром буде, до життя по правді та справедливості. Можливо, це прагнення приведе вас до Бога, Батьківщини і Любові [Korčak / Корчак].

Суголосними є ідеї, висловлені в Енцикліці “Віра й розум”. Іван Павло II говорить про те, що віра й розум – це крила людського духу, завдячуючи яким на Землі зміцнюється совість і солідарність у сповненні людиною своїх обов’язків, укорінюється довіра поміж людей та любов до ближнього [Entsyklyka / Энциклика 1999].

Незаперечним є те, що у формуванні духовної особистості мова посідає особливе місце, оскільки є рідною мовою народу, до якого належить людина, частиною його духовної культури, формою вияву його національного й особистісного самоусвідомлення. За словами О. Шахматова, учні повинні бачити народ у “безпосередньому виявленні його духовного життя” [Sahmatov / Шахматов 1904 : 421–424].

Так, згідно з Програмою з української мови для загальноосвітніх закладів [Ukrainska mova / Українська мова 2017] мета навчання в сучасній школі полягає у формуванні компетентного мовця, національно свідомої, **духовно багатой** мовної особистості. Пріоритетні завдання пов’язані з формуванням духовного світу учнів цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, прилученням через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом, формуванням у школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування з дотриманням норм українського етикету.

Окреслено можливості предмета “українська мова” у формуванні ключових компетентностей, з-поміж яких:

– загальнокультурна грамотність – використання української мови для духовного й культурного самовиявлення; ставлення: зацікавленість світовими культурними надбутками, повага до розмаїття культурного вираження різних народів;

– соціальні та громадянські компетентності передбачають уміння: співпрацювати з іншими на результат, запобігати конфліктам і розв’язувати їх, досягати розумних компромісів; ставлення: сприйняття людської гідності як найвищої цінності; повага до законів України, зокрема до норм українського мовного законодавства; повага до правових норм.

Через теми обов’язкових та рекомендованих робіт реалізується соціокультурна змістова лінія програми. Створення висловлень має сприяти утвердженню ієрархії цінностей, формуванню світогляду учнів, становленню їх як громадян України, а також слугувати орієнтиром у спрямуванні навчання на оволодіння ключовими компетентностями.

Якщо проаналізувати Біблію (“Авторитетне джерело”, “Слово Бога живого до людей”, “Книга Книг”, “Новий Заповіт”, “Євангелія”, “Абсолютна істина”, “Хліб насущний”, “Книга людства”, “Святе письмо”, “Авторитетний суддя”, “Священна книга”, “Закон Божий”, “Слово Боже”, “Джерело води живої”), то побачимо, що всі ознаки духовної особистості (уміння слухати й чути тих, хто поряд, тактовність під час спілкування, добротність, чуйне ставлення до людей з обмеженими фізичними можливостями, відсутність бажання критикувати інших, прагнення бачити в іншій людині позитивне, почуття вдячності, потреба в тому, щоб позбутися особистісних негативних рис, духовне самовдосконалення, опікування власним фізичним та психічним здоров’ям, патріотичні почуття, повага до патріотизму представників інших спільнот (мова, традиції), усвідомлення мови як неоціненного скарбу свого народу, основи національної ідентичності, усвідомлення цінності родинних зв’язків, дотримання етичних норм, викоренення таких рис у собі, як лінощі, пиха, відмова від лихослів’я, прагнення до матеріального збагачення будь-яким шляхом тощо) можна виховувати завдяки використанню біблійних текстів, які крок за кроком допоможуть проникати у світ слова, пильно вивчати словесну тканину цієї Великої Книги.

З погляду науковців, Біблія [Bibliia / Біблія] допоможе формувати в особистості ще й такі чесноти, як: усвідомлення

сенсу життя (віра у вищу ідею, велич душі людської, духу), потреба за допомогою власної діяльності, конкретних учинків долучатися до небуденних, важливих, а то й величних справ; віра у Бога-Творця, безсмертя людської душі, що поєднується з моральністю людини і спонукає її до постійного самовдосконалення, звільнення від скверни, негідних учинків як необхідної умови творення добра, служіння людям, Вітчизні і досягнення завдяки цьому відчуття повноти щастя, сенсу життя; психологічна готовність до вияву вдячності, прощення, покаяння [Vykhovannia / Виховання 2013 : 15–16].

Сприйняти всім серцем біблійне одкровення – набагато важливіше, ніж просто виконувати певний набір правил на всі випадки життя. Той, хто читає Біблію, повинен бути готовим до того, що вона заволодіє його душею і поступово змінить його поведінку та його самого [Hnot / Гнот 2014 : 54–57]. Біблійні тексти допоможуть особистості змінити не лише її мислення, а й сутність, наріжним каменем якої стане **Любов** – найвища цінність людського буття, найпотужніша сила у світі: “1. Коли я говорю мовами людськими й ангольськими, та **любови** не маю, то став я як мідь та дзвінка або бубон гудячий! 2. І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та **любови** не маю, то я ніщо. 3. І коли я роздам усі маєтки свої, і коли я віддам своє тіло на спалення, та **любови** не маю, то пожитку не матиму жодного! 4. **Любов** довготерпить, **любов** милосердствує, не заздрить, **любов** не величається, не надимається. 5. Не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого. 6. Не радіє з неправди, але тішиться правдою. 7. Усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! 8. Ніколи **любов** не перестає! Хоч пророцтва й існують, та припиняться, хоч мови існують, замовкнуть, хоч існує знання, та скасується. 13. А тепер залишаються віра, надія, **любов**, оці три. А найбільша між ними **любов**! (1-е до Коринтян, 13 : 1 – 8; 13). Саме таку **любов** проілюстрував Ісус Христос. У Євангелії від Марка (10:45) Він так говорить своїм учням: “Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, але щоб послужити і душу Свою дати на викуп за багатьох”.

У християнстві поширена притча про апостола Івана, який дожив до глибокої старості й був дуже слабким. Коли його приносили до церкви, у якій він проповідував, завжди повторював одні й ті ж слова: “Діти, **любіть** одне одного. Це Господня заповідь”.

Значний пласт у Біблії становлять фразеологізми. Ф. Буслаєв зауважував, що фразеологізми тісно пов’язані з духовним життям народу, його національною культурою, утримують у собі духовний закон і здоровий смисл [Buslaev / Буслаєв 1985 : 291]. Недостатнє знання умов виникнення фразем призводить до відсутності будь-яких асоціацій і до того, що значення багатьох сталих сполук біблійного проходження тлумачать і розуміють неправильно. Важливим є ще й те, що частина таких одиниць не безпосередньо співвідноситься з текстами Старого та Нового Заповітів, а лише створені на основі відповідних біблійних ситуацій [Вакун / Бакум 2015 : 194 – 200].

Про важливість духовних цінностей у житті йдеться у фразеологізмі “**Жити не хлібом єдиним**” [Колоїз / Колоїз 2002]. Приймавши хрещення, Ісус був поведений Духом Божим у пустелю, де сорок днів провів у молитвах і пості. Знаючи про голод, який почав відчувати Христос, диявол хитро спокушав Його: “Коли Ти Син Божий, скажи, щоб каміння це стало хлібами” (Матвія 4 : 3). Ісус, розуміючи, що немає в тому волі Отця Небесного, а найбільше благ у виконанні Закону Божого, відповів: “Не хлібом єдиним буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих” (Матвія 4 : 4). Христос повторив слова Мойсея, з якими він звернувся до євреїв після того, коли Бог дав йому скрижалі із заповідями (Повторення Закону 8 : 3).

Для ілюстрації варто подати цитати з різних джерел: *Ви узаконили бідність. Хіба цього бажав Христос, ставлячи вищість духовності над споживацтвом? Та ні: навчаючи людей, щоб жили не хлібом єдиним, Христос сам той хліб помножував і перемінював воду у вино для щедрості життя* (Р. Іваничук); *Усвідомлення духовних цінностей вже здавен відкарбувалося в мудру й лаконічну формулу: “не єдиним хлібом живе людина”* (Літературна Україна); *Хто такі ми, щоб волю Божу одміняти*

мали, кому рабом, кому з нас вільним бути? Про що ти дбаєш? “Не єдиним хлібом живе людина, але й кожним словом, що з Божих уст виходить” (Лєся Українка).

Фразема **“Хто не працює, той не їсть”** використовується як моральна формула засудження дармоїдів та нероб. У другому посланні до солунян апостол Павло, ставлячи за взірець учнів Христа, які “в перевтомі й напруженні день і ніч працювали”, закликав “цуратися кожного брата, що живе по-ледачому”. Кожен, хто може працювати, повинен їсти власний хліб, а “як хто працювати не хоче, – нехай той не їсть” (2 Солунян 3 : 10). Пор.: *Що ви кажете? Робота не вовк – у ліс не втече. Зачекаєте... Бо служба службою, а обід за розкладом. Пам’ятаєте, що сказав один філософ: “Ми живемо не для того, щоб їсти, а їмо для того, щоб жити!... Розумієте? Щоб я міг жити, я повинен гарненько поїсти... Такий мій принцип... – А я тебе, лежебоко, навчу за іншим, нашим принципом жити: “Хто не працює, той не їсть”... (Розм.).*

“Дякую тобі, Боже, що я не такий, як той митар”. Використовується для засудження людської зверхності, самозадоволення. Одного разу до Божого храму зайшли помолитися фарисей і 56 митар (тобто митник – той, що збирає мито). Фарисей молився: “Дякую Тобі, Боже, що я не такий, як інші люди: задирщики, неправедні, перелюбні або як той митар” (Луки 18 : 11). Проявляючи надмірне самовдоволення, він доводив Господові, що є найкращим серед людей, бо ретельно виконує всі закони: дотримується посту, віддає десятину. Митар же, мірилом праведності якого служив Бог, відчував свою гріховність, розумів, що йому не залишається нічого іншого, як вимолювати в Отця Небесного прощення. Пор.: *Відповідно, усе “модерне москвофільство” з усіма його наслідками – це не що інше, як низка байок, заснованих на випадковому матеріалі, почасти перекрученому, почасти перетолкованому... Що це так, Д. Донцов міг би знайти тому докази, не порпаючись у “міщанській пресі”, а зараз-таки коло себе, і йому менше може, ніж кому іншому, до лиця ота пишна поза: “Дякую тобі, Боже, за те, що я не такий, як отой митар (С. Єфремов).*

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На підставі аналізу філософських, психолого-педагогічних, лінгводидактичних досліджень науковців з'ясовано, що в навчанні української мови чільне місце мають посісти духовні цінності, завдяки яким формується духовний світ особистості, світоглядні позиції, стверджуються загальнолюдські якості тощо. Узято до уваги біблійні тексти як основу утвердження ціннісних орієнтирів в освітньому процесі.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в розробленні методики навчання української мови на ґрунті біблійних текстів як таких, що формують гармонійно розвинену духовно багату особистість.

Література

1. Бакум З. П. Формування соціолінгвістичної компетентності іноземних студентів засобами біблійної фразеології. *Американські та британські студії : мовознавство літературознавство, міжкультурна комунікація* : зб. наук. праць. Київ : Талком, 2015. С. 194–200.

2. Бачище Ю. Про світську освіту та біблійні цінності. URL : <http://forumeast.eu/ua/novosti/o-svetkskom-obrazovanii-i-bibleyskikh-tsennostiakh-smi> (дата звернення 11. 11. 2018).

3. Біблія на українській мові. Переклад Іванка Огієнка. URL : <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/index.html> (дата звернення 15. 09. 2018).

4. Боришевський М. Й. Духовність в особистісних вимірах. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2008. Т. X. Ч. 4. С. 61–69.

5. Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка: учеб. пособие / сост. И. Ф. Протченко. Москва : Просвещение, 1985. 324 с.

6. Виховання духовності особистості : навч.-методич. посіб. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.

7. Гнот С. Євангельське наповнення освіти як домінуючий аспект формування здоров'я особистості. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2014. № 2. С. 54–57.

8. Энциклика “Вера и разум” (FIDESEFRATO) святейшого Папы Римского Иоанна Павла II. Москва : Из-во Францисканцев, 1999. 148 с.

9. Колоїз Ж. В., Бакум З. П. Слово Благості : словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : Вид-во “І. В. І.”, 2002. 195 с.

10. Коменський Я. А. Велика дидактика. Москва : Уч. пед. издат, 1955. 252 с.

11. Корчак Я. О религии. URL : https://www.google.com.ua/search?rlz=1C1KMZB_enUA696UA696&ei=9DnoW9i7ClqjsgHzvpfIAQ&q (дата звернення 10. 09. 2018).

12. Охрімчук Р. М. Духовність. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 244–245.
13. Савчин М. Духовний потенціал людини : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
14. Слободчиков В. И. Реальность субъективного духа. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. Санкт-Петербург : Издательство “Питер”, 2000. С. 380–395.
15. Терещенко Ю. Віра як світоглядний креатив життєдіяльності людини. *Філософія освіти*. 2006. 3 (5). С. 216–227.
16. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх закладів. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення 11. 10. 2018).
17. Флоренская Т. А. Диалог как метод психологии консультирования (духовно ориентированный подход). *Психологический журнал*. 1994. Т. 15. № 5. С. 44–55.
18. Шахмагов А. А. К вопросу об историческом преподавании русского языка в средних учебных заведениях. *Труды I съезда преподавателей русского языка*. Санкт-Петербург, 1904. С. 421–424.

References

1. Bakum Z. P. Formuvannia sotsiolinhvistychnoi kompetentnosti inozemnykh studentiv zasobamy bibliinoi frazeolohii [Foreign students' socio-cultural competence development by means of biblical phraseology]. *Amerykanski ta brytanski studii : movoznavstvo literaturoznavstvo, mizhkulturna komunikatsiia* : zb. nauk. prats. Kyiv : Talkom, 2015. P. 194–200.
2. Bachyshche Yu. Pro svitsku osvitu ta bibliini tsinnosti [About unreligious education and biblical values]. URL : <http://forumeast.eu/ua/novosti/o-svetskom-obrazovanii-i-bibleyskikh-tsennostyakh-smi> (accessed 11 November 2018).
3. Bibliia na ukrainskii movi. Preklad Ivanka Ohienka [The Ukrainian version of the Bible. Translated by Ivan Ohienko]. URL : <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/index.html> (accessed 15 September 2018).
4. Boryshevskiy M. Y. Dukhovnist v osobystisnykh vymirakh. [Spirituality in personal measurement]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii* : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka. Kyiv, 2008. T. Kh. Ch. 4. P. 61–69.
5. Buslaev F. Y. Prepodavanie otechestvennogo yazyka [Native language teaching] : ucheb. posobie / sost. Y. F. Protchenko. Moskva : Prosveshchenye, 1985. 324 p.
6. Vykhovannia dukhovnosti osobystosti : navch.-metodych. posib. / za zah. red. M. Y. Boryshevskoho [Spirituality development of personality]. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. 104 p.
7. Hnot S. Yevanhelske napovnennia osvity yak dominantnyi aspekt formuvannia zdorovia osobystosti [The evangelic content of education as the dominant of the individual health' formation]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, 2014. № 2. P. 54–57.

8. Entsyklyka “Vera u razum” (FIDESEFRATO) sviateisheho Papy Rimskoho Yoanna Pavla II [Encyclic “Faith and Reasons” (FIDESEFRATO) by Pope John Paul II]. Moskva : Yz-vo Frantsyskantsev, 1999. 148 p.

9. Koloiz Zh. V., Bakum Z. P. Slovo Blahovisti [The world of Gospel] : slovnyk-dovidnyk frazem bibliinoho pokhodzhennia. Kryvyi Rih : Vyd-vo “I. V. I.”, 2002. 195 p.

10. Komenskyi Ya. A. Velyka dydaktyka [The great didactic]. Moskva : uch. ped. iszdat, 1955. 252 p.

11. Korchak Ya. O religii [About religion]. URL : https://www.google.com.ua/search?rlz=1C1KMZB_enUA696UA696&ei=9DnoW9i7ClqjsgHzvpfIAQ&q (accessed 10 September 2018).

12. Okhrimchuk R. M. Dukhovnist [Spirituality]. Entsyklopediia osvity. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. P. 244–245.

13. Savchyn M. Dukhovnyi potentsial liudyny [Spiritual potential of a human] : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Misto NV, 2010. 508 p.

14. Slobodchikov V. Y. Realnost subektivnoho dukha [Reality of subjective spirit]. Psikhohohiia lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. Sankt-Peterburh : Izdatelstvo “Piter”, 2000. P. 380–395.

15. Tereshchenko Yu. Vira yak svitohliadnyi kreatyv zhyttiediialnosti liudyny [Faith as an ideological creativity of human activity]. Filosofiia osvity, 2006. 3 (5). P. 216–227.

16. Ukrainska mova. 5–9 klasy. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh zakladiv [The Ukrainian language. 5–9 classes. Program for educational institutions]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (accessed 11 October 2018).

17. Florenskaia T. A. Dialoh kak metod psikhohohii konsultirovaniia (dukhovno orientyrovannyi podkhod) [Dialogue as a method of consulting psychology (spiritual-based approach)]. Psikhohohycheskyi zhurnal, 1994. T. 15. № 5. P. 44–55.

18. Shakhmatov A. A. K voprosu ob istoricheskom prepodavanii russkoho yazyka v srednikh uchebnykh zavedeniakh [On the issue of historical teaching of the Russian language at secondary educational institutions]. Trudy I sezda prepodavatelei russkoho yazyka. Sankt-Peterburh, 1904. P. 421–424.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2018 р.

Прийнята до друку 15.11. 2018 р.

РЕЦЕНЗІЇ ТА АНОТАЦІЇ

УДК 808.3-083-55

ПРАЦЯ, ГРУНТОВАНА НА ВИЧЕРПНІЙ ДЕСКРИПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК XVI–XVII ст.

[Гриценко С. П. Динаміка лексики української мови
XVI–XVII ст. Київ : КММ, 2017. 934 с.]

Жанна Колоїз

*Криворізький державний педагогічний університет
Kryvyi Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
koloiz.zv@gmail.com*

Упродовж останніх десятиріч українські мовознавці звертають особливу увагу на різнобічне вивчення причин, способів і механізмів поповнення українського лексики новими номінативними одиницями, що детерміновано актуальністю й перспективністю лінгвістичних студій, спрямованих на комплексне дослідження взаємозв'язку мови й духовної культури народу, впливу інтра- й екстралінгвальних чинників на появу тих чи тих номенів у відповідні часові проміжки.

Анонсована монографічна праця розбудовує теоретичні аспекти дослідження лексики в історичній парадигмі, дає цінний матеріал щодо тематичної, семантичної, формально-структурної розмаїтості ексцерпованої з різних джерел лексики, маніфестує склад, ідеографічну віднесеність та шляхи розвитку лексики української писемної мови XVI–XVII ст., оновлює інформаційно-довідкову базу, на основі якої здійснено відповідний аналіз динаміки лексики окресленого часового проміжку, “відкриває перспективу окреслення основних напрямів формування лексики відповідної епохи” (с. 4–5).

Глибоко усвідомлюючи те, що “пам'ятки лише частково відтворюють структуру мови, становлять своєрідний відгомін її реального буття” і що “про усне мовлення, що завжди найточніше відтворює узус мови, її реальну структуру доводиться говорити лише гіпотетично” (с. 5), авторка праці

водночас упевнено заявляє: “унаслідок зіставлення впливів різних факторів на розвиток мови, враховуючи неоднакову інтенсивність їх проявлення в текстах пам’яток, видається можливим створення в майбутньому об’єктивної й різнопланової історії лексичного складу мови” (с. 5). До того ж Світлана Павлівна небезпідставно акцентує: “вичерпне охоплення свідчень писемних пам’яток може стати однією з передумов глибокого пізнання еволюції лексикуону як евристично особливо цінного рівня мовної структури” (с. 5).

Реалізації наукового проекту, зокрема розв’язанню низки дослідницьких завдань (з’ясування чинників збереження / змінності лексикуону; визначення ролі й характеру міжмовної взаємодії як одного з факторів зміни структури лексикуону; установлення параметрів динаміки та форми її оприявлення в лексиконі; реєстрація й аналіз масиву номінативних засобів окресленого часу), сприяє міцне наукове підґрунття: опрацьовано понад 300 джерел фактичного матеріалу (різножанрових писемних пам’яток), ураховуючи словники й довідники, список використаної літератури нараховує 1136 позицій – наукових доробків як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців. У зв’язку з цим монографія Світлани Павлівни Гриценко викликає неабиякий інтерес. Українське мовознавство отримало ґрунтовне дослідження ролі іншомовних лексичних впливів на розвиток української мови XVI–XVII ст. Можна тільки вітати появу такої праці, яка, поза всяким сумнівом, зробила свій внесок у розбудову лексикологічної теорії загалом та української історичної лексикології зокрема.

Дослідження вирізняється чіткою, продуманою структурою, передбачає традиційні складники: вступ (“Статика VS динаміка мови (замість передмови)”), п’ять розділів, у більшості з яких наявні логічні й закономірні підрозділи, висновки, списки джерел, словників та довідників, літератури. Особливо цінними, на нашу думку, є додатки, що являють собою такі зразки: I. Лексикографічне відтворення часу запозичень; II. Ідеографія запозичень у писемних джерелах XI–XVII ст.; III. Назви професій та роду занять; IV. Семантичні зміни запозичень (фрагмент історичного опису).

Монографія С. Гриценко утверджує думку, що важливим чинником динаміки будь-якої мови є взаємодія з іншими мовами, наслідками якої є зміна складу структурних елементів, їхніх функцій (с. 11). Звідси, відповідно, увага до термінів і терміносполук на позначення слова, яке потрапило до мови-реципієнта з іншої мови і подальше функціонування якого було зумовлене як мовними, так і позамовними чинниками (с. 12–16); до дискусії про доцільність поділу лексико-семантичної системи на предметні, тематичні, лексико-семантичні групи і т. ін. (с. 17). Осмислення динаміки як іманентної ознаки мови дало змогу окреслити метамову пропонованого дослідження (с. 18–19). Цілком логічними й умотивованими вважаємо розмірковування дослідниці щодо стану і прийомів вивчення лексики української мови XVI–XVII ст. у різних наукових студіях (с. 19–47), позамовних факторів розвитку лексики відповідного періоду (с. 47–68). Адже, як справедливо зауважує Світлана Павлівна, “чимало фактів, які можуть внести *суттєві корективи* в розуміння специфіки розвитку староукраїнської мови досліджуваного періоду, можна віднайти саме у працях із діалектології, археології, етнографії, історії, фольклористики і т. д.” (с. 46). Окрім того, “більшість освічених людей XVI–XVII ст. перспективу мовного розвитку держави вбачали в розвії староукраїнської літературної мови, при цьому розуміючи важливість для наукового, культурного і політичного поступу знання інших іноземних мов” (с. 68). Не викликає принципових заперечень твердження авторки рецензованої праці про те, що сучасній лінгвістиці бракувало “грунтового монографічного дослідження узагальнювального характеру про тенденції розвитку староукраїнського лексикону, у якому був би висвітлений той потужний іншомовний вплив та форми протидії йому питомої лексики, було зведено воедино результати розрізнених спостережень, визначено взаємозв’язок окремих елементів усередині лексичної системи та окреслено основні напрями розвитку українського лексикону” (с. 47). А відтак монографію С. Гриценко можна сприймати як заповнення відповідної наукової ніші.

Дослідниця, гадаємо, зробила загалом успішну спробу осмислення не лише теоретичних засад динаміки лексику як об'єкта лінгвістичного опису, а й простежила статичне й динамічне в українському лексиконі XVI–XVII ст., репрезентувала спадщину лексику попередніх епох у пам'ятках XVI–XVII ст., зосередивши увагу на збереженні лексики без відчутних змін (с. 80–105) та мінімальних семантичних змінах лексики (с. 105–108), маніфестувала редукцію лексику (с. 108–112) й ідеографічну стратифікацію іншомовних переймань в українському лексиконі XVI–XVII ст (с. 112–217). Це сприяло появі узагальнень на зразок: динамічні процеси варто розглядати на тлі всієї засвідченої писемної історії мови; динаміка лексику можлива *і за умови мінімальних змін чи без змін*, охоплює практично всі ТГЛ; зіставлення лексику різних хронологічних зрізів уможливило припущення про деактуалізацію в мовленні, функційну редукцію низки лексем, слівформ, значень; динаміці українського лексику XVI–XVII ст. сприяло поповнення новими іншомовними елементами, які збагатили всі ідеографічні сфери і т. ін. (с. 216–217).

Позитивно оцінюємо матеріал, у якому йдеться про деривацію як шлях розвитку номінативного ресурсу мови, що яскраво ілюструють наявні розгалужені гнізда похідних від запозичених і питомих основ, різноманітні способи та моделі словотворення. Світлана Павлівна диференціює семантичну (с. 218 – 224) та формально-семантичну деривацію, де остання передбачає зіставлення негібридного (с. 227–236) / гібридного (с. 236–247) різновидів. І негібридні, і гібридні деривати осмислюються крізь призму моделей творення: у першому разі – “запозичена основа + запозичений афікс” (с. 227–231) та “питома основа + питомий афікс” (с. 231–236); у другому – “питома основа + запозичений афікс” (с. 236–237) та “запозичена основа + питомий афікс” (с. 237–245). Скрупульозний аналіз матеріалу дав підстави говорити “про такий період як час виразної активності відповідних словотворчих моделей” (с. 247), зокрема й зараховувати до продуктивних моделей творення іменників питомої генези із

суфіксами -ач, -ак, -тель, -к-, -ьник, -арь; прикметникових похідних із суфіксом -к-; віддієслівних іменників, прикметників із суфіксом -н- тощо.

Логічно обґрунтованим і доцільним є, безумовно, дослідження іншомовних впливів динаміки лексикону української мови XVI–XVII ст. (с. 248–263) та часу запозичування як параметру опису відповідного лексикону (с. 264–304). Із позиції авторки праці, “урахування часу запозичення лексеми, словоформи важливе як визначення моменту внутрішньосистемних змін, перебудови відношень, нерідко трансформації наявних семантичних полів тощо” (с. 304). Своєю чергою, “хронологізація запозичень забезпечує досягнення вичерпної й об’єктивної характеристики динаміки мовних одиниць у часі, а також пов’язаних із ними явищ позамовної дійсності – елементів матеріальної й духовної культури” (с. 304).

Наукові розмірковування Світлани Павлівни є конструктивними, теоретично переконливими, засвідчують її всебічну обізнаність у досліджуваній проблематиці.

Загалом же дослідниця успішно впоралася з розв’язанням низки окреслених проблем, наочно продемонструвала, що для пізнання історії запозичених слів важливим є з’ясування історії функціонування відповідних лексем у мові-джерелі та мовах-посередниках, з’ясування часу їх появи (момент входження), поширення та адаптації в мові-реципієнті.

Підсумовуючи сказане, зауважимо: монографія “Динаміка лексикону української мови XVI–XVII ст.”, безсумнівно, є визначною подією для всієї вітчизняної лінгвістичної спільноти, заслуговує на належне поцінування. Упевнена, що вона обов’язково знайде своїх читачів, які цікавляться історією української мови, історією оновлення та збагачення її лексикону. Адже “сьогодні актуальною залишається вичерпна дескрипція нових пам’яток, формування індексів лексем і словоформ кожної пам’ятки” (с. 309).

Авторці ж рецензованої монографічної праці принагідно хочеться побажати творчого натхнення й подальших наукових здобутків на теренах вітчизняної історичної лексикології й дериватології.

Засновник видання – Криворізький державний педагогічний університет, який забезпечує підготовку спеціалістів вищої кваліфікації, аспірантів та докторантів зі спеціальності 035 Філологія.

Редакційна колегія збірника наукових праць “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” у своїй роботі послуговується принципами об’єктивності й неупередженості щодо відбору статей задля подальшого їх оприлюднення у друкованому засобі масової інформації; чітко дотримується змістових, технічних і етичних вимог, графіків виходу випусків; сповідує колегіальність в ухваленні рішень щодо тієї чи тієї наукової праці; забезпечує процедуру подвійного анонімного рецензування; гарантує доступність та оперативність у спілкуванні з авторами; не порушує авторських та суміжних прав; протидіє використанню плагіату, публікуванню однієї статті у кількох виданнях, багаторазовому копіюванню елементів статей у різних доробках і т. ін.

Редакційна колегія несе відповідальність за своєчасне видання збірника наукових праць. Головний редактор та члени редакційної колегії ухвалюють колегіальне рішення щодо схвалення /несхвалення статті до друку. Попередньо кожна стаття оцінюється двома рецензентами за такими основними критеріями, як-от: актуальність проблеми, її новизна, наукова значущість праці, рівень наукового обґрунтування, самостійність отриманих результатів, правильність викладу, стиль оформлення, відповідність чинним змістовим і технічним вимогам. Мета рецензування – підтвердження якісного рівня статті, визначення її відповідності науковим, мовностилістичним та етичним стандартам. Усі залучені до підготовки збірника наукових праць особи (головний редактор, члени редакційної колегії, автори та рецензенти) повинні керуватися принципами наукової етики.

Експертне оцінювання статей є обов’язковим етапом під час схвалення статті до друку. Задля забезпечення періодичності виходу збірника наукових праць рецензенти зобов’язані своєчасно надавати висновки про статті, сумлінно виконуючи експертизу із дотриманням поваги до авторів. Зауваження (рекомендації) повинні бути неупередженими, об’єктивними й аргументованими.

Рецензування здійснюється на основі повної конфіденційності, наукові матеріали не передаються для ознайомлення іншим (недотичним) особам, не використовуються рецензентом з особистою чи іншою метою без згоди автора.

У разі невідповідності матеріалу статті кваліфікації рецензента останньому доцільно відмовитися від здійснення рецензування.

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати і скорочувати текст, відхиляти, відхилити статтю без рецензування, якщо вважає, що поданий у ній матеріал не відповідає тематичній спрямованості видання, повертати на доопрацювання, приймати повторно після врахування виправлень, указаних рецензентами.

Репрезентована у статтях інформація не завжди відповідає поглядам редакційної колегії. За її зміст і достовірність поданого фактичного матеріалу відповідальність несуть автори.

Автори повинні подавати до збірника наукових праць лише оригінальний, раніше не опублікований матеріал, оформлений відповідно до чинних вимог. За умов використання чи цитування напрацювань інших осіб варто робити покликання на джерела запозичень. Відповідне порушення слід розцінювати як плагіат.

Редакційна колегія категорично засуджує прояви плагіату як порушення авторських прав і наукової етики й уживає всіх можливих заходів для його недопущення. Авторі, у статтях яких виявлено плагіат, більше не зможуть публікуватися у збірникові, а про відповідний інцидент буде попереджено керівництвом установи.

Кожен науковець має змогу надрукувати статтю у фаховому збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” за умови її належного якісного рівня та відповідності чинним вимогам. Редакційна колегія та рецензенти повинні розглядати без упередження всі подані рукописи, критично оцінювати кожен, незважаючи на расову, релігійну, національну належність, місце роботи автора тощо.

Стаття приймається до друку лише після її обговорення на засіданні редколегії збірника при наявності позитивних рецензій і підтримки більшістю членів редколегії.

У разі аргументованої відмови рецензії та рішення редакційної колегії надаються авторові в письмовій формі, що дає змогу доопрацювати матеріал чи замінити його іншим. Потенційний автор може звернутися до членів редколегії за поясненнями незрозумілих питань, надіславши листа на електронну адресу.

Редакція наполегливо працює в напрямку з розширення кола авторів, долучення збірника до міжнародних електронних бібліотек, каталогів і наукометричних баз задля входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу й індексів цитування його авторів. Наразі збірник має індекс покликань у Google Scholar (<https://scholar.google.com.ua/citations?user=YIY-rA8AAAAJ&hl=ru>)

Збірник виходить двічі на рік (повністю готові до друку матеріали подаються на вчену раду університету задля отримання

відповідної ухвали у **травні** та **грудні**).

Відтак необхідно завчасно подбати про підготовку статті, яка відповідала б усім технічним і змістовим вимогам. Часовий відрізок із моменту надходження статті до редакційної колегії й рекомендацією її до друку – **від 6 до 10 місяців**.

Статті надсилаються до редакції електронною поштою за адресою: kafedra_movu_kdpu@ukr.net. Уся переписка з редакцією здійснюється за цією ж адресою.

Вимоги до змісту та технічного оформлення тексту статей у збірнику “Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”

I. Загальні вимоги

1. Обсяг відредагованої автором статті – *від 8 до 12 сторінок* друкованого тексту в електронному варіанті в редакції Word.

2. Текст статті передбачає обов'язкові компоненти, як-от: 1) постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та / або практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання тієї чи тієї проблеми, виокремлення нових аспектів аналізу, яким присвячено статтю; 3) формулювання мети й завдань дослідження; 4) виклад основного матеріалу дослідження, де автор аналізує матеріал відповідно до завдань, подає приклади, розкриває особливості перебігу аналізу і т. ін.; 5) висновки та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

Відповідні рубрики виділяти в тексті жирним шрифтом на зразок: **Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями; Аналіз останніх досліджень та публікацій; Мета й завдання дослідження; Виклад основного матеріалу дослідження; Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.**

3. Тексту статті передують: 1) номер УДК; 2) анотації трьома мовами: українською (**500-600 знаків**), російською (**500-600 знаків**), англійською (**1200-1500 знаків**), які передбачають прізвище, ініціал імені, назву статті, текст, ключові слова (від **3 до 5 слів**).

4. Матеріали статті обов'язково супроводжуються відомостями про автора (*прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи, домашня адреса, електронна адреса, контактний телефон, номер ORCID за самотійною реєстрацією авторів на сайті <http://orcid.org>*).

5. Мови статей – слов'янські й романо-германські.

II. Технічні вимоги

1. Формат DOC (при потребі – PDF), Microsoft Word 2003 або 2007; аркуш – A5, поля – 2 см з усіх боків.

2. Шрифт – Times New Roman, стиль – звичайний, без переносів, кегль основного тексту – 11 пунктів (для анотацій та літератури (списку використаних джерел) – 9 пунктів), міжрядковий інтервал – 1, абзацний відступ – 1 см.

3. Ілюстративний матеріал виділяти курсивом без підкреслень та лапок із покликанням на джерело, як-от: (1, с. 24) або (В. Стус); напівжирним курсивом можна виділяти окремі фрагменти (досліджувані одиниці в ілюстративному матеріалі, набраному курсивом). Наприклад: а) *Друже мій любий, друже мій вірний!* (4, с. 36); б) *Для тих, хто має доступ до державного корита, держава – це святе!* (О. Перлюк).

4. Розділові знаки (кому, крапку з комою) між ілюстраціями НЕ виділяти курсивом, наприклад: 1) *Корупція – це вторинний розпродаж влади за готівку* (В. Шамша); *Корупція врятує нас, адже вона протистойть проникненню західного капіталу* (Р. Коваль); 2) *Березна* (Рв., 1445), *Березна Велика* (Хм., 1470), *Бытно* (Ковель, 1444).

5. Поетичні рядки подавати суцільним текстом, а не строфами (через скісну лінію), через крапку з комою, наприклад: *Що таке білий світ? / Коли б не стало людського зору, / коли б не стало людей – / він остався б без кольору і без звуку, / безмачний, як вичовганий валун* (В. Стус. *Що таке білий світ?..*); *Хай очі н'ють – співають. Вуха – чують / і вичувають. Запахи – н'яють / і вибирають; сонце рине в душу, / безобрійний витворюючи світ!* (В. Стус. Медитація).

6. Покликання в тексті подавати у квадратних дужках у такому порядку: транслітероване прізвище автора (джерела), скісна лінія, кириличне прізвище автора (джерела), рік видання, двокрапка (перед нею нерозривний пробіл), номер сторінки (номери сторінок), між якими мають бути пробіли, наприклад: [Bilousenko / Білоусенко 2013 : 35]; [Klyumenko / Климченко 1998 : 32–33]; [Koloiz / Колоіз 2007a : 123]; [Suchasna / Сучасна 1972 : 265].

7. Список літератури в алфавітному порядку оформлювати згідно з державним стандартом.

8. Обов'язково диференціювати тире (–) і дефіс (-), використовувати традиційний (верхня кома) апостроф (') та однотипні лапки формату “ ” (“вставлені конструкції”). Кутовими лапками на зразок « » НЕ послуговуватися.

9. У тексті перед згадуваними прізвищами має бути лише один ініціал. Між ініціалом і прізвищем ставиться нерозривний пробіл

(одночасне натискання клавіш **Ctrl + Shift + Пробіл**). Такий нерозривний пробіл необхідно використовувати й під час використання скорочень (і т.^оін.), назв населених пунктів (м.^оКривий Ріг) покликань на використану літературу чи на джерела, наприклад: [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3], (2,^ос.^о57) тощо.

10. Авторські пропуски тексту позначати трьома крапками в ламаних дужках, наприклад: <...>.

11. Для уникнення невиправданих інтервалів радимо використовувати функцію “Недруковані знаки”.

12. Сторінки в електронному варіанті статті НЕ нумерувати.

III. Послідовність розташування елементів статті

1. Перший рядок – ліворуч індекс *УДК* (світлим курсивом, 11 кегль).

2. Через інтервал – назва статті без переносів і скорочень (відцентрована, **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ, прямим напівжирним шрифтом**).

3. Через інтервал – **ім’я** (повністю) та **прізвище автора** (напівжирним шрифтом, 11 кегль).

4. Через інтервал – *офіційна назва установи* (українською та англійською мовами), *її поштова адреса, електронна адреса автора* (відцентрована, 9 кегль, світлий курсив)

5. Через інтервал – анотація українською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, ключові слова (9 кегль, словосполучення *Ключові слова* – світлим курсивом).

6. Через інтервал – анотація російською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), основний текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Ключевые слова* – світлим курсивом).

7. Через інтервал – анотація англійською мовою, що передбачає прізвище, ініціали, назву (після якої крапки НЕ ставити), текст, *ключові слова* (9 кегль, словосполучення *Key words* – світлим курсивом).

8. Через інтервал – текст статті мовою оригіналу (11 кегль).

9. Через інтервал – слово **Література** (відцентроване, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

10. Наступний рядок – нумерований список літератури в алфавітній послідовності із використанням нерозривних пробілів (абзацний відступ – 0,5 см, пряме світле накреслення, 10 кегль), оформлений згідно з державним стандартом: **ДСТУ 8302:2015**.

БІБЛОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2016. 17 с. (Інформація та документація). URL : <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>.

Приклади оформлення літератури див. **Додаток А**, а також:

Бібліографічні посилання: загальні положення та правила складання (ДСТУ 8302:2015): презентація / Наук. б-ка НаУКМА; уклад. Т. О. Патрушева. Київ, 2016. URL: <https://www.slideshare.net/naukmalibrary/83022015> (дата звернення: 27.03.2017).

Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання: презентація / Наук. б-ка Харків. нац. мед. ун-ту; уклад. С. А. Кравченко. Харків, 2016. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/14078> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення використаних джерел: відповідно до Нац. стандарту України ДСТУ 8302:2015 / ВД “Академперіодика” НАН України. Київ, 2016. URL: <http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Posylannia.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

Приклади оформлення списку використаних джерел, відповідно до ДСТУ 8302:2015 / Наук. б-ка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого; уклад. О. І. Самофал. Харків, 2017. URL: <http://library.nlu.edu.ua/biblioteka/sait/nauka/gost/spisok-DSTU.pdf> (дата звернення: 27.03.2017).

11. За потреби через інтервал подати **Список джерел та їх умовних скорочень** в алфавітній послідовності (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль).

12. Через інтервал подати транслітерований (**References**) список використаної літератури для міжнародних баз даних (відцентрований, пряме напівжирне накреслення, 9 кегль). Для транслітерації української кирилиці можна скористатися такими ресурсами: <http://ukrlit.org/transliteratsiia>; <http://translit.kh.ua>; <https://passport.org.ua/vazhlivo/transliteratsiya>. Для транслітерації російської кирилиці можна скористатися ресурсом: renier-martien.net/Translit/translit.html; <http://translit-online.ru>.

Зразок транслітерованих джерел:

1. Bushakov V. A. Leksychnyj sklad istorychnoyi toponimiyi Krymu [Vocabulary of historical toponyms of the Crimea]. Kyiv : In-t sxodoznavstva im. A. Yu. Krymskogo NAN Ukrayiny, 2003. 226 p.

2. Darchuk N. P. Komp’juterne anotuvannja ukrajins’koho tekstu : rezul’taty i perspektyvy : monohrafija [Computer’s annotation of the Ukrainian text : results and perspectives]. Kyiv : Osvita Ukrainy, 2013. 544 p.

3. Mjasnikov V. A. Svitovyj osvितnij prostir [The world educational space]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy: textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 41.

4. Ognevjuk V. O. Evolucijnyj postup osvity v konteksti osvитologiji [Evolutionary progress of education in the context of education]. Osvitologija : khrestomatija : Navch. posibnyk dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv [Education : hrestomathy : textbook for university students]. Kyiv : Edelvejs, 2013. P. 311–316.

IV. Зразок оформлення статті

УДК 811.161.2'373.4

ЛЕКСИКА МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЇ СМУТКУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО)

Наталя Березовська-Савчук

*Криворізький державний педагогічний університет
Крупуї Rih State Pedagogical University
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна
natasha7771@bigmir.net*

Березовська-Савчук Н. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко)

У статті проаналізовано суть лінгвістичного підходу до вивчення емоцій, представлено основні теоретичні підходи до категорійної природи емотивності та її місця в семантичній структурі слова; розглянуто основні класифікації лексики для мовної репрезентації емоцій; охарактеризовано особливості інгерентної й адгерентної емотивності мовних одиниць; виявлено особливості емоції “смуток”; встановлено специфічні особливості вербальної репрезентації емоції смутку мовними засобами на лексичному рівні.

Ключові слова: категорія емотивності, емоційна лексика, лексичні засоби вираження емоцій, адгерентна емотивність.

Березовская-Савчук Н. Лексика языковой репрезентации эмоции грусти (на материале поэтических произведений Лины Костенко)

В статье анализируется суть лингвистического подхода к изучению эмоций, представлены основные теоретические подходы к категориальной природе эмотивности и ее места в семантической структуре слова; рассмотрены основные классификации лексики для языковой репрезентации эмоций; охарактеризованы особенности ингерентной и адгерентной эмотивности языковых единиц; выявлены особенности эмоции “грусть”;

установлены специфические особенности вербальной репрезентации эмоции грусти языковыми средствами на лексическом уровне.

Ключевые слова: категория эмотивности, эмоциональная лексика, лексические средства выражения эмоций, адгерентная эмотивность.

Berezovska-Savchuk N. Lexical representation of emotion of sadness (based on the material of poetic works by Lina Kostenko)

The article clarifies that the anthropocentric and emotional orientation of modern linguistic studies encourages researchers to study linguistic means of expressing emotions, since emotions most often form the motivational basis of personality activity; analyzes the nature of linguistic approach to the study of emotions, to understand category of emotivity and its place in the semantic structure of word; it is indicated that emotions are a subjective relation of a person to objects and phenomena of the surrounding reality; it is emphasized that emotionality is a semantic property of language with help of a system of various means to expressing emotionality as a fact of the psyche; reviewed features of the inertial and adherent emotionality of the linguistic units; it is stressed that sadness is a basic emotion that can accompany both positive (constructive) feelings and feelings of a person.

In the proposed study are presented vocabulary classifications for the representation of emotions; It was found out that emotional value is the meaning in which the emotional content is expressed or defined; It was found out that emotional expression is expressed by a certain system of language means and their combination; It was established that the verbalization of emotion of sadness by lexical linguistic means is carried out with the help of a direct lexical-semantic nomination, means of word formation, individual author units and adherent emotions expressed by nouns, verbs, adjectives, adverbs and exclamations.

Key words: emotional category, emotional vocabulary, lexical means of expressing emotions, adherent emotionality.

На сучасному етапі розвитку мовознавства панівною є антропоцентрична дослідницька парадигма, яка передбачає розгляд мови в тісному взаємозв'язку з її носієм та проголошує пріоритет чинників, що забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своєї мети. Емоційна сфера особистості є однією з найважливіших у її життєдіяльності, оскільки людині властиво відчувати емоції та виражати їх вербальними мовними засобами, “закріплювати в мові <...> свої емоції, інтелект, ставлення до предметного і непередметного світу” [Arutyunova / Арутюнова 1999 : 3]...

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. 352 с.

2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Березовська-Савчук Н. А. Синтаксичні засоби вираження емоції “смуток” (на матеріалі лірики Ліни Костенко). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 270–280.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
5. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі : лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 242 с.
6. Телия В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. Москва : Наука, 1991. С. 36–66.

References

1. Arnol'd I. V. Leksikologiya sovremennogo anglijskogo yazyka. Moskva : Izdvo lit. na inostr. yazykah, 1959. 352 p.
2. Arutyunova N. D. Yazyk i mir cheloveka. Moskva : Yazyki russkoj kultury, 1999. 896 p.
3. Berezovska-Savchuk N. A. Syntaksychni zasoby vyrazhennia emotsii “smutok” (na materialy liryky Liny Kostenko). *Filolohichni studii : Naukovy visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 270–280.
4. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 p.
5. Stepaniuk M. P. Rerezentatsiia emotsiinoho stanu khudozhnoho personazha v zhinochomu romani : linhvokohnityvnyi i hendernyi aspekty (na materialy romaniv Sh. Bronte ta E. Bronte) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Kherson, 2016. 242 p.
6. Teliya V. N. Mekhanizmy ehkspressivnoy okraski yazykovyh edinic. Chelovecheskij faktor v yazyke. Yazykovye mekhanizmy ehkspressivnosti. Moskva : Nauka, 1991. P. 36–66.

V. Порядок прийому і друку статей

Порядок прийому і друку статей передбачає:

1. Підготовка статті відповідно до чинних вимог (загальних, змістових і технічних). Див. Інформацію в розділі “**Наукова робота > Наукова робота викладачів**” на сайті: <https://kdpu.edu.ua/ukrainskoimovyy/zahalna-informatsiia/pro-kafedru.html> (або <https://kdpu.edu.ua> в розділі “**Наука > Наукові видання університету > Філологічні студії**”).
2. Завантаження електронної версії рукопису через відповідний веб-інтерфейс на сайті збірника <https://journal.kdpu.edu.ua>

3. Проходження процедури подвійного анонімного закритого рецензування задля отримання позитивних висновків, які уможливають публікацію матеріалу у збірникові (див. Додаток Б).

4. Створення реферату статті англійською мовою (електронний варіант в редакції Word, **1800-200 знаків**) відповідно до структурних вимог та стилістичних стандартів англійськомовних гуманітарних видань (структура передбачає обов'язкові елементи: а) *постановка проблеми дослідження*; б) *результати наукового аналізу*; в) *узагальнення отриманих результатів*; г) *ключові слова* (**5**); технічні вимоги аналогічні до вимог англійськомовної анотації пропонованого збірника). Неякісні реферати, зокрема здійснені за допомогою електронного перекладача, відхилятимуться (і як результат – відхилятиметься і стаття).

VI. Фінансові процеси

Публікація статей здійснюється на платній основі. Автори сплачують з розрахунку **500 грн** за статтю (від 8 до 12 сторінок формату А5 одиничний інтервал), а саме за: 1) додрукарську підготовку рукопису (літературне й технічне редагування статті, анотацій, списків використаної літератури та джерел, оформлення згідно зі стандартами, пошук і додавання ідентифікаторів DOI, переклад або перевірка перекладу тексту анотацій англійською мовою, рецензування) (50 %); 2) макетування збірника, виставлення колонтитулів та авторських знаків (30 %); 3) розміщення матеріалів статей у вільному доступі на сайті університету та Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (20 %); 4) частково тиражування матеріалів (10 %). Перевірка іншомовного, передовсім англійського, тексту статті, якщо автори не є носіями мови, є **ОБОВ'ЯЗКОВОЮ**.

Члени редколегії можуть прийняти рішення про друк тієї чи тієї статті **БЕЗКОШТОВНО** залежно від статусу її автора, особливої актуальності та новизни розв'язуваних питань і т. ін.

Розсилка авторських примірників журналу відбувається за рахунок коштів одержувача “Укрпоштою” або “Новою поштою”.

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОГО ОПИСУ**

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015

Характеристика джерела	Приклад оформлення
<p>Книги: Один автор</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова ; пер с итал. М. М. Исаев. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с. 2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с. 3. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 4. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців : історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917–1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 5. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с. 5. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с. 6. Кузніченко С. О. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” : наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2015. 164 с. 7. Мельник І. Транспозиційна граматики українського дієслова : монографія. Луцьк : “Надтир’я”, 2015. 474 с. 8. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : із змінами та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-е вид., допов. і перероб. Київ : Правова єдність, 2016. 810 с. 9. Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs : intelligence and America’s quest for security. New York ; London : New York University Press, 2000. 326 p.
<p>Два автори</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом : теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Безгла Л. Р. Романченко І. О. Лінгвопрагматика дискримінації в публіцистичному дискурсі : монографія. Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с. 4. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-

	<p>Хмельницький, 2015. 166 с.</p> <p>5. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.</p> <p>6. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2004. 192 с.</p> <p>7. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах : практ. посіб. Харків : Право, 2011. 136 с.</p> <p>8. Космеда Т. А., Халіман О. В. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрека (теоретичне осмислення дискурсивної практики) : монографія. Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.</p> <p>9. Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування : наук. доп. Харків : Право, 2016. 44 с.</p>
<p>Три автори</p>	<p>1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.</p> <p>2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.</p> <p>3. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження : монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 312 с.</p> <p>4. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.</p> <p>5. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків : Право, 2016. 232 с.</p> <p>5. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.</p>
<p>Чотири і більше авторів</p>	<p>1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.</p> <p>2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.</p> <p>3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.</p> <p>4. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>та ін. 2-е вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.</p> <p>5. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.</p> <p>6. Постклассическая онтология права : монографія / С. И. Максимов и др. ; С.-Петербург. гос. ун-т ; под. общ. ред. И. Л. Честнова. Санкт-Петербург : Алетей, 2016. 688 с.</p> <p>7. Прилипка С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору : теоретико-прикладне дослідження : монографія. Харків: Юрайт, 2013. 288 с.</p> <p>8. Російсько-український тлумачний словник паремій / З. П. Бакум та ін. ; за ред. проф. Ж. В. Колоіз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. 454 с.</p> <p>9. Hubbard R. G., Koehn M. F., Omstein S. I. et. al. The mutual fund industry : Competition and investor welfare. New York, NY : Columbia University Press, 2010. 256 p.</p>
<p>Автор(и) та редактор(и)/упорядники</p>	<p>1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.</p> <p>2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.</p> <p>3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.</p>
<p>Без автора</p>	<p>1. Галузева економічна політика держави : проблеми правового забезпечення : колект. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків : Юрайт, 2013. 520 с.</p> <p>2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.</p> <p>3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.</p> <p>4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред. : С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.</p> <p>5. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.</p> <p>6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Генеза, 2004. 736 с.</p> <p>7. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-е</p>

	<p>вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.</p> <p>8. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 432 с.</p> <p>9. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку / за ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя, 2017. 328 с.</p> <p>10. Сучасне суспільство : філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.</p>
<p>Багатотомні видання</p>	<p>1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. : В. Д. Гончаренко (голова) [та ін.]. 848 с.</p> <p>2. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.</p> <p>3. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.</p> <p>4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник : у 2 т. / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. Т. 1. 456 с.</p> <p>5. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.</p> <p>6. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України : у 4 т. / за ред. О. В. Стовби. Харків : Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.</p> <p>7. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.</p>
<p>Автореферати дисертацій</p>	<p>1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.</p> <p>2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України : сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.</p> <p>3. Гурко О. В. Функційно-семантична категорія ствердження в українській літературній мові : автореф.</p>

	<p>дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p> <p>4. Кравчук В. М. Припинення корпоративних праввідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 36 с.</p> <p>5. Лемець Л. В. Символи в поезії Івана Франка : лінгвостилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 2018. 19 с.</p> <p>6. Наконечний А. Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.</p> <p>7. Харченко С. В. Синтаксичні норми української літературної мови ХХ – початку ХХІ ст. : становлення та кодифікація : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 39 с.</p>
<p>Дисертації</p>	<p>1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.</p> <p>2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.</p> <p>3. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 406 с.</p> <p>4. Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові : система – узус – ідіолект : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2018. 616 с.</p> <p>5. Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 183 с.</p> <p>6. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. Київ, 2015. 507 с.</p> <p>7. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.</p> <p>8. Моштаг Є. С. Стилістично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. 182 с.</p>

<p>Законодавчі та нормативні документи</p>	<p>1. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530–543.</p> <p>2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.</p> <p>3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. №3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.</p> <p>4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. Офіційний вісник України. 2017. № 20. С. 136–141.</p> <p>6. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.</p> <p>7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.</p>
<p>Архівні документи</p>	<p>1. Лист Голови Спілки “Чорнобиль” Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.</p> <p>2. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія ; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.</p> <p>3. Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.</p>
<p>Патенти</p>	<p>1. Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна : МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472 ; заявл. 12.02.07 ; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.</p> <p>2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.</p>
<p>Препринти</p>	<p>1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН</p>

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

	<p>України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).</p> <p>2. Шилияев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с. : ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр “Харьк. физ.-техн. ин-т” ; ХФТИ2006-4).</p>
Стандарти	<p>1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).</p> <p>2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.</p> <p>3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).</p>
Каталоги	<p>1. Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фитодизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с.</p> <p>2. Історико-правова спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Л. І. Романова, О. В. Землянщина. Харків, 1996. 64 с.</p> <p>3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд. : М. Зобків та ін. ; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів : Новий час, 2003. 160 с.</p>
Бібліографічні покажчики	<p>1. Боротьба з корупцією : нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 2 / уклад. : О. В. Левчук, відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 60 с.</p> <p>2. Лисолед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одісей, 2003. 128 с.</p> <p>3. Микола Лукаш : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Савчин. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 10).</p> <p>4. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича в незалежній Україні : бібліогр. покажч. / уклад. : Н. М. Загородна та ін. ; наук. ред. Т. В. Марусик ; відп. за вип. М. Б. Зушман. Чернівці : Чернівецький</p>

	<p>національний університет, 2015. 512 с. (До 140-річчя від дня заснування).</p> <p>5. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013). Київ : Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2015. 472 с. (Джерела української біографістики ; вип. 3).</p>
<p>Частина видання:</p> <p>книги</p>	<p>1. Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.</p> <p>2. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров. <i>Михайло Баймуратов : право як буття вченого</i> : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. Київ, 2009. С. 477–493.</p> <p>3. Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. <i>Харьковская цивилистическая школа : право собственности</i> : монография / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.</p> <p>4. Гетьман А. П. Екологічна політика держави : конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.</p> <p>5. Даньшин І. М. Злочини проти громадського порядку та моральності. <i>Криминологія. Загальна та Особлива частини</i> : підручник / за ред. В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2009. Розд. 15. С. 138–145.</p> <p>6. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195–197.</p> <p>7. Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. <i>Правовий вплив на неправомірну поведінку : актуальні грані</i> : монографія / за ред. : О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 87–109.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття : порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932–1933 років : втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 жовт. 2016 р.). Київ, 2017. С. 133–136.</p>

<p>матеріалів конференцій (тези, доповіді)</p>	<p>2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134–137.</p> <p>3. Боднар Т. В. Договір про закупівлю : особливості укладання і забезпечення. <i>Актуальні проблеми приватного права : договір як правова форма регулювання приватних відносин</i> : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 7–9.</p> <p>4. Кононенко Н. Методология толерантности в системе общественных отношений. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : матеріали VII междунар. антитерорист. форуму (г. Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Київ, 2011. С. 145–150.</p> <p>5. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. М. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. <i>Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі</i> : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3–4 берез. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 50–53.</p> <p>6. Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. <i>Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук</i> : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 211–212.</p>
<p>Частина видання:</p> <p>довідкового видання</p>	<p>1. Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 550.</p> <p>2. Кучеренко І. М. Право державної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Юрид. думка, 2007. С. 673.</p> <p>3. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне право України</i> : словник термінів / за ред. : Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>4. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p> <p>5. Bergmann P. G. Relativity. <i>The New Encyclopedia Britannica</i>. Chicago, IL : Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.</p>

<p>Частина видання:</p> <p>продовжуваного видання</p>	<p>1. Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2013. Вип. 123. С. 65–77.</p> <p>2. Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємовпливу правового виховання державотворчого процесу : українські реалії. <i>Вісник Національної академії правових наук України</i>. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Актуалізація інтертекстуальних зв'язків в афористичному корпусі. <i>Спадщина Скарарыны: да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання</i>. Гомель, 2017. С. 94–98.</p> <p>4. Колоїз Ж. В. Афористичні утворення як результат інтертекстуальної деривації. <i>Вісник Львівського університету. Серія філологічна</i>. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 32–40.</p> <p>5. Колоїз Ж. В. “Етимологічно-семантичний словник української мови” Івана Огієнка в контексті сьогодення. <i>Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія філологічна</i>. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIV. С.120–126.</p> <p>6. Коломоець Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України : реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46.</p> <p>7. Левчук С. А., Хмельницький А. А. Дослідження статичного деформування складених циліндричних оболонок за допомогою матриць типу Гріна. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159.</p> <p>8. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.</p> <p>9. Семенюк О. Г. Заходи безпеки в системі охорони державної таємниці. <i>Держава і право. Юридичні науки</i>. Київ, 2016. Вип. 72. С. 152–166.</p> <p>10. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу. <i>Проблеми законності</i>. Харків, 2011. Вип. 115. С. 200–206.</p>
<p>Частина видання:</p>	<p>1. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності : аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. <i>Юридичний вісник України</i>. 2017. 20–26 жовт. (№ 42). С. 14–15.</p>

<p>періодичного видання (журналу, газети)</p>	<p>2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>3. Колоїз Ж. В. Типологія дериваційних процесів. <i>Українська мова</i>. 2008. № 4. С. 23–37.</p> <p>3. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71–79.</p> <p>4. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. <i>Часопис Київського університету права</i>. 2007. № 4. С. 88–92.</p> <p>5. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂ : ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98–108.</p>
<p>Електронні ресурси</p>	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. URL : http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>3. Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав : порівняльна характеристика. <i>Теорія і практика правознавства</i> : електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 1 (9). URL : http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/66302 (дата звернення: 17.06.2016).</p> <p>4. Карнаух Б. П. Тлумачення договору : короткий нарис із наднаціональної і транснаціональної точок зору. <i>Проблеми законності</i>. 2016. Вип. 135. С. 39–51. DOI : http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852.</p> <p>5. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.</p> <p>6. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття : період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI : https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

ВИСНОВОК РЕЦЕНЗЕНТА

про статтю, подану до збірника “Філологічні студії : Науковий вісник
Криворізького державного педагогічного університету”

Автор: _____

Назва: _____

№ п/п	Показники	Рівні оцінки	Оцінка рецензента
1.	Актуальність теми, стан розробки досліджуваної проблеми, новизна завдань.	незадовільна низька середня висока	
2.	Наявність необхідних структурних елементів, аргументованість, чіткість, логічність, послідовність викладу матеріалу.	незадовільна низька середня висока	
3.	Рівень наукового обґрунтування, доцільність і самостійність творчого пошуку.	незадовільна низька середня висока	
4.	Доречність, достатність і точність ілюстративного матеріалу, списку використаних джерел та їх відповідність змісту статті.	незадовільна низька середня висока	
5.	Обґрунтованість та переконливість висновків, їх відповідність окресленій меті.	незадовільна низька середня висока	
6.	Дотримання вимог держспоживстандартів (технічне оформлення) та літературних норм мови статті й анотацій.	незадовільна низька середня висока	
7.	Показники оригінальності наукової статті.	незадовільна низька середня висока	
8.	Загальний висновок щодо рекомендації / не рекомендації статті до друку.	не рекомендувати допрацювати рекомендувати	

Рецензент _____ (підпис, прізвище, ім'я, по батькові)

Дата « ____ » _____ 20__ р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бакум Зінаїда – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-8357-6168; e-mail: zinabakum@gmail.com

Білоконенко Людмила – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0001-9329-1852; e-mail: bk.ludmila1020@gmail.com

Василенко Катерина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Могильовського державного університету імені А. О. Кулешова; ORCID: 0000-0002-2552-5714; e-mail: e.n.vasilenko@gmail.com

Горбань Олександр – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів; ORCID: 0000-0002-7718-4181; e-mail: injaz326@ukr.net

Демиденко Ганна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-1494-2536; e-mail: demidenko_anna@ukr.net

Іванов Євген – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Могильовського державного університету імені А. О. Кулешова; ORCID: 0000-0002-6451-8111; e-mail: ivanov-msu@mail.ru

Книга Анастасія – магістр філологічних наук, викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Могильовського державного університету імені А. О. Кулешова; ORCID: 0000-0002-7000-1151; e-mail: ling-msu@mail.ru

Колоїз Жанна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Петрушевська Юлія – магістр філологічних наук, старший викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики Могильовського державного університету імені А. О. Кулешова; ORCID: 0000-0001-8142-2940; e-mail: ling-msu@mail.ru

Рабчук Ірина – аспірант, викладач кафедри української мови і літератури Національного університету “Острозька академія”; ORCID: 0000-0003-2865-4551; e-mail: iryna.rabchuk@oa.edu.ua

Соловійова Тетяна – аспірант кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; ORCID: 0000-0003-0516-7398; e-mail: tetiana_solovei@hotmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Bakum Zinaida – Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-8357-6168; e-mail: zinabakum@gmail.com

Bilokonenko Liudmyla – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0001-9329-1852; e-mail: bk.ludmila1020@gmail.com

Vasilenko Ekaterina – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0002-2552-5714; e-mail: e.n.vasilenko@gmail.com

Gorban Olexandr – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Professional Language Training, University of Customs and Finance; ORCID: 0000-0002-7718-4181; e-mail: injaz326@ukr.net

Demydenko Ganna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-1494-2536; e-mail: demidenko_anna@ukr.net

Ivanov Eugen – Candidate of Philological Sciences Associate Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0002-6451-8111; e-mail: ivanov-msu@mail.ru

Kniga Anastasiya – Master of Philological Sciences, Lecturer of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0002-7000-1151; e-mail: ling-msu@mail.ru

Koloiz Zhanna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-3670-2760; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Petrushevskaya Yuliya – Master of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Theoretical and Applied Linguistics, Mogilev State A. Kuleshov University; ORCID: 0000-0001-8142-2940; e-mail: ling-msu@mail.ru

Rabchuk Iryna – Post-graduate student, Lecturer of the Department of the Ukrainian Language and Literature, National University “Ostroh Academy”; ORCID: 0000-0003-2865-4551; e-mail: iryna.rabchuk@oa.edu.ua

Soloviova Tetiana – Post-graduate student of the Ukrainian Language Department, Kryvyi Rih State Pedagogical University; ORCID: 0000-0003-0516-7398; e-mail: tetiana_solovei@hotmail.com

Ф 54 Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2018. Вип. 18. 170 с.

ISSN 2305–3852

У збірнику порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних явищ. Представлено важливі аспекти викладання української мови у школі та вищому навчальному закладі.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Наукове видання

**Філологічні студії
Науковий вісник
Криворізького державного педагогічного університету**

Збірник наукових праць

Випуск 18

Головний редактор – **Жанна Колоїз**
Заступник головного редактора – **Юлія Єловська**
Відповідальні секретарі – **Наталія Малюга, Наталя Шарманова**
Коректор – **Ганна Демиденко**

Макет і верстка – **Жанна Колоїз**

Підписано до друку 20.12.2018.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 7,6. Обл.-вид. арк. 8,8.
Тираж – 100 пр.

ФОП Маринченко С. В.
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг
Дніпропетровська обл., 50086
Свідоцтво про державну реєстрацію №030567 від 19.01.2007 р.
Тел. (067) 539-66-81